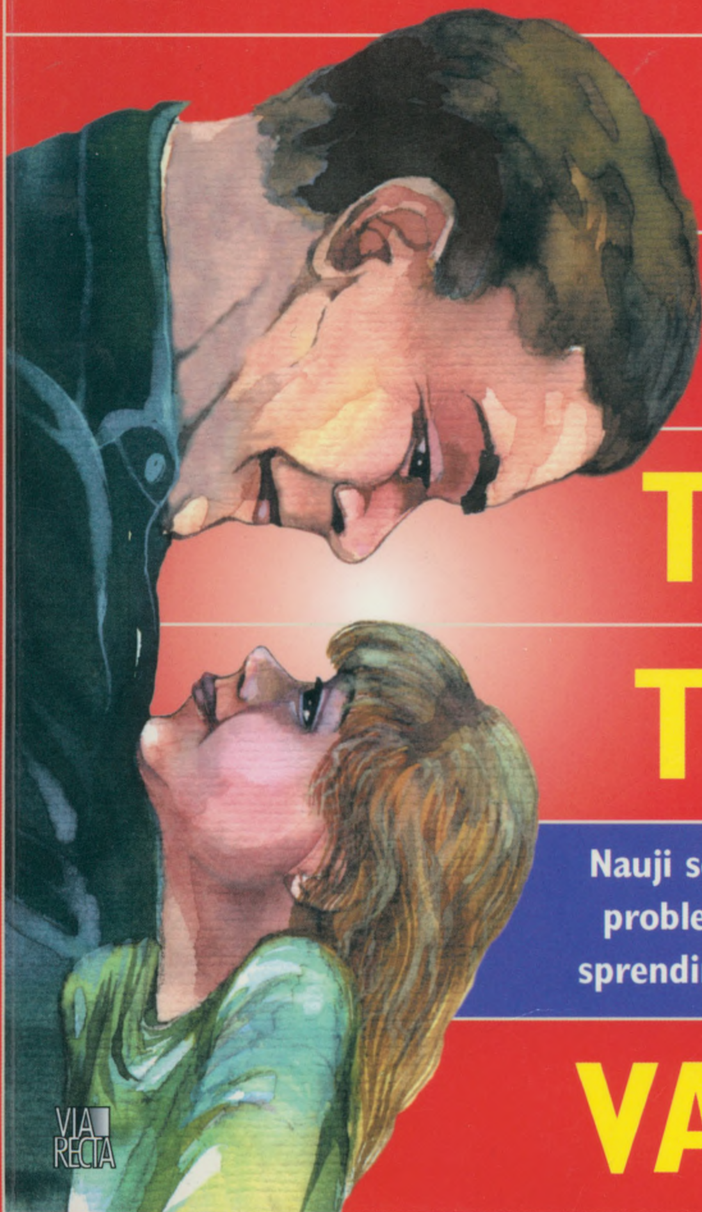
Haim G. Ginott

TARP TĖVŲ IR VAIKO

Nauji senų problemų sprendimai

PRAKTIŠKOJI PSICHOLOGIJA

Haim G. Ginott

TARP TĖVŲ IR VAIKO

Nauji senų problemų sprendimai

1999
Vilnius
VIA RECTA

UDK 37.015.3
Gi 247

Versta iš leidinio:
Dr. Haim G.Ginott,
Between Parent & Child.
Avon books: New York, 1969

Iš anglų kalbos vertė *Aleksandras Kučinskas*

ISBN 9986-9244-6-4

Jaunesniajam broliui atminti

Turinys

Įvadas

Nė vienas gimdytojas neatsikelia ryte, ketindamas padaryti savo vaiko gyvenimą nelaimingą. Nė viena motina nesako sau: ,,Šiandien aš priekaištausiu, priekabiausiu ir žeminsiu savo vaiką kiekviena proga". Priešingai. Ryte daugelis motinų nutaria: ,,Šiandien bus taiki diena. Jokių raginimų, jokių ginčų, jokios kovos". Tačiau, nepaisant gerų ketinimų, nenorimas karas prasideda iš naujo. Vėl mes pastebime, kad sakome dalykus, kurių negalvojame, tonu, kurio nemėgstame.

Visi tėvai nori, kad jų vaikai būtų saugūs ir laimingi. Niekas sąmoningai nesistengia padaryti savo vaiką baikštų, drovų, netaktišką, nepakenčiamą. Tačiau augdami daugelis vaikų įgyja nepageidaujamų bruožų, ima jaustis nesaugūs ir neišmoksta gerbti savęs nė kitų. Norime, kad vaikai būtų mandagūs, o jie yra šiurkštūs, norime, kad jie būtų tvarkingi, o jie netvarkingi, norime, kad jie pasitikėtų savimi, o jie jaučiasi nesaugūs, norime, kad jie būtų laimingi, bet jie tokie nėra.

Šios knygos tikslas yra padėti tėvams nustatyti savo tikslus santykiuose su vaikais ir pasiūlyti metodus šiems tikslams pasiekti. Tėvai susiduria su konkrečiomis problemomis, kurias

reikia spręsti konkrečiai; jiems nepadeda tokie patarimai-klišės, kaip: ,,Labiau mylėkite savo vaiką", ,,Rodykite jam daugiau dėmesio", ,,Skirkite jam daugiau laiko".

Paskutinius penkiolika metų autorius dirbo su vaikų tėvais ir pačiais vaikais tiek individualiai, tiek grupėmis, kaip konsultantas ir psichoterapeutas. Knyga yra šios patirties vaisius. Tai praktinis vadovėlis: jame pateikiami konkretūs pasiūlymai ir pageidaujami sprendimai įveikiant psichologines problemas, su kuriomis susiduria visi tėvai. Nors knygoje teikiami konkretūs patarimai, taip pat išdėstomi ir pagrindiniai principai, kuriais turėtų vadovautis tėvai, kad gyvendami su vaikais išlaikytų abipusę pagarbą ir orumą.

Padėkos

Esu dėkingas savo draugams ir kolegoms, kurie perskaitė rankraštį ir prisidėjo patarimais ir kritika: dr. Ralphui Dregeriui, Sue Zohar Desheh, Bea Livingston, dr. Arthurui Orgeliui, Patriciai ir Howardui Pearlams, Angelai Podkameni ir Rosalind Wiener. Ypač dėkoju Bettei Kaufman už pagalbą ir padrąsinimą ir dr. Stanley Spiegeliui už jo pagalbą pradedant knygą. Galiausiai reiškiu kuo didžiausią dėkingumą visiems tėvams, kurie dalijosi su manimi savo jausmais ir patyrimu.

Haim G. Ginott

1 SKYRIUS

Kalbėjimasis su vaikais

VAIKŲ KLAUSIMAI: SLAPTOS PRASMĖS

Kalbėjimasis su vaikais – tai ypatingas menas, turintis savas taisykles ir prasmes. Vaikai bendraudami retai būna naivūs. Jų žodžiai dažnai būna užkoduoti ir juos reikia iššifruoti.

Dešimtmetis Endis paklausė savo tėvo: ,,Kiek Harleme yra pamestų vaikų?"

Tėvas, chemikas ir intelektualas, apsidžiaugė, kad sūnus domisi socialinėmis problemomis. Jis perskaitė sūnui šia tema išsamią paskaitą ir paieškojo tikslių skaičių. Bet Endis liko nepatenkintas ir toliau klausinėjo ta pačia tema: ,,Kiek yra pamestų vaikų Niujorke? Jungtinėse Valstijose? Europoje? Pasaulyje?"

Pagaliau tėvas suprato, kad sūnui rūpi ne socialinė, bet asmeninė problema. Jo klausimai kilo ne tiek iš užuojautos pamestiems vaikams, kiek iš baimės pačiam būti pamestam. Jam reikėjo ne skaičių, rodančių, kiek yra paliktų vaikų, bet patvirtinimo, kad jis pats nebus paliktas.

Penkiametis Briusas, pirmą kartą atvestas į darželį ir

motinai dar tebesant šalia, apžvelgė kabančius ant sienų piešinius ir garsiai paklausė: ,,Kas nupaišė šituos bjaurius piešinius?" Motina labai sutriko. Ji nepritariamai pažiūrėjo į sūnų ir paskubėjo pasakyti: ,,Negražu vadinti tokius žavius piešinius bjauriais".

Auklėtoja, kuri suprato klausimo prasmę, nusišypsojo ir pasakė: ,,Čia nebūtina piešti gražiai. Tu gali piešti prastus piešinius, jeigu nori". Briusas plačiai nusišypsojo, nes gavo atsakymą į slaptą savo klausimą: ,,Kas būna, jeigu berniukas taip gerai nepiešia?"

Tada Briusas parodė sulaužytą šautuvą ir lyg teisuolis paklausė: ,,Kas sulaužė šitą šautuvą?" Motina atsakė: ,,Argi svarbu, kas sulaužė. Juk tu vis tiek čia nieko nepažįsti".

Briuso iš tiesų nedomino vardai. Jam tik rūpėjo sužinoti, kas nutinka vaikams, kurie sulaužo žaislus. Suprasdama klausimą, auklėtoja atsakė atitinkamai: ,,Žaislai yra tam, kad su jais būtų žaidžiama. Kartais jie sulūžta. Tai pasitaiko".

Briusas atrodė patenkintas. Klausdamas jis gavo sau būtiną informaciją: ,,Šis suaugęs žmogus yra gana malonus. Ji nesupyksta net tuomet, kai piešinys išeina negražus ar žaislas sulūžta. Man nėra ko bijoti. Čia saugu pasilikti". Briusas sumurmėjo motinai: ,,Viso gero" ir nuėjo pas auklėtoją, pradėdamas savo pirmąją dieną darželyje.

Dvylikametė Kerol buvo kaip nesava ir vos neverkė. Jos mylima pusseserė, praleidusi vasarą su Kerol, ruošėsi grįžti namo.

Kerol (su ašaromis akyse): Suzė ruošiasi išvažiuoti. Aš vėl liksiu visai viena.

Motina. Tu susirasi kitą draugę.

Kerol. Aš būsiu labai vieniša.

*Motina.*Tau tai greitai praeis.

Kerol. O, mama! (*pravirksta*).

Motina. Tau jau dvylika metų, o vis dar verki kaip mažas vaikas.

Kerol pažvelgė į motiną nevilties kupinomis akimis ir išbėgo į savo kambarį, užtrenkdama paskui save duris.

Šis epizodas galėjo baigtis ir labiau vykusiai. Vaiko jausmus reikia vertinti rimtai, net jei pati situacija nėra labai rimta. Motinai šis vasaros išsiskyrimas galėjo atrodyti per menka priežastis ašaroms, bet jos atsakymas neturėjo stokoti užuojautos. Motina galėjo pasakyti sau pačiai: ,,Kerol kenčia. Labiausiai aš jai padėsiu parodydama, kad suprantu, dėl ko ji sielvartauja". Savo dukrai ji galėjo pasakyti vieną kurį arba ir visus sakinius:

,,Be Suzės bus liūdna".

,,Tau jos jau dabar trūksta".

,,Sunku būti atskirai, taip pripratus visą laiką būti kartu".

,,Be Suzės namai tau tikriausiai atrodys gana tušti".

Tokie atsakymai sukuria intymumą tarp tėvų ir vaiko. Kai vaikas jaučiasi suprastas, jo vienišumas ir skausmas sumažėja, nes šie jo jausmai atjaučiami, o vaiko meilė tėvams sustiprėja, nes jie supranta jį. Tėvų užuojauta vaikui yra emocinis tvarstis ant jo skaudamo ,,aš".

BERGŽDI DIALOGAI

Tėvus trikdo pokalbiai su vaikais, kurie niekur neveda, kaip matyti iš šio klasikinio pavyzdžio: ,,Kur tu buvai?" ,,Išėjęs." ,,Ką darei?" ,,Nieko." Tėvai, norėdami išsiaiškinti, greitai įsitikina, kad tam gali prireikti labai daug jėgų. Kaip sakė viena motina: ,,Aš iki pamėlynavimo stengiuosi išsiaiškinti su savo vaiku, bet jis nesiklauso manęs. Jis girdi mane tik tada, kai šaukiu".

Vaikai dažnai vengia pokalbių su savo tėvais. Jie vengia pamokymų, ilgų kalbų, kritikos. Jiems atrodo, kad tėvai kalba pernelyg daug. Aštuonmetis Deividas sako motinai: ,,Kodėl, vos aš tavęs ko nors paklausiu, tu man taip ilgai kalbi?" Savo draugams jis pasiguodžia: ,,Aš nieko nepasakoju mamai. Jei pradėčiau su ja šnekėtis, man neliktų laiko žaidimams".

Atidus stebėtojas, girdėdamas pokalbį tarp gimdytojo ir vaiko, nustebtų: kaip mažai kiekvienas klausosi kito! Pokalbis atrodo kaip du monologai, kurių vieną sudaro kritika ir instrukcijos, o kitą – prieštaravimai ir teisinimasis. Tokio

,,bendravimo" tragizmą sudaro ne meilės, bet pagarbos, ne intelekto, bet įgūdžių stoka.

Mūsų įprastinė kalba netinka prasmingam bendravimui su vaikais. Norėdami suartėti su savo vaikais ir sumažinti tėvišką nerimą, mes turime naujai bendrauti su vaikais, įskaitant ir naujus kalbėjimo su jais būdus.

NAUJAS BENDRAVIMO BŪDAS

Naujas bendravimo su vaiku kodeksas grindžiamas pagarba ir įgūdžiais. Būtina: a) kad tėvų žodžiai nežeistų nei vaiko, nei jų pačių savigarbos, b) kad supratimą išreiškiantys teiginiai būtų pasakomi *prieš* patarimus ar nurodymus.

Devynerių metų Erikas grįžo namo labai piktas. Jo klasė buvo suplanavusi išvyką į gamtą, tačiau ėmė lyti. Motina nutarė šįkart kalbėtis kitaip. Ji atsisakė tų klišių, kurios anksčiau tik pablogindavo padėtį: ,,Jeigu jaudinsiesi dėl lietaus sugadintos išvykos, geriau nebus". ,,Bus kitų dienų, tinkamų iškyloms." ,,Lyja ne dėl mano kaltės, pats žinai, tai kodėl tu pyksti ant manęs?"

Ji pasakė pati sau: ,,Mano sūnus labai sielojasi dėl neįvykusios išvykos. Jo lūkesčiai apvilti. Jis dalijasi su manimi savuoju nusivylimu, rodydamas man savo pyktį. Jis turi teisę taip jaustis. Labiausiai aš jam padėsiu, suprasdama ir gerbdama jo jausmus". Erikui ji pasakė:

Motina. Tu atrodai labai nusiminęs.

Erikas. Taip.

Motina. Tu labai laukei šios iškylos.

Erikas. Žinoma, laukiau.

Motina. Tu viską suruošei, bet tas nelemtas lietus!

Erikas. Taip, būtent taip.

Įsivyravo trumpa tyla, paskui Erikas ištarė: ,,Na, tiek to, bus kitų dienų". Pyktis, regis, praėjo, ir likusią dienos dalį Erikas buvo visai draugiškas. Paprastai, kai Erikas grįždavo namo piktas, visi namiškiai prarasdavo ramybę. Jis anksčiau ar vėliau išprovokuodavo kiekvieną šeimos narį. Ramybė

sugrįždavo tik tada, kai jis pagaliau vėlai vakare užmigdavo.

Kuo ypatingas šis metodas? Kuo jis yra geras?

Kai vaikas užvaldytas stiprių jausmų, jis negali nieko klausytis. Jis negali priimti nei patarimo, nei paaiškinimo, nei konstruktyvios kritikos. Jis nori, kad *mes* suprastume jį. Jis nori, kad suprastume, kas tą akimirką vyksta jo viduje. Be to, jis nori būti suprastas, iki galo neatskleisdamas visko, ką išgyvena. Tai yra žaidimas, kuriame vaikas atskleidžia tik mažą dalį to, ką jaučia, norėdamas, kad mes atspėtume visa kita.

Kai vaikas sako mums: „Mokytojas man sudavė", mes neturime klausinėti jo apie įvykio detales. Taip pat neturime jam sakyti: „Ką tu padarei, kad nusipelnei to? Jei mokytojas tau sudavė, tu turėjai būti ką nors padaręs. Ką tu padarei?" Netgi neturėtume sakyti: „O, man labai gaila". Mes turime parodyti jam, kad suprantame jo skausmą, susijaudinimą ir keršto jausmus. Kaip mums sužinoti, ką jis jaučia? Mes žiūrime į jį ir klausomės jo, be to, remiamės savo pačių emociniu patyrimu. Mes žinome, kaip *turi* jaustis vaikas, kai yra pažeminamas bendraamžių akivaizdoje. Mes taip parenkame savo žodžius, kad vaikas sužinotų, jog suprantame, ką jam teko išgyventi. Gali tikti bet kuris iš šių pasakymų:

„Tai turėjo tave be galo sutrikdyti".

„Tai turėjo įsiutinti tave".

„Tą akimirką tu tikriausiai nekentei savo mokytojo".

„Tai turėjo labai užgauti tave".

„Tau šiandien buvo labai negera".

Stiprūs vaiko jausmai neišnyksta, pasakius jam: „Negražu taip jaustis" arba stengiantis jį įtikinti, kad „nėra jokių priežasčių taip jaustis". Stiprūs jausmai varomi šalin neišnyksta; jie sumažėja ir praranda savo aštrumą tada, kai klausantysis atjausdamas ir suprasdamas juos pripažįsta.

Šis teiginys tinka ne tik vaikams, bet ir suaugusiems. Tai patvirtina ši tėvų diskusijų grupėje vykusio pokalbio ištrauka*:

---

* Haim G. Ginott. *Group Psychotherapy with Children.* New York: McGraw-Hill Book Co., 1961, p.180—182.

Vadovas: Įsivaizduokite, kad dabar yra vienas iš tų rytų, kai atrodo, kad viskas nesiseka. Telefonas skamba, kūdikis verkia, ir net nepastebite, kaip sudega kepinama duonos riekutė. Jūsų vyras pažvelgia į skrudintuvą ir sako: ,,O Viešpatie! Kada tu išmoksi pakepinti duonos riekutę?!" Kaip jūs reaguotumėte?

Misis A. Aš šveisčiau duonos riekę jam į veidą!

Misis B. Aš pasakyčiau: ,,Pasikepink savo prakeiktą duoną pats!"

Misis C. Aš būčiau labai įžeista ir pajėgčiau tik verkti.

Vadovas. Kokius jausmus vyrui jumyse sukeltų jo žodžiai?

Motinos. Pyktį, neapykantą, apmaudą.

Vadovas. Ar jums būtų lengva pakepinti kitą duonos riekutę?

Misis A. Tik jei galėčiau įdėti į ją nuodų!

Vadovas. O ar lengva būtų sutvarkyti namus, jam išėjus į darbą?

Misis A. Ne, visa diena būtų sugadinta.

Vadovas. Įsivaizduokime tą pačią situaciją: duonos riekė sudega, bet jūsų vyras, nekreipdamas į tai dėmesio, sako: ,,Na, mieloji, tau šis rytas sunkus – kūdikis, telefonas, o dabar dar ir skrebutis".

Misis A. Aš numirčiau iš nuostabos, jeigu mano vyras man tai pasakytų!

Misis B. Aš jausčiausi nuostabiai!

Misis C. Aš pasijusčiau taip puikiai, kad apkabinčiau jį ir pabučiuočiau.

Vadovas. Kodėl? Juk kūdikis vis dar verkia, o duona tebėra sudegusi.

Motinos. Tai būtų nesvarbu.

Vadovas. O kas būtų svarbu?

Misis B. Mes visada dėkingi tam, kuris mūsų nekritikuoja – už tai, kad jis yra su mumis, o ne prieš mus.

Vadovas. O ar sunku būtų sutvarkyti namus, vyrui išėjus į darbą?

Misis C. Ne! Aš padaryčiau tai dainuodama.

Vadovas. O dabar papasakosiu apie trečio tipo vyrą. Jis pažvelgia į sudegusią riekę ir sako: „Leisk man, brangioji, tau parodyti, kaip pakepinti duoną".

Misis A. O, ne! Jis dar blogesnis už pirmąjį. Jis priverčia tave jaustis kvaile.

Vadovas. Dabar pasvarstykime, ar šie trys skirtingi elgesio, sudegus duonai, būdai netinka ir mūsų elgesiui su vaikais.

Misis A. Aš suprantu, kur jūs kreipiate. Aš visada sakau savo vaikui: „Tu esi pakankamai didelis žinoti šitai, pakankamai didelis suprasti tai". Tai turi sukelti jam įniršį. Paprastai taip ir būna.

Misis B. Aš visada sakau savo sūnui: „Leisk man, brangusis, tau parodyti, kaip šitai arba tai padaryti".

Misis C. Aš taip įpratau kritikuoti, kad tai man išeina savaime. Aš kalbu lygiai tais pačiais žodžiais, kuriuos *prieš* mane vartojo mano motina, kai buvau maža. Ir aš nekenčiau jos už tai. Aš niekada nieko gerai nepadarydavau, ir ji visada priversdavo mane viską daryti iš naujo.

Vadovas. O dabar jūs matote, kad pati tokiais pat žodžiais kalbate su dukra?

Misis C. Taip. Man tai visai nepatinka – taip elgdamasi, aš *pati sau* nepatinku.

Vadovas. Ar norėtumėte išmokti tinkamiau kalbėtis su savo vaikais?

Misis C. Taip, žinoma, noriu!

Vadovas. Pagalvokime, ko galime išmokti iš šios sudegusios duonos riekės istorijos. Kas gi padėjo pakeisti sugižusius jausmus meilės jausmais?

Misis B. Tai, kad kažkas tave suprato.

Misis C. Nekaltindamas tavęs.

Misis A. Ir nesakydamas tau, kaip ištaisyti padėtį.

Ši ištrauka parodo žodžių galią sukelti priešiškumą arba gerus jausmus. Istorijos moralas toks: mūsų reakcijos (žodžiai ir jausmai) gali lemti žymius mūsų namų atmosferos skirtumus.

Nuo įvykio prie santykio. Kai vaikas pasakoja arba klausia apie įvykį, dažnai geriau reaguoti ne į patį įvykį, bet į pasireiškiantį jame santykį.

Šešiametė Flora skundėsi, kad ,,dabar" ji gaunanti mažiau dovanų už savo brolį. Motina neprieštaravo jai. Ji taip pat neaiškino, kad brolis vyresnis, todėl nusipelnė daugiau. Nežadėjo, kad ištaisys neteisybę. Ji žinojo, kad vaikai labiau jaudinasi dėl savo santykių su tėvais, o ne dėl dovanų dydžio ar skaičiaus. Todėl motina pasakė: ,,Tu taip pat norėtum gauti daugiau dovanų?" Nieko nepridurdama, motina apkabino dukrą, ir ši atsakė nustebimo ir pasitenkinimo šypsniu. Taip baigėsi pokalbis, kuris galėjo virsti nesibaigiančiu ginču.

Nuo įvykio prie jausmų. Kai vaikas pasakoja įvykį, kartais naudinga reaguoti ne į patį įvykį, bet į su juo susijusius jausmus. Septynmetė Glorija grįžo namo susijaudinusi. Ji papasakojo motinai, kaip jos draugė Dorė buvo nustumta nuo šaligatvio į pilną lietaus vandens griovį. Užuot klausinėjusi įvykio detalių, motina reagavo į dukters jausmus. Ji pasakė:

,,Tai turėjo tave sujaudinti".

,,Tu supykai ant tai padariusių berniukų".

,,Tu lig šiol ant jų tebepyksti".

Į šiuos motinos žodžius Glorija reagavo tvirtu ,,Taip!" Motinai paklausus: ,,Tu bijai, kad jie tą pat gali padaryti ir tau?", Glorija ryžtingai atsakė: ,,Tegul tik pamėgina, aš nusitempčiau juos su savimi. Tai bent būtų purslų!" Ir ji ėmė juoktis iš jos vaizduotėje iškilusio vaizdo. Tai buvo laiminga pabaiga pokalbio, galėjusio tapti pamokslu, kupinu beverčių patarimų apie savigynos metodus.

Kai vaikas parėjęs namo ima skųstis draugais, mokytoju ar savo gyvenimu, geriausia reaguoti į jo jausmų toną, bet ne mėginti išsiaiškinti faktus ar įsitikinti jų tikrumu.

Dešimtmetis Haroldas parėjo viskuo nepatenkintas.

Haroldas. Koks pasigailėtinas gyvenimas! Mokytoja apšaukė mane melagiu vien už tai, kad pasakiau, jog pamiršau

namų darbus. Be to, ji rėkė. O Dieve, kaip ji rėkė! Ji pasakė, kad parašys tau raštelį.

Motina. Tau ši diena buvo sunki.

Haroldas. Galėtum dar kartą tai pasakyti.

Motina. Tu turėjai be galo sutrikti, pavadintas melagiu visos klasės akivaizdoje.

Haroldas. Žinoma, taip ir buvo.

Motina. Galiu lažintis, kad tu tylomis jai kai ko palinkėjai!

Haroldas. O, taip! Bet iš kur tu žinai?

Motina. Paprastai mes taip darome, kai kas nors mus užgauna.

Haroldas. Tai padeda.

Nuo bendrų dalykų prie konkrečių. Kai vaikas pasako ką nors apie save, dažnai geriau reaguoti ne pritarimu ar nepritarimu, bet konkrečiais teiginiais, atskleidžiančiais vaikui didesnį supratimą, nei jis tikisi.

Kai vaikas sako: ,,Man nesiseka aritmetika", maža naudos bus pasakius jam: ,,Taip, tavo pažymiai yra gana prasti". Taip pat neverta ginčyti jo nuomonę ar duoti jam pigų patarimą: ,,Jeigu daugiau mokytumeisi, tau labiau sektųsi". Tokia neapgalvota pagalba tik žeidžia jo savigarbą, o primygtinė pamoka sumažina jo pasitikėjimą savimi.

Jo teiginys ,,Man nesiseka aritmetika" gali būti sutiktas nuoširdžiai ir su supratimu. Čia tiktų bet kuris iš toliau pateikiamų pavyzdžių:

,,Aritmetika nėra lengvas mokslas".

,,Kai kuriuos klausimus iš tiesų labai sunku suprasti".

,,Mokytojas kritikuodamas nepalengvina mokymosi".

,,Jis priverčia tave pasijusti kvailiu".

,,Kertu lažybų, kad tu negali sulaukti pamokos galo".

,,Kai pamoka pasibaigia, tu pasijunti geriau".

,,Atėjus egzaminų metui, bus gan nelengva".

,,Tu tikriausiai jaudiniesi, kad gali gauti nepatenkinamą pažymį".

,,...jaudiniesi dėl to, ką mes galime apie tave pagalvoti".

,,...jaudiniesi, kad mes galime būti nepatenkinti".

„Mes suprantame, kad kai kurie dalykai nėra lengvi".

„Mes tikime, kad tu padarysi viską, ką gali".

Dvylikametis berniukas papasakojo, kad vos „nenumirė", tėvui reagavus taip suprantančiai, kai jis parodė savo pažymių knygutę. Jo vidinė reakcija buvo tokia: „Aš turiu gyventi taip, kad pateisinčiau tėvo pasitikėjimą manimi".

Retkarčiais beveik kiekvienas gimdytojas girdi savo sūnaus ar dukters pareiškimą: „Aš esu kvailas (-a)". Žinodamas, kad *jo* vaikas negali būti kvailas, gimdytojas puola jį įtikinėti, jog jis yra sumanus.

Sūnus. Aš esu kvailas.

Tėvas. Tu nesi kvailas.

Sūnus. Ne, aš esu.

Tėvas. Tu nesi. Prisimink, koks sumanus tu buvai stovykloje. Vadovas tave laikė vienu gabiausių.

Sūnus. Iš kur tu žinai, ką jis manė?

Tėvas. Jis pats man pasakė.

Sūnus. Tai kodėl jis visą laiką vadino mane kvailiu?

Tėvas. Jis tik juokavo.

Sūnus. Aš esu kvailas, ir žinau tai. Pažiūrėk, kokie mano pažymiai.

Tėvas. Tau tereikia daugiau pasimokyti.

Sūnus. Aš jau daugiau mokausi, bet tai nepadeda. Aš neturiu smegenų.

Tėvas. Tu esi protingas, aš žinau.

Sūnus. Aš esu kvailas, *aš* žinau.

Tėvas (garsiai). Tu nesi kvailas!

Sūnus. Esu!

Tėvas. Tu nesi kvailas, kvaily!

Kai vaikas sakosi esąs kvailas ar negražus, ar blogas, kad ir ką mes sakytume ar darytume, niekas akimirksniu nepakeis jo savivaizdžio. Įsišaknijusi asmens nuomonė apie save priešinasi tiesioginėms pastangoms ją pakeisti. Kaip pasakė vienas vaikas savo tėvui: „Aš žinau, tėti, kad nori man gero, bet aš nesu *toks* kvailas, kad patikėčiau tavo žodžiais apie mano protingumą".

Kada vaikas išsako neigiamą požiūrį į save, mūsų prieštaravimai ir protestai mažai jam padeda. Jie tik skatina garsiau reikšti savo įsitikinimą. Geriausia pagalba vaikui – parodyti, kad mes suprantame ne tik bendrą jo požiūrį, bet ir konkrečius iš to išplaukiančius jausmus.

Sūnus. Aš esu kvailas.

Tėvas (rimtai). Ar tu tikrai taip jautiesi? Tu nelaikai savęs protingu?

Sūnus. Taip.

Tėvas. Tad tu dėl to labai jaudiniesi?

Sūnus. Aha.

Tėvas. Mokykloje tu turėtum didžiąją laiko dalį jausti baimę,

...kad tau nepasiseks.

...kad gausi blogą pažymį.

Kai mokytojas pakviečia tave atsakinėti, tu pasimeti.

Net jeigu žinai atsakymą, tau nepavyksta deramai atsakyti.

Tu bijai, kad tavo žodžiai atrodys kvaili

...ir mokytojas kritikuos tave.

...ir vaikai juoksis iš tavęs.

Taigi dažniausiai tu nieko nepasakai. Tikriausiai prisimeni tuos atvejus, kai, tau ką nors pasakius, jie iš tavęs juokdavosi. Tai darydavo tave kvailiu tavo paties akyse. Be to, įskaudindavo ir supykdydavo. (Čia vaikas gali papasakoti jums kai kuriuos savo išgyvenimus.)

Tėvas. Klausyk, sūnau! Man tu atrodai puikus. Bet tu apie save manai kitaip.

Toks pokalbis gali akimirksniu nepakeisti vaiko savivaizdžio, bet jis gali pasėti jame abejonės dėl savo menkavertiškumo sėklą. Vaikas gali pagalvoti: ,,Jei mano tėvas supranta mane ir laiko geru žmogumi, galbūt aš nesu toks niekam tikęs". Tokio pokalbio sukuriamas artimumas gali paskatinti sūnų pamėginti pateisinti tėvo pasitikėjimą juo.

Kai vaikas sako: ,,Man visada nesiseka", joks argumentas ar paaiškinimas nepakeis jo įsitikinimo. Kiekvienam mūsų pateiktam sėkmės pavyzdžiui jis pateiks dvi nesėkmių istorijas. Visa, ką galime padaryti, tai parodyti jam, kad gerai

suprantame jo jausmus, verčiančius jį taip manyti:

Sūnus. Man visada nesiseka.

Motina. Tu tikrai taip jautiesi?

Sūnus. Taip.

Motina. Reiškia, žaisdamas tu galvoji: ,,Aš nelaimėsiu. Man nesiseka".

Sūnus. Taip, būtent taip ir galvoju.

Motina. Mokykloje, jeigu žinai atsakymą, tu galvoji: ,,Šiandien mokytoja nepakvies manęs atsakinėti".

Sūnus. Taip.

Motina. Bet jeigu neparuoši namų darbų, tu galvoji: ,,Šiandien ji būtinai pakvies mane atsakinėti".

Sūnus. Taip.

Motina. Aš manau, kad tu gali pateikti man daug daugiau pavyzdžių.

Sūnus. Žinoma... pavyzdžiui *(vaikas pateikia pavyzdžių).*

Motina. Man įdomu, ką tu galvoji apie sėkmę. Kai atsitiks kas nors, ką tu laikai nesėkme arba net sėkme, ateik ir papasakok man.

Toks pokalbis su vaiku nepakeis jo įsitikinimo bloga savo lemtimi. Tačiau jis gali parodyti vaikui, kaip jam pasisekė, kad jis turi tokius jį suprantančius tėvus.

PRIEŠTARINGŲ JAUSMŲ IŠSAKYMAS

Vaikai myli mus ir tuo pat metu piktinasi mumis. Jie jaučia dvilypius jausmus tėvams, mokytojams ir visiems asmenims, nuo kurių jie priklauso. Tačiau tėvams sunku susitaikyti su tokiu jausmų dvilypumu kaip gyvenimo faktu. Jie nemėgsta to savyje ir negali toleruoti savo vaikuose. Tėvams atrodo, kad nedera jausti dvilypius jausmus žmonėms, ypač šeimos nariams.

Tačiau mes galime išmokti priimti dvilypius savo ir savo vaikų jausmus. Kad nebūtų bereikalingų konfliktų, vaikai turi žinoti, kad tokie jausmai yra normalūs ir natūralūs. Mes galime išsklaidyti vaiko kaltės ir nerimo jausmus,

pripažindami ir įvardydami jo dvilypius jausmus:

,,Atrodo, tu jauti savo mokytojui dvilypį jausmą: tu ir mėgsti jį, ir jo nemėgsti".

,,Savo vyresniam broliui tu jauti du jausmus: tu žaviesi juo, bet ir jam nepritari".

,,Tu turi du norus: nori važiuoti į stovyklą, bet kartu nori pasilikti namuose".

Ramus, nekritiškas jausmų dvilypumo konstatavimas vaikams naudingas, nes parodo jiems, kad ,,supainiotus" jų jausmus įmanoma suprasti. Kaip pasakė vienas vaikas: ,,Jei mano painūs jausmai gali būti suprasti, jie nėra tokie jau painūs". Kita vertus, niekam tikę yra tokie teiginiai:

,,Vaike, tu visai susipainiojai! Vieną minutę tu mėgsti savo draugą, kitą juo piktiniesi. Apsispręsk, ką iš tikro jam jauti, jei išvis tai sugebi".

Išmanus žmogus pasakys, kad ten, kur yra meilė, gali būti ir šiek tiek neapykantos; ten, kur yra žavėjimasis, gali būti ir šiek tiek pavydo; ten, kur yra atsidavimas, gali būti ir priešiškumo; kur yra pasisekimas, gali būti ir būgštavimo. Reikia didelės išminties suprasti, kad visi jausmai yra teisėti: ir teigiami, ir neigiami, ir prieštaringi.

Nėra lengva pripažinti tokį požiūrį. Mūsų auklėjimas vaikystėje ir vėlesni mokymosi metai diegė mums priešingą požiūrį. Mes buvome mokomi, kad neigiami jausmai yra ,,blogi" ir neturi būti jaučiami arba kad mes turėtume dėl jų jausti gėdą. Pagal naują, mokslišką požiūrį, tik realūs, bet ne įsivaizduojami veiksmai gali būti vertinami kaip ,,blogi" arba ,,geri". Tik elgesys gali būti smerkiamas arba giriamas, bet ne jausmai. Nuosprendis jausmams ir vaizduotės cenzūra pažeistų tiek politinę laisvę, tiek psichinę sveikatą.

Emocijos yra mūsų genetinio paveldo dalis. Žuvis plaukia, paukštis skrenda, o žmogus jaučia. Kartais mes būname laimingi, kartais – ne; tačiau kartais mes būtinai jaučiame pyktį ir baimę, liūdesį ir džiaugsmą, godulį ir kaltę, geismą ir panieką, žavėjimąsi ir pasibjaurėjimą. Nors negalime laisvai rinktis jausmų, kylančių mumyse, galime rinktis, kaip ir kada

juos išreikšti, su sąlyga, kad žinome, kokie jie yra. Tai yra problemos esmė. Daugelis žmonių buvo auklėjami taip, kad nepažintų savo jausmų. Kai jie neapkęsdavo, jiems buvo sakoma, kad tai tik nepasitenkinimas. Kai jie bijodavo, jiems būdavo sakoma, kad nėra ko bijoti. Kai jie jausdavo skausmą, jiems buvo patariama būti šauniems ir šypsotis. Daugelyje populiarių mūsų dainų sakoma: ,,Apsimesk, kad esi laimingas, kai tu nelaimingas".

Kas siūloma vietoj šio apsimetimo? Tiesa. Emocinis auklėjimas gali padėti vaikams *sužinoti, ką jie jaučia*. Vaikui daug svarbiau žinoti, ką jis jaučia, o ne kodėl jis tai jaučia. Kai jis aiškiai žino, kokie yra jo jausmai, jis yra mažiau linkęs jausti vidinį ,,sąmyšį ".

JAUSMŲ VEIDRODIS

Kaip galime padėti vaikui suprasti savo jausmus? Mes galime tai padaryti, būdami jo jausmų veidrodžiu. Vaikas sužino apie savo fizinę išvaizdą, matydamas savo atspindį veidrodyje. Emocinį savo portretą jis pamato per mūsų atspindėtus jo jausmus.

Veidrodžio funkcija yra atspindėti tokį vaizdą, koks jis yra, nepridedant nei meilikavimų, nei kaltinimų. Mes nenorime, kad veidrodis mums sakytų: ,,Tu atrodai siaubingai. Tavo akys pasruvusios krauju, o veidas išpurtęs. Iš viso, tu esi bėdoje. Tau reikėtų ką nors daryti su savimi". Keletą kartų pamatę save tokiame veidrodyje, vengtume jo kaip maro. Iš veidrodžio mes tikimės vaizdo, bet ne pamokslo. Mums gali nepatikti matomas atvaizdas, tačiau mes galime ryžtis kokiai nors kosmetinei procedūrai.

Emocinio veidrodžio funkcija yra atspindėti jausmus tokius, kokie jie yra, be iškraipymų:

,,Atrodo, kad esi labai piktas".

,,Panašu, kad labai jo nekenti".

,,Kalbi taip, lyg būtum nepatenkintas visu renginiu".

Vaikui, jaučiančiam šiuos jausmus, tokie teiginiai yra patys naudingiausi. Jie jam tiksliai parodo, kokie yra jo jausmai. Vaizdo aiškumas tiek žvelgiant į stiklą, tiek į emocinį veidrodį, suteikia dingstį pačiam imtis save ugdyti ir keisti.

2 SKYRIUS

Nauji būdai girti ir kritikuoti

SKRAIDANTI PELENINĖ: ISTORIJA SU PAMOKYMU

Buvo ankstyvas pirmadienio po Padėkos dienos rytas. Labai susijaudinusi moteris kalbėjo telefonu. ,,Įsivaizduokite tai, – pasakė ji, – jeigu sugebėsite. Visa mūsų šeima važiuoja automobiliu. Mes nuvažiavome keturis šimtus mylių nuo Pitsbergo iki Niujorko. Ant užpakalinės sėdynės sėdintis Ivanas elgėsi kaip angelas, sėdėjo ramiai ir buvo giliai paskendęs savo mintyse. Aš tariau sau: ,,Jis tikrai nusipelnė pagyrimo". Mes ką tik buvome įvažiavę į Linkolno tunelį, kai aš atsigręžiau į jį ir pasakiau: ,,Tu esi toks geras berniukas, Ivanai. Tu taip gražiai elgeisi. Aš didžiuojuosi tavimi".

Po akimirkos mus užgriuvo dangus – Ivanas ištraukė peleninę ir išbėrė visą jos turinį ant mūsų galvų. Pelenai, nuorūkos ir dulkės leidosi kaip radioaktyvūs krituliai sprogus atominei bombai. Mes buvome tunelyje, intensyvaus eismo sraute, ir kosėjome. Aš būčiau galėjusi jį užmušti. Jeigu aplink nebūtų buvę daugybės kitų automobilių, aš nežinia ką būčiau

jam padariusi. Ir skaudžiausia buvo tai, kad aš ką tik buvau nuoširdžiai jį pagyrusi. Ar pagyrimai jau nebeturi vaikams jokios vertės?"

Po kelių savaičių pats Ivanas atskleidė katastrofos priežastį. Visą kelią iki namų jis svarstė, kaip atsikratyti savo jaunesniojo brolio, kuris patenkintas zujo tarp motinos ir tėvo ant priekinės sėdynės. Pagaliau jam kilo mintis, kad jeigu automobilis priekiu atsitrenktų į stulpą, jis su tėvais išliktų sveiki, bet mažylis būtų perkirstas pusiau. Būtent tą akimirką motina pagyrė jį už jo gerumą. Pagyrimas sukėlė jam kaltės jausmą, ir jis troško žūtbūt įrodyti, kad nėra jo vertas. Jis apsižvalgė, pamatė peleninę, o visa kita įvyko akimirksniu.

GIRTI LAIMĖJIMUS AR ASMENYBĘ?

Dauguma žmonių yra įsitikinę, kad pagyrimas ugdo vaiko pasitikėjimą savimi ir suteikia jam saugumo jausmą. Iš tikrųjų pagyrimas gali sukelti įtampą ir priversti nederamai elgtis. Kodėl? Dauguma vaikų kartais jaučia priešiškumą savo šeimos nariams. Kai tėvai sako vaikui: ,,Tu esi toks geras berniukas", jis gali nepajėgti priimti pagyrimo, nes pats save suvokia visai kitokį. Savo paties akimis jis negali būti ,,geras", nes ką tik troško, kad motinos burna būtų su užtrauktuku arba kad brolis artimiausią savaitgalį praleistų ligoninėje. Todėl kuo labiau jis giriamas, tuo blogiau elgiasi, kad parodytų savo ,,tikrąjį aš". Tėvai dažnai pastebi, kad kaip tik pagirtas už gerą elgesį vaikas pradeda elgtis kaip laukinis, lyg norėdamas paneigti jų komplimentą. Gali būti, kad blogas elgesys yra vaiko būdas išreikšti savo abejonę dėl savo viešojo įvaizdžio.

Kaip reikėtų ir kaip nereikėtų girti. Ar tai reiškia, kad pagyrimas jau paseno? Visiškai ne. Pagyrimas, kaip ir penicilinas, turi būti dozuojamas. Vaistų vartojimo dažnumą ir dozes reglamentuoja taisyklės, be to, perspėjama dėl galimų alerginių reakcijų. Panašūs reikalavimai yra ir emocinių vaistų

vartojimui. Svarbiausioji taisyklė teigia, kad girti reikia tik vaiko pastangas, bet ne jo charakterį ar asmenybę. Jei berniukas iššluoja kiemą, visai natūralu pastebėti, kaip sunkiai jis triūsė ir koks švarus tapo kiemas. Visiškai netinka sakyti, kad jis yra labai geras. Pagyrimo žodžiai turi parodyti vaikui *tikrovišką* jo *laimėjimų* vaizdą, bet ne nuostabią jo asmenybės Madison Aveniu panoramą.

Tolesnis pavyzdys parodo, kaip reikėtų girti. Aštuonerių metų Džimas gerai sutvarkė kiemą. Jis sugrėbė lapus, išnešė šiukšles ir sutvarkė įrankius. Motina buvo nustebinta ir pagyrė jo pastangas ir padarytą darbą:

Motina. Kiemas buvo labai nešvarus. Aš netikėjau, kad jis gali būti išvalytas per dieną.

Džimas. Aš tai padariau!

Motina. Jis buvo pilnas lapų, šiukšlių ir daiktų.

Džimas. Aš viską sutvarkiau.

Motina. Didelis darbas!

Džimas. Taip, žinoma.

Motina. Dabar kiemas toks švarus, vienas malonumas į jį žiūrėti.

Džimas. Jis gražus.

Motina. Ačiū, sūnau.

Džimas (plačiausiai šypsodamasis). Prašom!

Motinos žodžiai paskatino Džimą džiaugtis savo pastangomis ir didžiuotis savo darbu. Tą vakarą jis nekantraudamas laukė sugrįžtant tėvo, kad galėtų parodyti jam sutvarkytą kiemą ir vėl pajusti pasididžiavimą gerai atlikta užduotimi.

Priešingai, visai netinkami pagyrimo žodžiai, nukreipti į vaiko asmenybę:

„Tu esi toks nuostabus vaikas".

„Tu tikrai esi mažasis mamos pagalbininkas".

„Ką mama be tavęs darytų?"

Tokie teiginiai gali tik išgąsdinti vaiką ir sukelti jam nerimą*. Jis gali jaustis esąs toli gražu ne nuostabus ir

* Pagyrimas gali bauginti ir suaugusius. Straipsnyje „Robertas Frostas prieš

negalintis pasiekti tokių aukštumų. Todėl užuot su baime laukęs demaskavimo, vaikas gali ryžtis palengvinti savo naštą iš karto, netinkamai pasielgdamas.

Tiesioginis asmenybės gyrimas, kaip ir tiesioginė saulės šviesa, gali būti nemalonus ir slegiantis. Žmogui nepatogu girdėti, kad jis yra nuostabus, angeliškas, kilnus ar kuklus. Jis jaučia pareigą paneigti bent dalį pagyrimų. Jis negali viešai atsistoti ir pasakyti: ,,Ačiū jums, aš priimu jūsų žodžius, kad esu nuostabus". Jis ir pats jaučiasi turįs atsisakyti tokio komplimento, nes negali garbingai pasakyti sau pačiam: ,,Aš esu nuostabus. Aš esu geras, stiprus, kilnus ir kuklus".

Jis gali ne tik nepriimti pagyrimo, bet ir turėti tam tikrų slaptų minčių jį gyrusių asmenų atžvilgiu: ,,Jeigu jie laiko mane tokiu šauniu, tai negali būti labai išmintingi".

MŪSŲ ŽODŽIAI IR VAIKO IŠVADOS

Pagyrimas turi būti nukreiptas ne į vaiko asmenybės savybes, bet į jo pastangas ir laimėjimus. Mūsų teiginiai turi būti taip suformuluoti, kad vaikas pats padarytų teigiamas išvadas apie savo asmenybę.

Dešimtmetis Kenis padėjo tėvui sutvarkyti rūsį. Tvarkydamas jis turėjo stumdyti sunkius baldus.

Tėvas. Stalas didelis. Jį labai sunku pastumti.

Kenis (didžiuodamasis). Bet aš jį nustūmiau.

Tėvas. Tam reikia didžiulių pastangų.

Kenis (išpūsdamas raumenis). Aš stiprus!

Šiame pavyzdyje tėvas kalbėjo apie užduoties sunkumą. Pats vaikas padarė išvadą apie savo stiprumą. Jei tėvas būtų pasakęs: ,,Tu labai stiprus, sūnau", Kenis greičiausiai būtų atsakęs: ,,Ne, aš toks nesu. Mano klasėje yra stipresnių už mane berniukų". Taip galėjo kilti bevaisis, jei ne blogiau, ginčas.

Chruščiovą" F.D. Reeve teigia: ,,Frosto gautieji pasižymėjimo ženklai vertė jį jaudintis, nes pasižymėjimo ženklai... gali kelti nerimą: jie sako, kad kitą kartą turėsite ką nors padaryti dar geriau, — ką nors, kas jums gali ir nepasisekti". *Atlantic Monthly* (1963 m. rugsėjis), p. 38.

Pagyrimas turi dvi puses: mūsų žodžius ir vaiko išvadas. Mūsų žodžiai turi aiškiai parodyti vaikui, kad mes vertiname jo pastangas, darbą, laimėjimus, paramą, atidumą ar kūrybą. Mūsų žodžiai turi būti parenkami taip, kad vaikas neklysdamas padarytų realistiškas išvadas apie savo asmenybę. Mūsų žodžiai turėtų būti kaip ta stebuklinga drobė, kurioje vaikas negalėtų nutapyti nieko kito, tik teigiamą savo portretą. Keli pavyzdžiai:

Deramas pagyrimas: ,,Ačiū, kad nuplovei mašiną, ji vėl atrodo kaip nauja".

Tikėtina išvada: ,,Aš padariau gerą darbą. Mano pastangos įvertintos".

(*Nederamas pagyrimas*: ,,Tu tikras angelas".)

Deramas pagyrimas: ,,Man patiko tavo atsiųstas atvirukas. Jis buvo toks mielas ir sąmojingas".

Tikėtina išvada: ,,Mano skonis geras, aš galiu pasikliauti savimi".

(*Nederamas pagyrimas*: ,, Tu *visada* toks dėmesingas".)

Deramas pagyrimas: ,,Tavo eilėraštis mane labai sujaudino".

Tikėtina išvada: ,,Man smagu, kad galiu rašyti eilėraščius".

(*Nederamas pagyrimas*: ,,Pagal savo amžių tu puikus poetas".)

Deramas pagyrimas: ,,Tavo padaryta knygų lentyna puikiai atrodo".

Tikėtina išvada: ,,Aš esu gabus".

(*Nederamas pagyrimas*: ,,Tu esi tikras dailidė".)

Deramas pagyrimas: ,,Tavo laiškas suteikė man daug džiaugsmo".

Tikėtina išvada: „Aš galiu padaryti kitus laimingus".
(*Nederamas pagyrimas*: „Kai dėl laiškų rašymo, tu esi nuostabus".)

Deramas pagyrimas: „Labai džiaugiuosi, kad šiandien išplovei indus".
Tikėtina išvada: „Aš galiu padėti".
(*Nederamas pagyrimas*: „Tu atlikai darbą geriau už tarnaitę".)

Deramas pagyrimas: „Ačiū, kad pasakei, jog daviau tau per daug pinigų. Aš tai labai vertinu".
Tikėtina išvada: „Džiaugiuosi, kad buvau sąžiningas".
(*Nederamas pagyrimas*: „Tu esi toks sąžiningas vaikas".)

Deramas pagyrimas: „Tavo rašinys sukėlė man keletą naujų minčių".
Tikėtina išvada: „Aš galiu būti originalus".
(*Nederamas pagyrimas*: „Pagal savo amžių tu parašei gerai. Žinoma, tau reikia dar daug ko išmokti".)

Tokie konstatuojantys teiginiai ir teigiamos vaiko išvados yra tos plytos, iš kurių statomas psichinės sveikatos rūmas. Šias išvadas, padarytas reaguojant į mūsų žodžius, vėliau vaikas pakartos pats sau. Realistiški ir pozityvūs teiginiai, vaiko pakartoti sau pačiam, didžia dalimi lemia gerą jo nuomonę apie save ir apie jį supantį pasaulį.

KRITIKA – KONSTRUKTYVI IR DESTRUKTYVI

Kada kritika yra konstruktyvi, o kada destruktyvi? Konstruktyvi kritika parodo, kaip padaryti tai, kas turi būti padaryta, visiškai praleisdama neigiamas pastabas apie vaiko asmenybę.

Dešimtmetis Laris netyčia išliejo ant stalo pieno stiklinę.

Motina. Tu esi pakankamai didelis žinoti, kaip reikia laikyti stiklinę! Kiek kartų esu tau sakiusi būti atidesniam!

Tėvas. Jis kitaip negali – jis yra kerėpla. Jis visada toks buvo ir visada toks bus!

Laris išliejo pieno už penkis centus, o kandi pajuoka, lydėjusi jo nesėkmę, gali kainuoti nepalyginti daugiau, jei turėsime galvoje prarastą pasitikėjimą savimi. Ištikus nesėkmei, ne laikas aiškinti prasižengusiajam apie jo asmenybę. Jeigu nesiseka, geriausia taisyti tik patį įvykį, o ne asmenį.

Kaip elgtis, kai vaikas elgiasi nederamai. Kai aštuonmetis Martinas netyčia išliejo ant stalo pieną, jo motina ramiai pasakė: ,,Matau, kad išsiliejo pienas. Štai kita pieno stiklinė, o čia pašluostė". Martinas pažvelgė į ją su palengvėjimu ir nepasitikėdamas. Jis sumurmėjo: ,,Aha, ačiū, mama". Motinos padedamas, jis nuvalė stalą. Ji nepridūrė žeidžiančių pastabų ar nenaudingų pamokymų. Motina ketino pasakyti: ,,Kitą kartą būk atidesnis", bet pamačiusi, koks dėkingas buvo jai sūnus už palankų tylėjimą, nepasakė nieko. Anksčiau triukšmas dėl išlietos pieno stiklinės visai dienai sugadindavo nuotaiką.

KAIP VISKAS SUGADINAMA

Daugelyje namų audros tarp tėvų ir vaikų kyla reguliariai ir yra nesunkiai numatomos. Vaikas pasako arba padaro ką nors ,,blogo". Tėvai reaguoja kokiu nors įžeidimu. Vaikas atsako dar blogesniu poelgiu. Tėvai griebiasi visapusiškų grasinimų ir didelių bausmių. Įsiplieskia tikras vaidas.

Devynerių metų Natanielis žaidžia tuščiu arbatos puodeliu.

Motina. Tu jį sudaužysi. Tu visada viską sudaužai.

Natanielis. Ne, nesudaužysiu.

Kaip tik tuo metu puodelis nukrenta ant grindų ir sudūžta.

Motina. Tu esi kvailas, o dar ginčijies! Tu viską sulaužai namuose.

Natanielis. Tu pati esi kvaila. Tu sulaužei tėvo skutimosi mašinėlę.

Motina. Tu pavadinai motiną kvaile! Esi tikras storžievis.

Natanielis. Tai tu storžievė. Tu pirma pavadinai mane kvailiu.

Motina. Kad daugiau negirdėčiau nė žodžio! Marš į savo kambarį!

Natanielis. Atsikabink, palik mane ramybėje!

Motiną įsiutino toks akivaizdus nepaklusimas jos autoritetui. Ji sugriebė sūnų ir įtūžusi ėmė jį vanoti. Mėgindamas išsilaisvinti, Natanielis pastūmė motiną į stiklines duris. Stiklas sudužo ir sužeidė motinos ranką. Kraujo vaizdas sukėlė berniukui paniką. Jis išbėgo iš namų ir jo nepavyko rasti iki vėlyvos nakties. Visi namiškiai buvo sukrėsti ir ilgai negalėjo tą naktį užmigti.

Ar Natanielis išmoko vengti tuščių puodukų ar ne, daug reikšmingesnė buvo ta neigiama pamoka, kurią jis gavo iš savo ir motinos elgesio. Kyla klausimas: ar šis karas buvo reikalingas? Ar ši kova buvo neišvengiama? O gal yra būdas išmintingiau susitvarkyti?

Matydama, kad sūnus žaidžia su puodeliu, motina galėjo paimti iš jo puodelį ir paduoti tinkamesnį pakaitalą, pavyzdžiui, kamuolį. Arba, sudužus puodeliui, ji galėjo padėti sūnui surinkti šukes, tarsteldama, kad puodeliai lengvai dūžta, ir pridurdama: kas galėtų pamanyti, kad iš tokio mažo puodelio bus tiek daug šukių. Nuostaba dėl tokios ramios pastabos galėjo virsti apgailestavimu ir noru ištaisyti klaidą. Nesulaukęs šauksmų ir smūgių sūnus galėjo netgi rasti savyje pakankamai išminties suprasti, kad puodeliai skirti ne žaidimui.

Mažos nesėkmės ir didelės vertybės. Iš mažų nesėkmių vaikai gali gauti didelių pamokų apie vertybes. Vaikas turi iš savo tėvų išmokti skirti įvykius, kurie yra tik nemalonūs ir varginantys, nuo įvykių, kurie yra tragiški ar net katastrofiški. Daugelis tėvų reaguoja į sudaužytą kiaušinį kaip į sulaužytą koją, o į iškultą langą kaip į sužeistą širdį. Mažos nesėkmės turėtų būti ir parodomos vaikams kaip mažos: ,,Taigi tu vėl pametei pirštinę. Tai nemalonu, nes pirštinės kainuoja pinigus. Gaila, kad taip atsitiko, bet tai ne katastrofa".

Prarasta pirštinė neturėtų priversti prarasti kantrybę, o suplėšyti marškiniai neturėtų tapti mėgėjų vaidinamos graikų tragedijos įžanga.

ĮŽEIDŽIANTYS EPITETAI: VARDAN KO?

Įžeidžiantys būdvardžiai, kaip užnuodytos strėlės, turi būti nukreipti tik į priešus, bet ne į mažus vaikus. Kai kas nors pasako: ,,Šita kėdė bjauri", kėdei nieko neatsitinka. Ji netampa nei įžeista, nei pažeminta. Ji lieka kokia buvus, nors ir kaip buvo apibūdinta. Tačiau kai vaikas pavadinamas bjauriu ar kvailu, ar žioplu, jam šis tas atsitinka. Ir jo kūnas, ir siela į tai reaguoja. Jį apima apmaudas, pyktis, neapykanta. Kuriamos keršto fantazijos. Atsiranda kaltės jausmas dėl šių fantazijų ir nerimas, susijęs su kalte. Be to, gali atsirasti nepageidaujamas elgesys ir jo simptomai (plačiau apie tai – 7 skyriuje, p.94–95). Trumpai tariant, įvyksta grandininė reakcija, kuri padaro vaiką ir jo tėvus nelaimingus.

Kai vaikas pavadinamas nerangiu, jis gali iš pradžių paprieštarauti: ,,Ne, aš nesu nerangus". Bet vaikas dažniau tiki negu netiki savo tėvais ir pradeda laikyti save nerangiu. Kai jam pasitaiko suklupti ar parkristi, jis gali garsiai sau pasakyti: ,,Tu esi toks nerangus". Nuo to karto jis gali imti vengti situacijų, kur reikia vikrumo, laikydamas save pernelyg nevikriu, kad jam pasisektų.

Jeigu tėvai ar mokytojai nuolat vaikui kartoja, kad jis yra kvailas, jis patiki tuo. Jis ima laikyti save tokiu. Tada, vengdamas konkurencijos, jis liaujasi sprendęs intelektualinius uždavinius, tikėdamasis taip išvengti pašaipų. Jo saugumas grindžiamas vengimu. Jo gyvenimo motto tampa: ,,Jeigu nemėginsiu, tai nepatirsiu nesėkmių".

VALDYTI SAVO PYKTĮ

Vaikystės metais mes nebuvome mokomi priimti pyktį kaip gyvenimo faktą. Mes buvome verčiami jaustis kalti dėl to, kad jaučiame pyktį, ir nuodėmingi, kad jį parodome. Mes buvome mokomi manyti, kad būti piktam – reiškia būti blogam. Pyktis nebuvo vien nusižengimas, jis buvo sunkus nusikaltimas.

Su savo vaikais mes stengiamės būti kantrūs; tokie kantrūs, kad anksčiau ar vėliau neišvengiamai pratrūkstame. Bijodami, kad mūsų pyktis gali žaloti mūsų vaikus, mes užgniaužiame jį, kaip perlų žvejai sulaiko kvėpavimą nerdami į vandenį; tačiau abiem atvejais sulaikymo galimybės yra labai ribotos.

Pyktis, panašiai kaip paprastas persišaldymas, yra pasikartojanti bėda. Mes galime jo nemėgti, bet negalime ignoruoti. Mes galime jį gerai pažinti, bet negalime jo išvengti. Pyktis yra logiškas tam tikrų aplinkybių rezultatas, tačiau jis visada atrodo staigus ir netikėtas. Ir nors jis truktų neilgai, sukilęs jis atrodo amžinas.

Praradę savitvardą mes elgiamės lyg netekę proto. Savo vaikams mes sakome ir darome tokius dalykus, kuriuos vengtume sakyti ir daryti savo priešams. Mes priekaištaujame, žeidžiame ir „smūgiuojame žemiau juosmens". Kai mūšio trimitai nutyla, jaučiame kaltę ir tyliai sau nusprendžiame niekada daugiau taip nesielgti. Bet netrukus pyktis vėl sukyla, nušluodamas visus gerus mūsų ketinimus. Ir vėl puolame tuos, kurių gerovei esame skyrę savo gyvenimą ir likimą.

Pasiryžimas nesupykti yra daugiau nei bergždžias. Jis tik įlieja žibalo į ugnį. Pyktis, kaip ir uraganas, yra gyvenimo tikrovė, kuri turi būti pripažįstama ir kuriai turi būti ruošiamasi iš anksto. Taikūs namai, kaip ir pasaulis be karų, nepriklauso nuo staigaus geranoriško žmogaus prigimties pasikeitimo. Tai priklauso nuo apgalvotų procedūrų, kurios metodiškai sumažina įtampą anksčiau, nei ji sukelia sprogimus.

Tėvų pyktis auklėjant vaikus visai suprantamas. Nesugebėjimas supykti kai kuriais atvejais vaikui byloja apie abejingumą, o ne apie gerumą. Tie, kurie rūpinasi kitais, negali visiškai išvengti pykčio. Tai nereiškia, kad vaikai turi kęsti įtūžio ir žiaurumo bangas; tai tik reiškia, kad vaikai gali pakęsti ir suprasti pyktį, sakantį: ,,Mano tolerantiškumas turi ribas".

Tėvams pyktis yra brangiai kainuojanti emocija; kad būtų vertas tos kainos, kuri už jį sumokama, jis neturi būti naudojamas tuščiai. Išreiškiamas pyktis neturėtų augti. Vaistas neturėtų būti blogesnis už ligą. Pyktis turėtų būti išleidžiamas lauk taip, kad tėvams sukeltų tam tikrą palengvėjimą, vaikams – tam tikrą supratimą ir neturėtų jokių žalingų šalutinių padarinių nei vieniems, nei kitiems.

Trys laipteliai į išsigelbėjimą. Norėdami taikos metu pasiruošti būsimiems sunkumams, turėtume pripažinti šias tiesas: 1) mes pripažįstame tai, kad vaikai verčia mus pykti; 2) mes turime teisę pykti, nejausdami kaltės ar gėdos; 3) jei tik nedarome akivaizdžios žalos, mes turime teisę išreikšti savo jausmus. Mes galime reikšti savo pyktį, *jei tik* neužsipuolame vaiko asmenybės ar charakterio.

Šiomis prielaidomis turi būti grindžiami konkretūs pykčio įveikimo būdai. Pirmasis žingsnis suvaldant audringus jausmus – tai garsiai juos įvardyti. Tai įspėja tuos, kuriems šie jausmai skirti, kad jie pasitaisytų arba imtųsi tam tikrų atsargumo priemonių.

,,Aš jaučiuosi nepatenkintas".

,,Aš jaučiuosi suerzintas".

Jei trumpi mūsų teiginiai ir ištįsę kitų veidai nesuteikia mums palengvėjimo, žengiame kitą žingsnį. Mes išreiškiame pyktį vis stipriau:

,,Aš esu piktas".

,,Aš esu labai piktas".

,,Aš esu labai, labai supykęs".

,,Aš esu įsiutęs".

Kartais paprastas jausmų išsakymas (be jokių paaiškinimų) sustabdo nederamą vaiko elgesį. Kitais atvejais gali prireikti žengti dar vieną žingsnį – paaiškinti pykčio priežastį, išsakyti, kas su mumis darosi ir ką *norėtume* daryti.

,,Kai matau batus, kojines, marškinius, megztinius išmėtytus kaip pakliuvo ant grindų, aš supykstu, įnirštu. Aš labai noriu atidaryti langą ir išmesti visą šitą šiukšlyną į gatvės vidurį."

,,Man pikta matyti, kaip tu stumdai savo brolį. Tai mane veda iš proto. Širdis pykčiu užverda. Aš niekada neleisiu tau jo sužeisti."

,,Kai matau visus jus, lekiančius nuo pietų stalo prie televizoriaus ir paliekančius mane su nešvariais indais ir riebaluotais puodais, aš jaučiuosi siaubingai. Aš taip įširstu, kad noriu stverti visas lėkštes ir šveisti jas į televizorių!"

,,Kai šaukiu jus pietų, bet jūs neateinate, aš supykstu. Aš labai supykstu. Aš sakau sau: ,, Aš paruošiau gerus pietus ir norėčiau dėkingumo, o ne prieštaravimų."

Toks būdas leidžia tėvams išlieti savo pyktį, nepadarant niekam žalos. Priešingai, jis gali net suteikti gerą saugios pykčio išraiškos pamoką. Vaikas gali suprasti, kad ir jo paties pyktis nėra katastrofa, kad jį galima išreikšti nieko neužgaunant. Tačiau šiai pamokai nepakanka vien to, kad tėvai parodytų savo pyktį. Būtina, kad tėvai parodytų vaikams priimtinus jausmų išraiškos bei saugius ir garbingus atsikratymo pykčiu būdus. Klausimas, kaip deramai pakeisti destruktyvius jausmus, bus išsamiai aptariamas 5 skyriuje.

3 SKYRIUS

Vengti žalingo elgesio

Kai kurie bendravimo su vaikais būdai beveik visada yra žalingi; jie ne tik nepriartina mūsų ilgalaikių tikslų, bet ir bematant sukuria namuose sumaištį. Tokio žalingo tėvų elgesio pavyzdžiai yra grasinimai, papirkimai, pažadai, sarkazmas, pamokslavimas dėl melavimo ir vogimo bei šiurkštus mandagumo mokymas.

GRASINIMAI

Kvietimas blogai elgtis. Grasinimus vaikai suvokia kaip kvietimą pakartoti draudžiamą veiksmą. Kai vaikui sakome: ,,Jeigu tu dar kartą taip padarysi...", jis negirdi žodžio ,,jeigu". Jis girdi tik ,,dar kartą taip padarysi". Ir neretai vaikas padaro sau tokią išvadą: ,,Motina laukia, kad aš dar kartą taip pasielgčiau. Jeigu aš to nepadarysiu, ji bus nusivylus".

Tokie teisingi, suaugusiųjų požiūriu, įspėjimai yra daugiau nei nenaudingi. Tiesą sakant, būtent jie ir yra nepageidaujamo elgesio priežastis. Mūsų perspėjimai yra iššūkis vaiko autonomijai. Jeigu jis turi nors kiek savigarbos, privalo vėl

prasižengti, tuo patvirtindamas sau ir kitiems, kad nėra ištižėlis.

Penkiametis Oliveris, nepaisydamas daugybės perspėjimų, mėtė kamuolį greta lango. Pagaliau motina neiškentė: ,,Jeigu kamuolys dar kartą iškuls langą, aš iškaršiu tau kailį. Aš tau pažadu". Nepraėjus nė minutei dūžtančio stiklo garsas patvirtino motinai, kad jos perspėjimas turėjo poveikį: kamuolys išdaužė langą paskutinį kartą. Nesunku įsivaizduoti sceną, ėjusią po tiek perspėjimų, pažadų ir nusižengimų. Ir priešingai, toliau aprašomas įvykis yra pavyzdys, kaip, nesigriebiant grasinimų, tinkamai reaguoti į nederamą vaiko elgesį.

Septynmetis Peteris šovė žaisliniu šautuvu į savo mažą broliuką. Motina pasakė: ,,Ne į mažylį. Šauk į taikinį". Peteris vėl šovė į mažylį. Motina paėmė iš jo ginklą. Peteriui ji pasakė: ,,Į žmones nešaudoma".

Motina padarė tai, kas, jos nuomone, turėjo būti padaryta, kad mažylis nenukentėtų, ir kartu ji liko ištikima savosioms priimtino elgesio normoms. Peteris sužinojo savo veiksmų pasekmes nepatirdamas jokios žalos savajam ,,aš". Numanomos alternatyvos buvo akivaizdžios: šaudyti į taikinį arba netekti privilegijos turėti ginklą.

Šiame incidente motina išvengė įprastų spąstų. Ji nežengė keliu, galinčiu atvesti į nesėkmę: ,,Liaukis, Peteri! Ar negali sugalvoti nieko geresnio, tik šaudyti į brolį? Ar neturi tinkamesnio taikinio? Jeigu pasielgsi taip dar kartą, tu girdi, dar vieną kartą, daugiau niekada nebeišvysi šautuvo!" Jeigu tik vaikas nėra pernelyg romus, jis reaguos į tokį įspėjimą pakartodamas draudžiamą veiksmą. Tolesnės scenos nebūtina aprašyti – ją nesunkiai gali atkurti kiekvienas tėvas.

PAPIRKIMAI

Pažadų ,,jeigu–tai" ydingumas. Panašiai žalingas yra elgesys, kai vaikui tiesiai sakoma, kad jeigu jis ką nors padarys (arba nedarys), tai jam bus atlyginta:

,,*Jeigu* gerai elgsiesi su mažuoju broliuku, *tai* nusivesiu tave į kiną".

,,*Jeigu* nesišlapinsi į lovą, *tai* nupirksiu tau Kalėdoms dviratį".

,,*Jeigu* išmoksi eilėraštį, *tai* paimsiu tave paplaukioti jachta".

Ši ,,jeigu–tai" strategija kartais gali priversti vaiką padaryti tai, ko iš jo norima. Tačiau ji retai kada įkvepia jį pastovioms pastangoms – jei iš viso įkvepia. Patys mūsų žodžiai pasako vaikui, kad mes abejojame jo galimybėmis keistis į gerąją pusę. ,,Jeigu išmoksi eilėraštį" reiškia ,,Mes abejojame, kad tu gali". ,,Jeigu liausiesi šlapintis" reiškia ,,Mes nemanome, kad tu gali tai padaryti".

Yra ir kelios moralinės priežastys, dėl kurių atlyginimas neturėtų būti naudojamas papirkimui. Dorothy Baruch pateikia tokius vieno berniuko žodžius: ,,Aš gaunu tai, ko noriu, nuolat versdamas motiną manyti, kad galiu būti blogas. Žinoma, aš turiu būti blogas pakankamai dažnai, tuo patvirtindamas, kad ji ne veltui man moka".

Toks protavimas gali greitai atvesti prie ,,elgetavimo" ir šantažavimo bei prie nuolat augančių reikalavimų atlyginti už ,,gerą" elgesį. Kai kurie tėvai būna taip savo vaikų ,,išdresuojami", kad nedrįsta grįžti iš parduotuvės be lauktuvių. Vaikai pasitinka juos ne su ,,Labas", bet su ,,Ką tu man nupirkai?"

Apdovanojimai būna naudingiausi ir maloniausi tada, kai jie nėra iš anksto pažadėti, kai gaunami netikėtai, kai išreiškia pripažinimą bei nuoširdų dėkingumą.

PAŽADAI

Nerealios viltys ir tikrovė. Pažadai niekada neturi būti nei duodami vaikams, nei iš jų reikalaujami. Kodėl toks griežtas draudimas pažadams? Mūsų santykiai su vaikais turi būti grindžiami pasitikėjimu. Jei tėvai turi duoti pažadus tam, kad patvirtintų savo žodžių svarbą, jie tuo pripažįsta, kad kiti, pažadais neparemti jų žodžiai neverti pasitikėjimo. Pažadai sukelia vaikams nerealistiškas viltis. Jeigu vaikui

tvirtai pažadama išvyka į zoologijos sodą, jis priima tai kaip pažadėjimą to, kad tą dieną nelis, nesuges mašina ir kad jis pats nesusirgs. Kadangi gyvenimas nėra be netikėtumų, vaikas jaučiasi apgautas ir pradeda manyti, kad tėvais pasitikėti negalima. Nepermaldaujamas skundas „Bet juk tu pažadėjai!" yra skaudžiai pažįstamas tėvams, pavėluotai besigailintiems neapgalvoto pažado.

Pažadai gerai elgtis ateityje arba nekartoti praeities nusižengimų neturi būti reikalaujami arba jėga išgaunami iš vaikų. Kai vaikas duoda pažadą ne savo noru, jis pasirašo čekį banko, kuriame neturi atidarytos sąskaitos. Mes neturėtume skatinti tokios apgaulės.

SARKAZMAS

Žymi kliūtis išmokimui. Tikrą grėsmę vaiko psichinei sveikatai kelia tėvai, turintys sarkazmo dovaną. Neieškodami žodžio kišenėje, jie patys sukuria nemenkų kliūčių efektyviam bendravimui:

„Kiek kartų aš turiu tau kartoti tą patį? Ar tu kurčias? Tai kodėl gi neklausai?"

„Tu toks nemandagus. Gal džiunglėse užaugai? Tikrai tavo vieta tenai."

„Kas tau darosi? Tu išprotėjai ar tiesiog esi kvailas? Aš žinau, kuo visa tai baigsis!"

Tokie tėvai gal net neįtaria, kad jų pastabos yra puolimas, provokuojantis atsakomąjį puolimą, ir kad jų pastabos užkerta kelią bendravimui, sukeldamos vaikams keršto fantazijas.

Kandžiam sarkazmui ir žeidžiančioms etiketėms neturi būti vietos auklėjant vaikus. Geriausia apskritai nevartoti tokių posakių kaip: „Tu per didelis tokioms nesąmonėms", „Kuo tu save laikai?", „Nebūk toks gudrus!" Nei sąmoningai, nei nesąmoningai mes neturime menkinti vaiko statuso jo paties ir jo bendraamžių akyse.

Tėvus siutina vaikų melas, ypač jei jis yra akivaizdus, o melagis dar nėra įgudęs. Sunku klausytis vaiko, užsispyrusiai neigiančio, kad jis lietė dažus arba valgė šokoladą, jei įrodymų pilna ant jo marškinių ir veido.

Kodėl vaikai meluoja? Kartais jie meluoja todėl, kad jiems neleidžiama sakyti tiesą. Jei vaikas pasakys motinai, kad nekenčia savo brolio, jis gali būti išpertas už šią tiesą. Tačiau jeigu jis visiems pradės kalbėti akivaizdžią netiesą, kad myli savo brolį, motina gali apdovanoti jį glamonėmis ir bučiniais. Kokias išvadas padarys vaikas, remdamasis tokiu patyrimu? Kad tiesa žeidžia, kad melas apdovanojamas ir kad motinos myli mažus melagius.

Jei norime ugdyti sąžiningumą, turime būti pasirengę išklausyti ne tik malonią, bet ir nemalonią tiesą. Jei norime, kad vaikas užaugtų garbingas žmogus, neturime skatinti jo meluoti apie savuosius jausmus, kad ir kokie jie būtų – teigiami, neigiami ar dvilypiai. Būtent iš mūsų reakcijų į jo išsakytus jausmus vaikas sužino, tikrai ar ne sąžiningumas yra geriausia politika.

Melas, pasakantis tiesą. Jeigu vaikai baudžiami už tiesą, jie meluoja savigynos tikslais. Be to, jie meluoja, norėdami fantazijose gauti tai, ko jiems trūksta tikrovėje. Vaiko melas dažnai atskleidžia mums tiesą apie jo baimes ir viltis. Jis parodo, kuo asmuo norėtų būti arba ką jis norėtų daryti. Išlavintai ausiai melas atskleidžia tai, ką vaikas norėtų nuslėpti. Brandi suaugusiojo reakcija į vaiko melą turėtų rodyti tikrosios melo prasmės supratimą, o ne pasakytų žodžių neigimą ar juos pasakiusiojo smerkimą. Melo suteikta informacija galima remtis padedant vaikui atskirti realybę nuo svajonių.

Kai mažas berniukas pasako mums, kad Kalėdoms gavo dovanų gyvą dramblį, daug geriau yra pasakyti jam: ,,Tu *norėtum*, kad taip būtų", negu įrodinėti, kad jis yra melagis.

,,Tu *norėtum* turėti dramblį!"

,,Tu *norėtum* turėti savo zoologijos sodą!"

,,Tu *norėtum* turėti džiungles, pilnas gyvūnų!"

,,O ką tu gavai Kalėdoms dovanų?"

Išprovokuotas melas. Tėvams nederėtų užduoti klausimų, kurie gali išprovokuoti gynybinį melą. Vaikai nemėgsta būti tardomi tėvų, ypač jeigu nujaučia, kad atsakymai žinomi iš anksto. Jie nepakenčia klausimų-spąstų, klausimų, verčiančių juos rinktis tarp keblaus melo ir trikdančio prisipažinimo.

Septynerių metų Kventinas sulaužė neseniai tėvo jam nupirktą žaislą. Išsigandęs jis paslėpė žaislo nuolaužas rūsyje. Kai tėvas jas surado, uždavė keletą klausimų, kurie nuaidėjo lyg šautuvo šūviai ir virto tikru sprogimu.

Tėvas. Kur tavo naujasis šautuvas?

Kventinas. Jis kažkur guli...

Tėvas. Aš nematau tavęs žaidžiant su juo!

Kventinas. Aš nežinau, kur jis yra.

Tėvas. Surask jį. Aš noriu jį pamatyti.

Kventinas. Tikriausiai jį kažkas pavogė...

Tėvas. Tu esi paskutinis melagis! Tu sulaužei šautuvą! Nemanyk, kad taip lengvai išsisuksi. Labiausiai pasaulyje nekenčiu melagių!

Tai buvo bereikalingas mūšis. Užuot veidmainiškai žaidęs seklį ir prokurorą, tėvas būtų labiau padėjęs sūnui pasakydamas:

,,Aš matau, tavo naujasis žaislas sulūžo".

,,Jis neilgai tebuvo geras".

,,Labai gaila, nes jis gana brangus".

Tai suteiktų vaikui keletą vertingų pamokų: ,,Tėvas gali suprasti. Aš galiu pasisakyti jam savo bėdas. Aš turėčiau labiau rūpintis jo dovanomis".

KAIP REAGUOTI Į MELĄ

Mūsų politika melo atžvilgiu gana paprasta: viena vertus, mes neturime žaisti detektyvus, reikalauti išpažinčių arba paprastą įvykį paversti kriminalu. Kita vertus, turime nedvejodami pavadinti dalykus tikraisiais vardais. Jei vaikas laiku negrąžino bibliotekai knygos, nereikėtų klausinėti: ,,Ar grąžinai bibliotekai knygą? Ar esi tikras tuo? Kaip čia atsitiko, kad ji lig šiol guli ant tavo stalo?"

Vietoj to konstatuojame: ,,Matau, kad knygos grąžinimo bibliotekai terminas pasibaigęs".

Kai mokykloje mums pasako, kad mūsų vaikas neišlaikė aritmetikos testo, mums nederėtų jo klausti: ,,Ar išlaikei aritmetikos testą? Ar esi tuo tikras? Ne, melas šį sykį tavęs neišgelbės! Mes kalbėjomės su tavo mokytoju ir žinome, kad tavo rezultatai labai blogi".

Vietoj to mes tiesiai pasakome savo vaikui: ,,Aritmetikos mokytojas mums pasakė, kad tu neišlaikei testo. Mes susirūpinę ir galvojame, kaip galėtume tau padėti".

Žodžiu, mes neprovokuojame vaiko gynybiniam melui ir nesudarome jam galimybių meluoti. Kai vaikas meluoja, mūsų reakcija turi būti ne isteriška ir moralizuojanti, bet paremta faktais ir realistiška. Mes turime parodyti savo vaikams, kad nėra jokio reikalo mums meluoti.

VOGIMAS

Maži vaikai neretai parneša namo daiktų, kurie jiems nepriklauso. Kai ,,vagystė" išaiškėja, svarbu nepamokslauti ir nedramatizuoti. Mažas vaikas gali būti nukreiptas į tiesos kelią nemenkinant jo orumo. Jam pasakoma ramiai ir tvirtai:

,,Sunkvežimis yra kurio nors vaiko, grąžink jį jam".

,,Šautuvas ne tavo. Grąžink jį".

Kai vaikas ,,pavagia" saldainį ir įsideda jį į kišenę, geriausia nerodant emocijų pasakyti jam: ,,Saldainis, kuris yra tavo kairėje kišenėje, turi likti parduotuvėje". Jei vaikas

neigia turįs saldainį, mes parodome ir pakartojame: ,,Saldainis šioje kišenėje yra parduotuvės. Padėk jį į lentyną". Vaikui atsisakius tai padaryti, mes išimame saldainį iš jo kišenės, sakydami: ,,Jis yra parduotuvės ir turi likti čia".

Klaidingas klausimas ir teisingas teigimas. Jei esate tikri, kad vaikas paėmė pinigų iš jūsų piniginės, geriausia ne klausti, bet pasakyti: ,,Tu paėmei iš mano piniginės dolerį. Padėk jį atgal". Kai pinigai grąžinami, jam trumpai pasakoma: ,,Kai tau reikės pinigų, paprašyk manęs ir mes tai aptarsime". Jei vaikas neigia tai padaręs, nesiginčijame su juo ir neprašome jo prisipažinti, bet sakome jam: ,,Tu paėmei pinigus, grąžink juos". Jeigu pinigai jau išleisti, reikia aptarti atlyginimo būdą, pavyzdžiui, atlikti ką nors iš namų ruošos darbų arba gauti mažiau kišenpinigių.

Labai svarbu nevadinti vaiko vagimi ir melagiu arba pranašauti, kad jis baigs gyvenimą kalėjime. Beprasmiška klausti vaiką: ,,Kodėl tu taip padarei?" Jis pats gali nežinoti savo motyvų, ir verčiamas pasakyti ,,kodėl" gali būti priverstas vėl sumeluoti.

Daug geriau yra parodyti, kad jūs tikitės, jog jis pasisakys, kai jam reikės pinigų:

,,Aš nusivylęs, kad tu nepasakei man, jog tau reikia dolerio".

,,Kai tau reikės pinigų, ateik ir pasakyk man. Mes aptarsime tai".

Jeigu vaikas suvalgė sausainius iš draudžiamo indo ir jo veide puikuojasi cukraus pudros ūsai, neužduokite jam tokių klausimų:

,,Ar kas nors ėmė sausainius iš indo?"

,,Ar tu netyčia nepastebėjai, kas tai padarė? Ar nesuvalgei vieno iš jų? Esi tikras?"

Tokie klausimai paprastai verčia vaiką meluoti, ir tai mus dar labiau įskaudina. Taisyklė yra tokia: *jei žinome atsakymą, neturime klausti.* Geriau tiesiai pasakyti:

,,Sūnau, tu suvalgei sausainius. Aš liepiau tau nevalgyti. Aš esu supykusi ir nusivylusi".

Pastarasis teiginys yra tinkama ir net pageidautina bausmė vaikui. Jis sukelia vaikui nepatogumo jausmą ir įpareigoja keisti savo elgesį.

KAIP MOKYTI MANDAGUMO – ŠIURKŠČIAI AR MANDAGIAI?

Asmeniniai įpročiai ir elgesys viešumoje. Mandagumas yra ir charakterio bruožas, ir socialinis įgūdis. Jis įgyjamas, tapatinant save su tėvais, kurie patys yra mandagūs, bei mėgdžiojant juos. Kad ir kokios būtų aplinkybės, mandagumo turi būti mokoma mandagiai. Deja, tėvai dažnai moko mandagumo šiurkščiai. Vaikui pamiršus pasakyti „ačiū", tėvai primena jam tai kitų žmonių akivaizdoje, o tai yra mažiausiai nemandagu. Tėvai skuba priminti savo vaikui pasakyti „viso gero", net jei dar patys nėra atsisveikinę.

Šešiamečiui Robertui ką tik buvo įteikta dovana. Kupinas smalsumo, jis atidaro dėžutę, norėdamas sužinoti, kas joje.

Motina. Robertai, palauk! Tu gadini dovaną! Ką tu pasakai, kai gauni dovaną?

Robertas (piktai). Ačiū!

Motina. Tai geras berniukas.

Motina galėjo suteikti šią mažytę mandagumo pamoką švelniau ir efektyviau. Ji galėjo pasakyti: „Ačiū jums, teta Patricija, už tokią mielą dovaną". Tikriausiai Robertas būtų pasekęs jos pavyzdžiu ir taip pat pasakęs ačiū. Jeigu jis to nepadarytų, motina galėtų viską sutvarkyti ir vėliau, kai jie liks vieni. Ji galėtų pasakyti: „Teta Patricija pasielgė gražiai, prisimindama tave ir atnešdama tau dovaną. Parašykime jai padėkos laiškutį. Ji bus laiminga, kad mes galvojame apie ją".

Nors ir sudėtingesnis už paprastą priminimą, šis būdas yra daug veiksmingesnis. Gyvenimo meno subtilybės negali būti atskleistos, naudojant kūjį.

Kai vaikai nutraukia suaugusiųjų pokalbį, suaugusieji paprastai reaguoja piktai: „Nebūk storžievis! Nutraukti

nemandagu!" Tačiau nutraukti nutraukusį pokalbį asmenį lygiai taip pat nemandagu. Tėvai neturėtų būti šiurkštūs, skatindami vaikų mandagumą. Turbūt geriau būtų pasakyti: ,,Aš norėčiau užbaigti savo pasakojimą. Tada tu galėsi pasakyti tai, ką norėjai".

Nieko gero neduoda pasakymas vaikui, kad jis yra nemandagus. Priešingai nei tikimasi, tai neskatina vaiko mandagumo. Toks pasakymas yra pavojingas tuo, kad vaikas gali priimti mūsų vertinimą ir paversti jį savojo ,,aš" vaizdo dalimi. O jei vaikas laikys save nemandagiu, tai ir elgsis atitinkamai. Juk visai natūralu, kad nemandagūs berniukai elgiasi nemandagiai.

Lankydami draugus ar gimines turime galimybę pademonstruoti vaikams mandagumo pavyzdį. Tokie vizitai turi teikti džiaugsmą ir tėvams, ir vaikams. Lengviausia tai pasiekti, atsakomybę už vaiko *elgesį* svečiuose paliekant pačiam vaikui ir namų šeimininkui. (Mūsų pagalba vaikui turėtų apsiriboti tik vaiko norų ir jausmų įvardijimu.)

Vaikai žino, kad mes vengiame daryti jiems pastabas svetimuose namuose, todėl jie dažnai pasirenka šias vietas išsišokimams. Lengviausia tokio elgesio išvengti, leidžiant šeimininkui pačiam nustatyti elgesio savo namuose taisykles ir žiūrėti, kad jų būtų laikomasi. Jei vaikas šokinėja ant sofos tetos Merės namuose, leiskite tetai Merei pačiai nuspręsti, ar sofa tinka šiam reikalui, ar ne, ir pasakyti, kada jau gana. Vaikas labiausiai linkęs paklusti tada, kai apribojimus nustato pašaliniai asmenys. Motina, neslegiama pareigos palaikyti drausmę, gali pagelbėti vaikui, patvirtindama jam asmeniškai: ,,Tokia čia yra nustatyta tvarka".

Tokios politikos gali būti laikomasi tik tada, kai yra susitarimas tarp šeimininko ir svečio dėl jų atsakomybės sferų pasidalijimo. Šeimininko teisė ir pareiga yra reikalauti laikytis nustatytos jo namuose tvarkos. O svečiuose esančios motinos pareiga laikinai atsisakyti savojo drausmintojos vaidmens. Atitinkamai nesikišdama motina padeda vaikui geriau suvokti situacijos realybę.

4 SKYRIUS

Atsakomybė ir nepriklausomybė

ATSAKOMYBĖ: NAMŲ RUOŠA IR VERTYBĖS

Tėvai nuolat ieško būdų išmokyti vaikus atsakomybės. Daugelyje namų tikimasi, kad kasdieniai namų ruošos darbai padės išspręsti šią problemą. Manoma, kad šiukšlių išnešimas ir vejos žolės nupjovimas yra ypač efektyvūs, mokant atsakomybės berniukus, o indų plovimas ir lovos klojimas – dedant pamatus mergaičių atsakomybei. Tačiau iš tikro tokios užduotys, nors ir svarbios namų tvarkymui, gali neturėti jokios teigiamos įtakos atsakomybės jausmo ugdymui. Priešingai, kai kuriuose namuose kasdienės užduotys virsta kasdienėmis kovomis, sukeliančiomis skausmą ir pyktį tiek vaikams, tiek tėvams. Prievartinio reikalavimo atlikti namų ruošą padarinys gali būti paklusnumas ir švaresnės virtuvės bei kiemai, tačiau jis gali turėti nepageidaujamos įtakos charakterio ugdymui.

Esmė yra ta, kad atsakomybė negali būti primesta prievarta. Ji gali išaugti tik iš vidaus, maitinama ir nukreipiama vertybių, perimamų namuose ir visuomenėje.

Atsakomybė, kuri nėra susijusi su teigiamomis vertybėmis, gali būti asociali ir destruktyvi. Nusikaltėliai dažnai yra labai lojalūs ir atsakingi vienas kitam gaujoje, kuriai priklauso. Pavyzdžiui, mafijos nariai labai uoliai atlieka savo pareigas; jie vykdo visus nurodymus, suteikia juridinę pagalbą jos stokojantiems nariams ir rūpinasi įkalintųjų šeimomis.

Atsakomybės šaltinis. Trokšdami, kad mūsų vaikai taptų atsakingais asmenimis, mes norime, kad jų atsakomybė remtųsi aukščiausiomis vertybėmis, tarp kurių yra pagarba gyvybei ir rūpinimasis žmonių gerove. Paprastai kalbant, atsakomybė turi būti grindžiama pagarba gyvybei, laisvei ir laimės siekimui. Paprastai mes nenagrinėjame atsakomybės problemos platesnėje jos perspektyvoje. Mes žvelgiame į atsakomybę arba į jos nebuvimą daug siauriau: per prišnerkštą savo vaiko kambarį, praleistas pamokas, netvarkingus namų darbus, atsisakymą lavintis groti pianinu ar blogas manieras.

Deja, vaikas gali būti mandagus, tvarkingas, kruopščiai atlikti namų darbus ir vis dėlto priimti neatsakingus sprendimus. Tai ypač būdinga vaikams, kuriems nuolat sakoma, ką jie turi daryti, ir kurie dėl to turi mažai galimybių lavinti savo sugebėjimą spręsti, rinktis ir susiformuoti vidines normas.

Vaiko vidinė emocinė reakcija į mūsų nurodymus yra lemiamas veiksnys, nuo kurio priklauso tai, kiek daug vaikas išmoks iš to, ko mes norime jį išmokyti. Vertybių negalima išmokyti tiesiogiai. Jos perimamos ir tampa vaiko asmenybės dalimi tik tada, kai vaikas susitapatina ir rungtyniauja su asmenimis, kuriuos jis myli ir gerbia.

Taigi vaiko atsakomybės problema atsigręžia atgal į tėvus, tiksliau, į tėvų vertybes, kurios pasireiškia auklėjant vaikus. Kyla klausimas: ar egzistuoja kokios nors konkrečios nuostatos ir veiklos rūšys, kurios formuotų trokštamą mūsų vaikų atsakomybės jausmą? Likusioji skyriaus dalis yra mėginimas atsakyti į šį klausimą, remiantis psichologija.

Vaikų atsakomybė prasideda tėvų nuostatomis ir įgūdžiais. Nuostatos apima tėvų pasiryžimą leisti savo vaikams jausti *visus* jausmus; įgūdžiai apima sugebėjimą parodyti vaikams priimtinus būdus tvarkytis su savaisiais jausmais.

Sunkumai, susiję su šių dviejų reikalavimų patenkinimu, yra milžiniški. Mūsų pačių tėvai ir mokytojai neparengė mūsų tinkamai susitvarkyti su savaisiais jausmais. Jie ir patys nežinojo, ką daryti kilus stipriems jausmams. Susidūrę su audringais vaikų jausmais, jie atsisakydavo juos pripažinti ir stengdavosi juos paneigti, nuslopinti arba pagražinti. Jie vartojo standartines frazes, kurios iš esmės nieko neišspręsdavo:

Neigimas: Tu iš tiesų nemanai taip, kaip kalbi; tu žinai, kad myli savo mažąjį broliuką.

Atsisakymas pripažinti: Tai ne tu, tai blogis tavyje šitaip elgiasi.

Nuslopinimas: Jei dar kartą išgirsiu žodį „nekenčiu", aš tau taip įkrėsiu, kad visą gyvenimą prisiminsi. Geras vaikas nejaučia neapykantos.

Pagražinimas: Negali būti, kad nekenti savo brolio. Galbūt jis tau nepatinka. Tačiau tu turėtum būti aukščiau tokių jausmų.

Tokie teiginiai ignoruoja tiesą, kad jausmai, kaip ir upės, negali būti sustabdomi, o tik nukreipiami. Stiprūs jausmai, kaip tvinstantys Misisipės vandenys, negali būti paneigti; mėginti juos ignoruoti – reiškia šauktis nelaimę. Jie turi būti atpažinti, o jų galia – pripažinta. Į juos reikia žiūrėti pagarbiai, o nukreipti juos – išradingai. Būdami taip nukreipti, jie gali „elektrifikuoti" mūsų būtį ir suteikti mūsų gyvenimui šviesą ir džiaugsmą.

Tai yra idealūs tikslai. Klausimas lieka atviras: kokius konkrečius žingsnius turime žengti, norėdami nutiesti tiltą tarp trokštamų tikslų ir kasdienės tikrovės? Nuo ko reikia pradėti?

Atsakymas būtų: sudaryti programą, apimančią ir ilgalaikes, ir trumpalaikes pastangas. Pirmiausia turime aiškiai įsisąmoninti, kad charakterio formavimas priklauso nuo mūsų santykio su vaikais ir kad charakterio bruožai negali būti pateikiami žodžiais, bet turi būti parodomi elgesiu.

Pirmas ilgalaikės programos žingsnis yra pasiryžimas domėtis tuo, ką vaikai galvoja ir jaučia, o ne vien jų išoriniu paklusnumu ar nepaklusimu.

Kaip sužinoti, apie ką vaikai galvoja ir ką jaučia?

Patys vaikai suteikia mums šifro raktą. Jų jausmai pasireiškia žodžiu ir intonacija, gestu ir poza. Visa, ko mums reikia, tai ausų klausyti, akių žiūrėti ir širdies jausti.

Mūsų vidinė nuostata turėtų būti tokia: leisk man tave suprasti. Ir leisk man parodyti, kad supratau. Leisk man tai išreikšti tokiais žodžiais, kurie iš anksto nekritikuotų ir nepasmerktų.

Kai vaikas pareina iš mokyklos tylus, vangus ir prislėgtas, mes iš jo žingsnių galime suprasti, kad jam atsitiko kažkas nemalonaus. Laikydamiesi savosios nuostatos, *nepradedame* pokalbio kritinėmis pastabomis:

„Ko toks sugižęs?"

„Kas čia per veido išraiška?"

„Ką tu padarei, praradai geriausią draugą?"

„Ką šį sykį iškrėtei?"

„Kas šiandien tau nutiko?"

Kadangi mums rūpi vidinė vaiko reakcija, mes vengiame komentarų, kurie sukelia jo viduje tik pasipiktinimą ir neapykantą, komentarų, kurie priverčia jį trokšti, kad visas pasaulis prasmegtų skradžiai žemę.

Vietoj to tėvai gali parodyti savo supratingumą, pasakydami ką nors panašaus:

„Tau nutiko kažkas nemalonaus".

„Šiandien tau nebuvo gera diena".

„Šiandien tau buvo sunki diena".

„Kažkas tau sugadino nuotaiką".

Šie teiginiai yra geresni už tokius klausimus, kaip „Kas tau yra?" arba „Kas atsitiko?" Klausimai atskleidžia smalsumą, teiginiai atskleidžia užuojautą.

Mes niekaip negalime išvengti tiesos, kad vaikas mokosi iš savo gyvenimo. Jeigu jis gyvena kritikuojamas,tai neišmoksta atsakomybės. Jis išmoksta vien smerkti save ir ieškoti kliaučių kituose. Jis išmoksta abejoti savo sprendimais, menkinti savo sugebėjimus ir nepasitikėti kitų ketinimais. O svarbiausia yra tai, kad jis išmoksta gyventi nuolat laukdamas neišvengiamo pasmerkimo.

TAIKA VIETOJ KARO

Tėvai, kurie kariauja su savo vaikais paskelbtą arba nepaskelbtą karą dėl jų pareigų ir atsakomybės, turėtų suprasti, kad šis karas negali būti laimėtas. Vaikai turi daugiau laiko ir energijos priešintis mums, nei mes turime laiko ir energijos jiems įveikti. Net jeigu mes laimime mūšį ir mums pavyksta primesti savo valią, jie gali atkeršyti, tapdami bedvasiai ir neurotiški arba maištaujantys ir nusikalstantys.

Tėra vienintelis būdas, kuriuo mes galime laimėti: įgydami savo vaikų palankumą. Ši užduotis gali pasirodyti neįveikiama, tačiau ji tėra sunki, ir mes turime galių ją atlikti. Net jeigu mūsų dabartiniai santykiai su vaikais nėra draugiški, tokie santykiai gali būti užmegzti netolimoje ateityje.

Tėvai gali taip paskatinti pageidaujamus pokyčius savo vaikuose:

1. *Jautriai klausydamiesi.* Vaikai jaučia nusivylimą ir apmaudą, jei tėvai nesidomi jų jausmais ir mintimis. Tuo remdamiesi vaikai nusprendžia, kad jų mintys yra kvailos ir nevertos dėmesio ir kad jie patys nėra nei verti meilės, nei mylimi.

Gimdytojas, kuris atidžiai klausosi savo vaiko, parodo jam, kad jo mintys yra vertinamos, o jis pats gerbiamas. Tokia pagarba suteikia vaikui savosios vertės pajautimą. Asmeninio

vertingumo jautimas padeda vaikui efektyviau veikti daiktų ir žmonių pasaulyje.

2. *Vengdami „rūstybės žodžių".* Tėvai turėtų sąmoningai vengti žodžių ir pastabų, keliančių neapykantą ir priešiškumą:

Įžeidimų: „Tu esi tik našta savo mokyklai ir gėda savo šeimai".

Pravardžių: „Tinginys, nevykėlis, mažvaikis, idiotas" ir pan.

Pranašysčių: „Tu baigsi savo gyvenimą kalėjime, minėsi mano žodį!"

Grasinimų: „Jei nenusiraminsi, galėsi nebesvajoti apie kišenpinigius".

Kaltinimų: „Tu visada pirmas pradedi krėsti išdaigas".

Valdymo: „Užsičiaupk ir paklausyk, ką tau pasakysiu!"

3. *Išreikšdami savo jausmus ir mintis, bet nekaltindami vaiko*. Tėvai daug geriau susidoroja su stresine situacija, jeigu išsako savo pačių jausmus ir reikalavimus, neužsipuldami vaiko asmenybės ir nežeisdami jo orumo (žr. 2 skyrių, 36 puslapį).

Kai tėvai jautriai klausosi, susilaiko nuo žeidžiančių komentarų ir išreiškia savo jausmus bei reikalavimus neįžeisdami vaiko, jis pradeda keistis. Palankumo atmosfera suartina vaiką su tėvais; jų nuostatos ir sąžiningumas, dėmesys ir mandagumas yra vaiko pastebimi ir perimami. Šie pokyčiai neatsiras pernakt, bet pastangos galų gale bus atlygintos.

Taip nusistatę ir taip elgdamiesi tėvai daug pasieks, ugdydami savo vaikų atsakomybę. Ir vis dėlto vien pavyzdžio nepakanka. Atsakomybės jausmą kiekvienas vaikas įgyja per savo pastangas ir patyrimą. Tėvų pavyzdys sukuria tinkamą mokymuisi nuostatą ir atmosferą, o paties vaiko patyrimas įtvirtina išmokimą ir padaro jį vaiko charakterio dalimi. Todėl labai svarbu, kokią specifinę atsakomybę patikime vaikams skirtingose jų subrendimo pakopose.

ATSAKOMYBĖ: LAISVĖ REIKŠTI NUOMONĘ IR LAISVĖ RINKTIS

Vaikai negimsta turėdami atsakomybės jausmą. Jie taip pat neįgyja jo automatiškai, sulaukę tam tikro amžiaus. Atsakomybės, kaip skambinti pianinu, išmokstama pamažu per ilgus metus. Atsakomybė ugdoma kasdien mokant priimti sprendimus ir rinktis iš įvairių dalykų pagal vaiko amžių ir sugebėjimus.

Konflikto sritys ir atsakomybės sferos. Mokyti vaiką atsakomybės galima pradėti labai anksti. Atsakomybė skatinama, leidžiant vaikui išreikšti savo nuomonę, o kur tik įmanoma, ir priimti sprendimus su juo susijusiais klausimais. Čia turi būti aiškiai atskirta laisvė reikšti savo nuomonę ir laisvė rinktis. Yra dalykų, kurie visiškai priklauso vaiko atsakomybės sferai, ir čia jis turi turėti galimybę rinktis. Yra dalykų, susijusių su vaiko gerove, kurie priklauso tik mūsų atsakomybei; šiais atvejais vaikas gali turėti savo balsą, bet ne laisvę rinktis. Mes priimame sprendimą už vaiką, tačiau turime padėti jam susitaikyti su tuo, kas yra neišvengiama.

Būtina aiškiai skirti šias dvi atsakomybės sferas. Panagrinėkime kelias sritis, kuriose konfliktai tarp tėvų ir vaikų iškyla gana dažnai.

MAISTAS

Net dvejų metų vaiką galima paklausti, ar jis nori pusės stiklinės pieno, ar pilnos. Ketverių metų vaikui gali būti suteikta galimybė pasirinkti tarp pusės ir viso obuolio. O šešiametis gali pats nuspręsti, ar jis nori minkštai, ar kietai virtų kiaušinių.

Vaikams turėtų būti sąmoningai sudaroma daug situacijų, kuriose jie turėtų rinktis. Tėvai *parenka* situacijas; vaikai priima sprendimus.

Mažo vaiko neklausiame: ,,Ko tu norėtum pusryčiams?" Jo klausiame: ,,Ar nori kiaušinienės, ar virto kiaušinio?" ,,Ar nori pakepintos duonos, ar paprastos?" ,,Ar nori šiltos, ar

šaltos košės?" ,,Ar nori apelsinų sulčių, ar pieno?"

Tuo parodoma vaikui, kad jis turi tam tikrą atsakomybę už savo veiksmus. Jis nėra vien nurodymų vykdytojas, bet dalyvauja priimant sprendimus, formuojančius jo gyvenimą. Tėvų elgesys turėtų aiškiai vaikui byloti: mes siūlome arbatą ir pritarimą, taip pat pieną ir sausainius – pasirinkti yra tavo valioje.

Vaikų maitinimosi problemas dažnai sukuria motinos, kurios pernelyg kišasi į savo vaikų skonio reikalus. Jos verčia vaikus valgyti tam tikras daržoves ir aiškina jiems (dažnai nepagrįstai), kuri daržovė yra sveikiausia jų organizmui. Vaikui yra geriausia, jei jo motina pernelyg nesijaudina dėl maisto, jei ji, paruošusi pakankamai kokybišką ir skanų maistą, pasitikėdama vaiku leidžia jam valgyti pagal savo apetitą, žinoma, jei tai nesikerta su gydytojų patarimais. Iš tiesų, valgymas priklauso vaiko atsakomybės sričiai.

APRANGA

Pirkdami vaikams drabužius, *mes* turime nuspręsti, kokios aprangos jiems reikia ir kokią pinigų sumą galime jai skirti. Parduotuvėje mes parenkame kelis pavyzdžius, priimtinus mums stiliumi ir kaina. Vaikas pasirinks vieną iš jų, tą, kurį norėtų dėvėti. Taip jau šešiametis gali rinktis, perkant jam kojines ar marškinius. Yra daug šeimų, kuriose vaikai neturi jokios patirties ir jokių įgūdžių pirkti sau drabužius. Iš tikrųjų yra suaugusiųjų, kurie negali nusipirkti kostiumo, neturėdami pašonėje žmonos ar motinos, nusprendžiančios už juos.

Ypač vyresniems vaikams turėtų būti leidžiama dėvėti drabužius, kurie pernelyg nesiskiria nuo jų draugams priimtino standarto. Berniukas, avintis rudus batus klasėje, kurioje tais metais standartas yra mėlyni sportbačiai, visai bereikalingai bus padarytas dėmesio ir pajuokos objektu. Tėvai turėtų žinoti, kas vaikų yra laikoma geru ir blogu skoniu.

Atsakomybė drabužių srityje turėtų būti apibrėžiama taip: mes atrenkame, jie pasirenka.

NAMŲ DARBAI

Nuo pat pirmos klasės tėvų nuostatos turėtų rodyti vaikui, kad už namų darbus *visiškai* atsako vaikas ir jo mokytojas. Tėvai neturėtų nuolat raginti vaikus ruošti namų darbus. Jie neturėtų prižiūrėti ar tikrinti, kaip vaikai juos atlieka*, išskyrus tą atvejį, kai vaikas pats to paprašo. Kai tėvai prisiima per didelę atsakomybę už vaikų namų darbus, vaikai mielai leidžia jiems tai daryti, ir tėvai jau niekada nebeatsikrato šios naštos. Namų darbai gali tapti vaiko ginklu, naudojamu savo tėvams bausti, šantažuoti ir išnaudoti. Daug vargo būtų išvengta ir daug džiaugsmo prisidėtų šeimos gyvenime, jeigu tėvai smulkmeniškai nesidomėtų vaikų atliekamais namų darbais, bet vietoj to aiškiai išreikštų savo nuostatą: ,,Namų darbai yra tavo atsakomybė. Namų darbai tau yra tai, kas mums yra darbas".

Nereikėtų pernelyg sureikšminti namų darbų pradinėse klasėse. Yra daug puikių mokyklų, kuriose mažiems vaikams namų darbų visai neužduodama. Šie moksleiviai įgyja tiek pat išminties, kiek ir tie, kurie šešerių ar septynerių metų grumiasi su užduotimis. Pagrindinė namų darbų reikšmė yra ta, kad jie suteikia vaikams savarankiško darbo patirtį. Tačiau kad turėtų šią reikšmę, namų darbai turi atitikti vaiko galimybes, kad jis galėtų dirbti savarankiškai, kitiems mažai tepadedant. Tiesioginė pagalba ruošiant namų darbus gali tik parodyti vaikui, kad vienas jis yra bejėgis. Tačiau netiesioginė parama gali būti naudinga. Pavyzdžiui, mes galėtume sukurti vaikui tinkamą pamokoms ruošti aplinką ir padėti jam parinkti tinkamą šiam darbui laiką. Šiltais pavasario ir rudens vakarais vaiko dėmesys pirmiausia bus nukreiptas į žaidimus lauke (ir neverta tam priešintis), o tik

* Autorius puikiai supranta, kad tokia politika gali prieštarauti mokytojų reikalavimams.

paskui (belieka tikėtis) į pamokų ruošimą. Šaltomis žiemos dienomis pamokos turi būti paruoštos prieš žiūrint televizorių.

Kai kurie vaikai ruošdami namų darbus mėgsta būti arti suaugusiųjų. Galbūt galima leisti naudotis virtuvės arba valgomojo stalu. Tačiau tuo metu reikėtų vengti pastabų apie sėdėseną, aprangos tvarkingumą ar baldų saugojimą.

Kai kuriems vaikams geriau einasi darbas, kai jie gali krimsti pieštuką, krapštyti pakaušį ar sūpuotis kėdėje. Mūsų pastabos ir apribojimai padidina įtampą ir trukdo jų protiniam darbui.

Vaiko namų darbų ruošimas neturėtų būti pertraukiamas klausimais ar pastabomis, kurie nėra neatidėliotini. Mes turime likti fone, savo buvimu suteikdami vaikui komfortą ir nebylią paramą, bet ne nurodinėti ir aiškinti. Retkarčiais galime padėti suprasti klausimą ar paaiškinti sakinį. Tačiau turėtume vengti tokių pastabų:

,,Jeigu nebūtum toks išsiblaškėlis, prisimintum savo užduotį".

,,Jeigu būtum klausęsis mokytojo, žinotum, kaip atlikti namų darbą".

Mūsų pagalba turėtų būti saikinga, bet teikiama su palankumu. Mes klausomės, bet ne skaitome paskaitą. Mes parodome kelią, bet tikimės, kad keliauninkas pasieks tikslą savo jėgomis.

Tėvų požiūris į mokyklą ir mokytoją gali turėti įtakos vaiko požiūriui į namų darbus. Jei tėvai nuolat keiksnos mokyklą ir menkins mokytoją, vaikas padarys aiškias išvadas.

Tėvai turi palaikyti mokytoją ir pritarti jo reikalavimui atsakingai atlikti namų darbus.

Jeigu mokytojas yra griežtas, tėvai turi puikią galimybę būti atjaučiantys:

,,Šie metai nelengvi – tiek daug darbų".

,,Iš tiesų šie metai sunkūs".

,,Jis tikrai griežtas mokytojas".

,,Aš girdėjau, kad jis daug reikalauja".

,,Aš girdėjau, kad jis yra itin reiklus namų darbams. Tikriausiai šiemet teks labai daug dirbti".

Svarbu išvengti kasdienių pykčio protrūkių dėl namų darbų:

,,Klausyk, Regi, nuo šiol tu mokysies rašybos kiekvieną mielą dieną, įskaitant šeštadienius ir sekmadienius. Jokių žaidimų ir jokio televizoriaus".

,,Rodžeri! Man nusibodo ir aš pavargau tau nuolat priminti apie namų darbus. Tėtis ruošiasi priversti tave juos daryti. Mes nenorime turėti savo šeimoje beraščių".

Raginimai ir grasinimai yra įprasti, nes jie leidžia tikėtis, kad šis tas daroma padėčiai ištaisyti. Iš tikrųjų šios priemonės yra ne tik bevaisės, bet net žalingos. Jų rezultatas tėra įkaitinta atmosfera, suerzinti tėvai ir supykęs vaikas.

Daugelis gabių vaikų ne itin gerai atlieka namų darbus ir mokydamiesi nepasiekia tokių rezultatų, kokių galėtų, nes pasąmoningai maištauja prieš savo tėvų ambicijas. Kad galėtų augti ir bręsti, kiekvienas vaikas turi įgyti individualumo ir atskirumo nuo savo motinos ir tėvo jausmą. Jeigu tėvai pernelyg įsitraukia į vaiko mokymąsi, jis jaučia tai kaip kišimąsi į jo autonomiją. Jeigu namų darbai ir geri pažymiai tampa deimantais tėvų karūnose, vaikas gali pasąmoningai nuspręsti parnešti namo piktžolių vainiką, kuris bent jau būtų jo paties. Negalėdamas pasiekti savo tėvų tikslų, jaunasis maištininkas įgyja nepriklausomybės jausmą. Taip individualumo ir unikalumo poreikis stumia vaiką į nesėkmę, nors tėvai lenkia jį prie mokslų ir baudžia. Vienas vaikas kartą pasakė: ,,Jie gali atimti televizorių ir kišenpinigius, bet negali atimti mano blogų pažymių".

Akivaizdu, kad pasipriešinimas mokymuisi nėra paprasta problema, kuri gali būti išspręsta griežtu arba atlaidžiu elgesiu su vaikais. Didesnė prievarta gali padidinti vaiko pasipriešinimą, o visiškas nesidomėjimas gali byloti apie tai, kad tėvams yra priimtinas vaiko nebrandumas ir atsakomybės stoka. Sprendimas nėra nei greitas, nei lengvas. Kai kuriems

vaikams gali būti reikalinga psichoterapeuto pagalba, kad jie liautųsi kovoję prieš tėvus ir džiaugtųsi gerais, o ne blogais rezultatais.

Kitiems vaikams gali būti reikalingas korepetitorius, kuris turėtų būti ne tik savo dalyką išmanantis mokytojas, bet ir psichologiškai nuovokus asmuo. *Tačiau aksioma yra tai, kad šio darbo neturi dirbti tėvai.* Mūsų tikslas yra parodyti vaikui, kad jis yra atskiras individas ir pats – nepriklausomai nuo mūsų – atsako už savo sėkmes ir nesėkmes. Kai vaikui leidžiama patirti save kaip individą, turintį savo paties poreikius ir tikslus, jis pradeda prisiimti atsakomybę už savo paties gyvenimą ir jo keliamus reikalavimus.

MUZIKOS PAMOKOS

Jei vaikas mokosi groti muzikos instrumentu, jo tėvai anksčiau ar vėliau išgirsta įprastinę melodiją: „Aš daugiau nenoriu groti". Nelengva išlikti objektyviam girdint šią muziką.

Kai kurie tėvai, prisimindami priverstines savo pačių muzikos pamokas, nusprendžia apsaugoti vaikus nuo šios kančios. Groti ar negroti – klausimas ne jų, o vaiko. Šiuose namuose pats vaikas nusprendžia, mokytis muzikos ar ne. Jis groja tada, kai nori, ir tęsia arba nutraukia pamokas vadovaudamasis savo norais. Išskyrus mokestį už mokslą, kuris tebėra tėvų reikalas, lavinimasis groti muzikos instrumentu laikomas vaiko atsakomybe.

Kiti tėvai, su apgailestavimu prisimindami per didelį savo tėvų nuolaidžiavimą, nusprendžia, kad trūks plyš, bet jų vaikas gros. Net vaikui dar negimus, jo muzikos priemonė jau būna jam išrinkta. Kai tik jis jau įstengia išlaikyti rankose smuiką, pūsti į ragą arba daužyti pianino klavišus, pradedamas mokyti groti iš anksto parinktu instrumentu. Vaiko ašaros ir pyktis bus ignoruojami, o jo pasipriešinimas– įveiktas. Tėvų žodžiai yra garsūs ir aiškūs: „Mes mokame – tu groji". Tokiomis sąlygomis vaikas gali pasiekti muzikinį

meistriškumą arba jo nepasiekti. Tačiau visas sumanymas gali kainuoti pernelyg brangiai. Kaina yra pernelyg didelė, jeigu atsižvelgsime į ilgalaikį tėvų ir vaiko santykių sutrikimą.

Svarbiausias muzikinio lavinimo vaikystėje tikslas yra suteikti puikią jausmų išraiškos galimybę. Vaiko gyvenimas yra toks pilnas draudimų, taisyklių ir suvaržymų, kad atsipalaidavimo priemonės yra būtinos. Muzika yra vienas geriausių atsipalaidavimo būdų: ji suteikia garsą įsiūčiui, formą džiaugsmui ir atpalaidavimą įtampai.

Tėvai ir mokytojai paprastai negalvoja apie muzikinį lavinimą šiuo aspektu: dažniausiai jie siekia sugebėjimo meistriškai atkurti melodijas. Toks požiūris neišvengiamai apima vaiko grojimo ir asmenybės įvertinimą ir kritiką. Pernelyg dažnai rezultatai yra liūdnai pažįstami: vaikas stengiasi atsikratyti savo pamokų, vengia mokytojo ir nutraukia savo muzikinę ,,karjerą". Daugelyje namų besimėtantis smuikas, užtrenktas pianinas ar nebyli fleita yra vien skausmingas niekais virtusių pastangų ir neišsipildžiusių vilčių priminimas.

Ką tėvams daryti? Tėvų darbas yra surasti mokytoją, kuris būtų malonus ir supratingas – išmanantis savo mokinius, o ne vien muziką. Tai mokytojas, kuris turi raktą į pastovų vaiko domėjimąsi muzika. Mokytojas yra tas asmuo, kuris gali atverti arba užtrenkti galimybių duris. Gyvybinis mokytojo uždavinys yra įgyti vaiko pagarbą ir pasitikėjimą. Jeigu jam tai nepavyksta, negali būti sėkmingas ir jo mokymas: vaikas negali išmokti mėgti muziką iš mokytojo, kurio nekenčia. Mokytojo emocinis tonas skamba garsiau nei jo muzikos instrumentas.

Siekdami išvengti nereikalingų rūpesčių, mokytojas, tėvai ir vaikas turėtų tartis – ir sutarti – dėl kelių esminių taisyklių. Pavyzdžiui:

1. Nepraleisti pamokų neperspėjus mažiausiai prieš dieną iki sutarto laiko.

2. Jeigu pamoką tenka praleisti, vaikas, o ne tėvai, turi paskambinti mokytojui.

3. Pakankamai laisvai turi būti pasirenkamas muzikos pamokų laikas ir dažnumas.

Šios taisyklės neleidžia atsisakyti pamokos paskutinę minutę ,,dėl blogo ūpo" ir skatina vaiko nepriklausomybės jausmą ir atsakomybę. Jos taip pat rodo vaikui, kad nors mes rūpinamės muzika, labiau nei ja rūpinamės vaiko jausmais ir mintimis.

Vaikas neturėtų būti nuolatos raginamas lavintis. Jam nereikėtų priminti, kaip brangiai kainavo instrumentas ir kaip sunkiai tėvas uždirbo pinigus. Tokios pastabos sukelia kaltės jausmą ir pasipriešinimą. Jos neugdo nei jautrumo muzikai, nei susidomėjimo ja.

Tėvams reikėtų susilaikyti nuo ,,didžių" savo vaiko muzikinių talentų pranašavimo. Tokie teiginiai kaip toliau pateiktieji labai prislegia vaiką:

,,Tu turi nuostabų talentą, tik reikia juo pasinaudoti".

,,Tu galėtum būti antruoju Leonardu Bernsteinu, jei tik užsiimtum tuo".

Vaikas gali padaryti išvadą, kad tėvų iliuzijas bus lengviausia išlaikyti, nemėginant jų patikrinti. Jo devizu gali tapti: ,,Jei aš nemėginsiu, neapvilsiu tėvų".

Vaikas labiausiai padrąsinamas tada, kai žino, kad tėvai supranta ir pripažįsta jo sunkumus.

Per trečiąją pianino pamoką šešerių metų Roslin turėjo abiem rankomis paskambinti aštuonias oktavos natas. Mokytoja labai įgudusiai pademonstravo pratimą, sakydama: ,,Matai, kaip tai paprasta. Dabar pamėgink tu". Roslin neryžtingai ir nevikriai ištiesė pirštus, nelabai sėkmingai mėgdžiodama savo mokytoją. Po šios pamokos ji grįžo namo labai prislėgta.

Atėjus pratybų metui, motina pasakė: ,,Nėra lengva paskambinti aštuonias natas viena ranka. Dviem rankomis tai dar sunkiau". Roslin noriai sutiko. Sėdėdama prie pianino, ji lėtai paskambino reikiamais pirštais aštuonias natas. Motina tarė: ,,Aš girdžiu teisingas natas ir matau, kad jas skambini reikiamais pirštais". Aiškiai patenkinta Roslin

atsakė: „Tai gana sunku". Tą dieną ji skambino ilgiau negu nustatyta. Visą savaitę ji kėlė sau vis sunkesnius uždavinius, kol išmoko skambinti oktavą aklai.

Vaiką labiau drąsina atjaučiantis jo sunkumų supratimas, o ne patarimas, pagyrimas ar skuboti primygtiniai sprendimai.

KIŠENPINIGIAI

Šiuolaikiniuose namuose pinigų – kaip maisto ir drabužių– naudojimas yra suteikiamas vaikui kaip savaime suprantamas dalykas, nes jis yra šeimos narys. Kišenpinigiai nėra atlyginimas už gerą elgesį nė mokestis už atliktą namų ruošą. Tai auklėjimo priemonė, kurios tikslas kitas – suteikti pinigų naudojimo patirtį, išlavinti gebėjimą rinktis ir prisiimti atsakomybę. Todėl perdėtas domėjimasis tuo, kaip vaikas leidžia kišenpinigius, sumenkina šį tikslą. Reikalinga tik bendra politika, kuri numato, ką turėtų apimti kišenpinigiai: mokėjimą už važiavimą visuomeniniu transportu, priešpiečius, mokyklinius reikmenis ir pan. Vaikui augant, kišenpinigiai didėja ir apima papildomas išlaidas ir atsakomybę: nario mokesčius, išlaidas pramogoms, kai kuriems drabužiams ir kt.

Galima tikėtis piktnaudžiavimo kišenpinigiais. Kai kurie vaikai nepajėgia susitvarkyti su savuoju biudžetu ir pernelyg greit išleidžia per daug pinigų. Toks išlaidumas turi būti aptariamas su vaiku dalykiškai, siekiant abiem pusėms priimtino susitarimo. Išlaidumui kartojantis, gali reikėti suskaidyti kišenpinigius ir duoti vaikui smulkesnes sumas du ar tris kartus per savaitę. Kišenpinigiai neturėtų būti paverčiami vėzdu virš vaiko galvos, siekiant priversti jį daugiau padaryti ar būti paklusnesnį. Jie neturėtų būti atimami supykus arba dirbtinai padidinami užėjus geram ūpui.

Kokia yra tinkama kišenpinigių suma? Nėra universalaus atsakymo į šį klausimą. Kišenpinigiai turi atitikti mūsų biudžetą. Nepaisant kaimynystėje priimtų standartų, mes neturėtume būti verčiami duoti daugiau, nei galime skirti, nesijausdami nepatogiai. Jei vaikas protestuoja, galime pasakyti jam nuoširdžiai ir

atjaučiamai: ,,Mes norėtume skirti tau daugiau kišenpinigių, tačiau mūsų biudžetas yra ribotas". Tai daug geriau, nei įtikinėti vaiką, kad iš tikro jam daugiau pinigų nereikia.

Pinigai, kaip ir valdžia, nepatyrusio rankose lengvai gali būti panaudoti ne pagal paskirtį. Pinigų suma neturi būti didesnė už vaiko sugebėjimą juos leisti. Geriau pradėti nuo mažos sumos, kuri pamažu būtų didinama, nei apsunkinti vaiką pernelyg didele pinigų suma. Kišenpinigiai gali būti pradedami duoti vaikui pradėjus lankyti mokyklą ir išmokus skaičiuoti pinigus ir juos keisti. Viena sąlyga yra esminė kišenpinigių politikoje – po visų fiksuotų išlaidų vaikui turi likti nedidelė pinigų suma, kurią jis galėtų taupyti arba leisti savo nuožiūra.

DRAUGAI

Teoriškai mes norime, kad mūsų vaikai patys pasirinktų sau draugus. Mes tikime laisve, priešinamės prievartai ir žinome, kad laisva sąjunga yra esminė demokratijos teisė. Tačiau ne taip jau retai vaikas parsiveda į namus ,,draugus", kurie mums atrodo atstumiantys. Mes galime nemėgti peštukų ir pagyrūnų arba vargiai pakęsti varvanosius verksnius, tačiau jei tik jų elgesys iš tikrųjų mūsų nevargina, tai, prieš ką nors sakant dėl vaiko pasirinkimo, geriausia įsižiūrėti, į ką jis linksta ir kam teikia pirmenybę.

Kokiu kriterijumi galime vertinti tai, kaip mūsų vaikas renkasi draugus?

Vaikai turėtų daryti naudingą ir koreguojančią įtaką vienas kitam. Vaikui reikia turėti galimybę susieti savo asmenybę su kitokiomis nei jo ir jį papildančiomis asmenybėmis. Todėl uždaram vaikui reikia labiau linkusių bendrauti draugų, pernelyg globojamam vaikui reikia nepriklausomesnių draugų, baugštus vaikas turėtų būti drąsesnių bendraamžių draugijoje, nebrandus vaikas gali gauti naudos, draugaudamas su brandesniais žaidimų draugais. Vaikui, kuris pernelyg remiasi vaizduote, reikia

proziškesnių vaikų įtakos. Agresyvus vaikas gali būti apribojamas žaidimo draugų, kurie yra stiprūs, tačiau ne karingi. Mūsų tikslas yra skatinti neutralizuojančius ryšius, suteikiant galimybę draugauti su vaikais, kurie kaip asmenybės skiriasi nuo jo paties.

Kai kurie ryšiai neturėtų būti palaikomi. Nebrandūs vaikai tik skatina vienas kito nebrandumą. Karingi vaikai tik skatina vienas kito agresyvumą. Labai uždari vaikai iš viso per mažai bendrauja vienas su kitu. Linkę nusikalsti vaikai gali sustiprinti asocialius vienas kito polinkius.

Ypač reikia rūpintis tuo, kad vaikai, kurie linkę į nusikalstamą elgesį, netaptų dominuojančiais „draugais". Dėl didesnės jų „patirties" jie gali įgyti herojaus statusą mokykloje arba kieme ir būti nepageidaujami pavyzdžiai susitapatinimui.

Būtina subtili apribojimų ir įvertinimų sistema tam, kad vaikas galėtų būti atsakingas už savo draugų pasirinkimą, o mes būtume atsakingi už tai, kad pasirinkimas būtų deramas.

GYVŪNŲ LAIKYMAS

Kai vaikas žada prižiūrėti naminį gyvūną, jis tik išreiškia gerus ketinimus, bet neįrodo savo sugebėjimų. Vaikui gali reikėti gyvūno, jis gali jo norėti ir jį mylėti, bet retai jis yra pajėgus jį tinkamai prižiūrėti. Atsakomybė už naminio gyvūno gyvenimą negali būti paliekama vien tik vaikui. Kad būtų išvengta nusivylimų ir abipusių kaltinimų, geriausia iš karto pripažinti, kad vaiko gyvūnas reiškia tėvų darbą. Vaikui gali būti labai naudinga turėti gyvūnėlį, su kuriuo jis gali žaisti ir kurį gali mylėti. Jam taip pat naudinga yra dalyvauti jo priežiūroje; tačiau atsakomybė už naminio gyvūno sveikatą ir tinkamą rūpinimąsi juo turi priklausyti suaugusiajam.

LAISVĖS FRAZĖS

Geras gimdytojas, kaip geras mokytojas, yra tas, kuris palaipsniui tampa vaikui vis labiau *nebūtinas*. Jam priimtini tokie santykiai, kurie skatina vaiką daryti savarankiškus sprendimus ir panaudoti savo galias. Kalbėdamiesi su vaikais, mes galime sąmoningai vartoti frazes, rodančias mūsų tikėjimą jų sugebėjimu savarankiškai daryti išmintingus sprendimus. Todėl, kai mūsų vidinis atsakymas į vaiko prašymą yra ,,taip", mes galime išreikšti jį teiginiais, skatinančiais vaiko nepriklausomybę. Yra keletas būdų pasakyti ,,taip":

,,Jeigu tu to nori".

,,Jei tu tikrai tai mėgsti".

,,Tu pats tai nuspręsi".

,,Tai tikrai priklauso nuo tavęs".

,,Tai yra visiškai tavo pasirinkimas".

,,Kaip tu nuspręsi, taip man bus gerai".

Vaikui galėtų pakakti ir vieno ,,Taip", tačiau tokie papildomi teiginiai suteikia jam daugiau džiaugsmo: dėl to, kad jis pats gali spręsti ir kad mes pasitikime juo.

5 SKYRIUS

Drausmė: atlaidumas ir apribojimai

ŠIUOLAIKINIS NETIKRUMAS IR JO PADARINIAI

Kuo skiriasi mūsų senelių ir mūsų pačių elgesys, drausminant vaikus? Kad ir ką darydavo senelis, viskas buvo daroma autoritetingai; kad ir ką darome mes, darome abejodami. Net klysdamas senelis veikė su įsitikinimu. Net būdami teisūs mes veikiame dvejodami. Iš kur kyla mūsų netikrumas santykiuose su vaikais? Mes visi esame prisiklausę apie Freudą, psichoanalizę bei daug kainuojančias nelaimingos vaikystės pasekmes ir labai bijome, kad nesugadintume savo vaikams viso gyvenimo. Pavyzdžiu galėtų būti šis motinos laiškas:

> ,,Dažnai man labai sunku išreikšti žodžiais tai, kas mane tikrai jaudina. Galbūt geriau tai padarysiu raštu. Jei kas nors liks nepasakyta, žinau, kad sugebėsite tai perskaityti tarp eilučių. Jūs labai maloniai sutikote ateiti į mūsų bažnyčią vadovauti tėvų diskusijų grupei. Nors ir nelikau visiškai patenkinta, nes niekada nesijaučiu pakankamai išmananti apie vaikų auginimą, man labai patiko jūsų teiginys, kad nė vienas gimdytojas

sąmoningai nedaro to, kas kenkia jo vaikų emociniam gyvenimui. Tačiau jie tai daro nesąmoningai.

Nė vienas iš mūsų sąmoningai nepadarytų nieko, kas gali sužaloti mūsų vaikus dvasiškai, moraliai ar emociškai, ir vis dėlto mes darome būtent tai. Aš dažnai skaudžiai apgailestauju dėl dalykų, kuriuos padarau ar pasakau nepagalvojusi, ir meldžiuosi, kad daugiau nekartočiau šių prasižengimų. Gal aš jų ir nekartoju, bet galiu padaryti ką nors lygiai taip pat bloga, jei tik paniškai nebijosiu sužaloti savo vaiką visam gyvenimui."

Niekas negalėtų suabejoti šios motinos nuoširdumu ir atsidavimu. Vis dėlto būtų daug geriau, jeigu ji turėtų mažiau kaltės jausmų ir daugiau įgūdžių. Remdamiesi analogija galėtume sakyti, kad mes nesijaustume saugūs su gydytoju, kuris verkia, matydamas sulaužytą ranką, ir alpsta, išvydęs kraują. Iš gydytojo mes tikimės profesionalios kompetencijos ir trupučio užuojautos, bet ne jausmingumo ir dejonių. Panašiai ir tėvai turėtų išmokti profesionaliau tvarkytis su nebrandžiu savo vaikų elgesiu. Daugelis drausmės klausimų pamažu išnyktų, jeigu būtų sprendžiami be perdėtų emocijų. Sprendžiami isteriškai, jie gali tapti rimtomis bėdomis, metų metus varginančiomis tėvus ir vaikus.

TĖVŲ POREIKIAI IR VAIKO TIRONIJA

Tėvai turi mylėti savo vaikus, bet neturėtų jausti nepasotinamą poreikį būti savo vaikų mylimi kiekvieną minutę.Tie, kuriems vaikai yra reikalingi tam, kad pateisintų jų vedybas arba patvirtintų jų gyvenimo reikšmingumą, atsiduria labai nepalankioje padėtyje. Bijodami prarasti vaikų meilę, jie nedrįsta nieko jiems drausti. O jausdami tėvų troškimą būti mylimiems, vaikai juo negailestingai naudojasi. Jie tampa tironais, valdančiais nerimo kupinus tarnus.

Daugelis vaikų yra išmokę grasinti motinai, kad jos nebemylės. Jie vartoja šantažą gana stačiokiškai. Jie sako: ,,Aš tavęs nemylėsiu, jeigu tu..." Tragedija yra ne tai, kad

vaikas grasina, bet tai, kad tėvai išsigąsta. Kai kuriuos tėvus tiesiog sukrečia vaiko žodžiai; jie verkia ir maldauja vaiką toliau juos mylėti bei stengiasi jį papirkti nuolaidžiavimu.

ATLAIDUMAS IR NUOLAIDŽIAVIMAS

Kas yra atlaidumas ir kas yra nuolaidžiavimas? Atlaidumas yra tėvų nuostata, pasireiškianti vaiko vaikiškumo pripažinimu. Jis reiškia pripažinimą, kad ,,berniukas yra berniukas", kad normalaus vaiko marškiniai neilgai išliks švarūs, kad bėgimas, o ne ėjimas yra normalus vaiko judėjimo būdas, kad medis yra skirtas laipioti, o veidrodis – daryti grimasas.

Atlaidumo esmė yra pripažinimas vaikų asmenimis, turinčiais neatimamą teisę jausti visų rūšių jausmus ir turėti pačių įvairiausių troškimų. Laisvė norėti yra absoliuti ir neribojama; visi jausmai ir fantazijos, visos mintys ir norai, visos svajonės ir troškimai, nepriklausomai nuo jų turinio, yra pripažįstami, gerbiami ir gali būti išreiškiami tinkamomis simbolinėmis priemonėmis. Destruktyvus elgesys yra neleistinas; kai jis pasireiškia, tėvai įsikiša ir nukreipia jį į žodinę ir kitokią simbolinę išraišką. Leistini simbolinės išraiškos būdai yra: ,,negražių" piešinių piešimas, strėlių mėtymas į taikinį, medžio pjaustinėjimas, žmogaus pavidalo iškamšos kumščiavimas, piktų norų įrašymas į magnetofono juostelę, kandžių eilėraščių kūrimas, kraupių misterijų rašymas ir t. t. Trumpai tariant, tėvų atlaidumas pasireiškia vaiko įsivaizduojamo ir simbolinio elgesio pripažinimu. O nuolaidžiavimas yra leidimas pasireikšti nepageidaujamiems vaiko veiksmams. Atlaidumas suteikia vaikui pasitikėjimą savimi ir didėjantį sugebėjimą išreikšti savuosius jausmus ir mintis. Nuolaidžiavimas sukelia nerimą ir vis augančius privilegijų reikalavimus, kurie negali būti patenkinami.

NAUJAS POŽIŪRIS: SKIRTINGAS REAGAVIMAS Į JAUSMUS IR Į VEIKSMUS

Naujojo požiūrio į drausmę esmė yra aiškus vaiko norų ir poelgių skyrimas. Mes nustatome ribas veiksmams, tačiau neribojame vaiko norų.

Daugumą drausmės problemų sudaro dvi dalys: pikti jausmai ir pikti veiksmai. Kiekvieną dalį reikia tvarkyti skirtingai. Jausmai turi būti įvardijami ir išreiškiami; veiksmai gali būti apribojami ir nukreipiami kitur. Kartais pakanka vien įvardyti vaiko jausmus, kad susitvenkę audros debesys išsisklaidytų:

Motina. Atrodo, tu šiandien esi piktas.

Sūnus. Žinoma, esu!

Motina. Tu jautiesi bjauriai.

Sūnus. Dar klausi.

Motina. Tu jauti kažkam pyktį.

Sūnus. Taip. Tau.

Motina. Pasakyk man apie tai.

Sūnus. Tu nepaėmei manęs kartu su savimi į Mažosios lygos varžybas, bet paėmei Stivą.

Motina. Dėl to tu supykai. Tikriausiai pasakei sau: ,,Ji myli jį labiau nei mane".

Sūnus. Taip.

Motina. Kartais tu tikrai taip jautiesi.

Sūnus. Žinoma, jaučiuosi.

Motina. Žinai, brangusis, kai taip pasijunti, ateik ir pasakyk man.

Kitais atvejais turi būti nustatomos ribos. Kai keturmetis Semas norėjo nukirpti katei uodegą, kad pamatytų, ,,kas yra viduje", motina pripažino jo kaip tyrinėtojo smalsumą, tačiau nedviprasmiškai apribojo jo veiksmus:

,,Aš žinau, kad turi pamatyti, kas yra viduje. Bet uodega turi likti ten, kur ji yra. Pažiūrėkime, gal mums pavyks surasti paveiksliuką, kuriame būtų parodyta, kas yra viduje".

Kai motina užtiko penkiametį Tedą paišantį ant svetainės

sienų, jos pirmoji reakcija buvo noras jį apkulti. Bet jis atrodė toks išsigandęs, kad ji nepajėgė jam suduoti. Vietoj to ji pasakė: „Ne, Tedai, sienos skirtos ne piešti. Tam skirtas popierius. Čia yra trys popieriaus lapai". Ir ji ėmė valyti sieną. Tedas taip susijaudino, kad pasakė: „Aš myliu tave, mama".

Palyginkime tai su reakcija į panašią dėmę kituose namuose: „Ką tu darai? Kas tau darosi? Argi nežinai, kad tau neleidžiama terlioti sienų? Bjaurus vaike, tiesiog nebežinau, ką su tavimi daryti. Palauk, kai grįš namo tėtis, aš jam papasakosiu apie tave. Bus tau!"

DRAUSMĖ: PRAEITIS IR DABARTIS

Yra didelis skirtumas tarp senojo ir naujojo požiūrio į drausmę. Mūsų tėvai, drausmindami vaikus, sustabdydavo nepageidaujamus jų poelgius, visiškai ignoruodami vaikų troškimus, kurie šiuos poelgius sukėlė. Apribojimai būdavo išsakomi pačiame pikto barnio įkarštyje, ir dažnai jie būdavo nenuoseklūs, prieštaringi ir žeidžiantys. Maža to, jie būdavo išsakomi tuo metu, kai vaikas mažiausiai būdavo pajėgus klausytis, ir tokiais žodžiais, kurie lengviausiai sukeldavo jo pasipriešinimą. Dažniausiai vaikui likdavo lemtingas įspūdis, kad ne tik konkretus jo poelgis buvo kritikuojamas, bet kad ir jis kaip asmuo yra niekam tikęs.

Šiuolaikinis požiūris į drausmę padeda vaikui tvarkytis ir su savo jausmais, ir su elgesiu. Tėvai leidžia vaikui (esant sąlygoms, kurios bus aptartos vėliau) išsakyti viską, ką jis jaučia, tačiau apriboja ir nukreipia nepageidaujamus jo poelgius. Apribojimai nustatomi taip, kad jie nežeidžia nei tėvų, nei vaiko savigarbos. Tokie apribojimai nėra nei savavališki, nei užgaidūs, priešingai – jie auklėja ir formuoja charakterį.

Apribojimai nustatomi be prievartos ar perdėto pykčio. Vaiko pasipriešinimą apribojimams tėvai numato iš anksto ir pripažįsta jį kaip visiškai suprantamą; vaikas papildomai nebaudžiamas už tai, kad nemėgsta apribojimų.

Taip formuojama drausmė skatina vaiką pripažinti

būtinybę sulaikyti ir keisti kai kuriuos savo poelgius. Tokia tėvų palaikoma drausmė gali palaipsniui suformuoti paties vaiko drausmingumą. Susitapatindamas su tėvais ir jų įkūnijamomis vertybėmis, vaikas įgyja vidines savikontrolės normas.

TRYS DRAUSMĖS SRITYS

Vaikams reikia aiškiai žinoti, koks elgesys yra priimtinas ir koks – ne. Jie jaučiasi saugesni žinodami leistinų veiksmų ribas. Remdamiesi dr. Fritzu Redliu, galime teigti, kad visą vaiko elgesį galima pavaizduoti trimis skirtingomis spalvomis: žalia, geltona ir raudona. Žalioji sritis – tai priimtinas ir pageidaujamas elgesys, tai sritis, kurioje mūsų sutikimas „Taip" duodamas noromis ir mielai. Geltonoji sritis – tai elgesys, kuris nėra pageidaujamas, tačiau yra toleruojamas dėl tam tikrų priežasčių. Tokios priežastys gali būti:

1. *Vaikas mokosi naujos veiklos*. Asmuo, kuris dar tik mokosi vairuoti, nėra baudžiamas, jei, įjungęs dešiniojo posūkio signalą, pasuka kairėn. Tokios klaidos toleruojamos tikintis, kad ateityje jos nebus daromos.

2. *Vaikas išgyvena sunkų laikotarpį*. Ypatingos stresinės situacijos: nelaimingi atsitikimai, liga, persikėlimas į kitą gyvenamąją vietą, atsiskyrimas nuo draugų, tėvų skyrybos ar šeimos nario mirtis reikalauja didesnio atlaidumo vaikui. Mes būname atlaidesni, nes suprantame, kad vaikui naujomis aplinkybėmis yra sunku. Mes neapsimetame, kad mums toks elgesys patinka; iš tikrųjų mūsų nuostatos parodo, kad jis yra toleruojamas tik dėl išskirtinių aplinkybių.

Raudonoji sritis – tai elgesys, kuris negali būti toleruojamas jokiomis aplinkybėmis ir turi būti sustabdytas. Tai elgesys, kuris gresia kitų sveikatai arba materialinei ir finansinei šeimos gerovei. Raudonoji zona – tai ir elgesys, draudžiamas teisės, etikos ar viešosios tvarkos normų.

Lygiai svarbu sugebėti drausti raudonosios zonos elgesį, kaip ir leisti žaliosios. Kai vaikui leidžiama tai, kas, kaip jis

žino, neturėtų būti toleruojama, jam kyla nerimas. Aštuonmetis berniukas, kuriam buvo leista pakibti ant važiuojančio autobuso, apkaltino savo motiną tuo, kad ji jo nemyli: ,,Jei aš tau iš tikrųjų rūpėčiau, tu neleistum man taip rizikuoti savo gyvybe".

Kitas vaikas manė, kad jo tėvas nesilaiko reikiamų nuostatų, nes leido berniukui nešiotis spyruoklinį peilį. Dar kitas berniukas prarado pasitikėjimą savo tėvais, kurie nenutraukė laukinio jo draugų šėlsmo, vos nesugriovusio jo mokslinės laboratorijos. Mažiems vaikams iš tiesų sunku susidoroti su savo socialiai nepriimtinais impulsais. Nustatydami ribas, tėvai padeda savo vaikui. Tėvų nustatomi vaiko elgesio apribojimai ne tik sulaiko pavojingą elgesį, bet ir byloja vaikui: ,,Tau nereikia bijoti savo impulsų. Aš neleisiu tau nueiti pernelyg toli. Tu esi saugus".

RIBŲ NUSTATYMO METODAI

Nustatant apribojimus, kaip ir apskritai auklėjant, rezultatas visada priklauso nuo paties proceso. Apribojimai turi būti nustatomi taip, kad vaikui būtų aišku: a) koks elgesys yra nepriimtinas ir b) kokie veiksmai galėtų būti atliekami vietoj nepriimtinų.

Negalima mėtyti lėkščių, galima mėtyti pagalves. Arba ne taip gramatiškai, tačiau išraiškingiau sakant: lėkštės skirtos ne mėtymui, mėtymui skirtos pagalvės. Brolis yra ne tam, kad jį kumščiuotum, tam yra pliušinis žaislas.

Pageidautina, kad apribojimas būtų visiškas, o ne dalinis. Pavyzdžiui, yra aiškus skirtumas, ar taškai seserį vandeniu, ar netaškai. Dalinis apribojimas: ,,Tu gali ją truputį aptaškyti, jeigu jos pernelyg nesušlapinsi" sukelia daugybę rūpesčių. Toks neapibrėžtas pasakymas palieka vaiką be aiškių kriterijų sprendimui priimti.

Riba turi būti nubrėžiama tvirtai, taip, kad vaikas suprastų vienaprasmiškai: ,,Šis draudimas yra tikras ir neginčijamas". Kai tėvai nėra tikri, ką jiems daryti, geriausia

nedaryti nieko, bet pagalvoti ir sau patiems išsiaiškinti savo nuostatas. Nustatant ribas tas, kuris dvejoja, pasimeta nesibaigiančiuose ginčuose. Suvaržymai, atliekami svyruojant ir netaktiškai, tampa vaikui iššūkiu ir sukelia valių karą, kuris niekieno negali būti laimėtas. Nustatant apribojimus, būtina viską gerai apgalvoti, kad pasipriešinimas būtų minimalus ir kad būtų išsaugota savigarba. Pats ribų nustatymo procesas turi rodyti autoritetą, bet ne reikšti įžeidimą. Jis turi būti susijęs su konkrečiu įvykiu, bet ne su visa jo priešistore. Reikėtų nepasiduoti pagundai vienu mostu išspręsti visas problemas. Štai nevykusio elgesio pavyzdys:

Aštuonerių metų Anė nuėjo su motina į universalinę parduotuvę. Kol motina rinkosi prekes, Anė sukiojosi prie žaislų prekystalio ir išsirinko tris žaislus, kuriuos ji išgelbėtų kilus gaisrui. Motinai grįžus, Anė patikliai paklausė: ,,Kuriuos žaislus aš galiu pasiimti namo?"Motina, kuri ką tik išleido per daug pinigų suknelei, neįsitikinusi, ar tikrai jos nori, pratrūko: ,,Daugiau žaislų? Tu turi daugiau žaislų nei pajėgi sugalvoti, ką su jais daryti. Tu nori visko, ką tik pamatai. Tau jau laikas išmokti pažaboti savo apetitą".

Po minutės motina, supratusi savo staigaus pykčio priežastį, pamėgino palenkti dukrą ir papirkti ją ledais. Tačiau Anės veidas liko sielvartingas.

Kai vaikas prašo ko nors, ko mes negalime jam suteikti, galime bent jau leisti jam malonumą to norėti. Todėl Anės motina galėjo pasakyti:

,,Tu *norėtum* parsinešti namo keletą žaislų".

,,Kertu lažybų, tu *norėtum* parsinešti namo visą žaislų prekystalį. Bet šiandien žaislams neturime pinigų. Tačiau gali gauti dvidešimt centų balionui ar kramtomajai gumai. Ką tu renkiesi, balioną ar kramtomąją gumą?"

Galbūt Anė būtų pasirinkusi kramtomąją gumą ir visas incidentas būtų pasibaigęs motinos žodžiais: ,,Pasiimk ją, Ane". O gal Anė būtų pradėjusi verkti. Šiaip ar taip, motina laikytųsi savo sprendimo ir pasiūlymo rinktis. Ji vėl galėtų parodyti, kad supranta dukterį, išreikšdama jos norą gauti

naujų žaislų, bet apribojimas išliktų nekeičiamas. ,,Tu norėtum turėti šiuos žaislus. Tu labai jų nori. Tavo verkimas tai parodo. Aš žinau, brangioji, tačiau šiandien nepirksime jokių žaislų".

Yra įvairių būdų apribojimams nustatyti. Kartais gali būti efektyvi tokia keturių žingsnių seka:

1. Tėvai pripažįsta vaiko norą ir išreiškia jį paprastais žodžiais: ,,Tu norėtum šiandien vakare eiti į kiną".

2. Tėvai aiškiai parodo konkretaus elgesio ribas: ,,Tačiau mūsų namuose galioja taisyklė, kad pamokų dienomis vakarais eiti į kiną negalima".

3. Tėvai parodo, kaip vaiko noras galėtų būti bent iš dalies patenkintas: ,,Gali eiti į kiną penktadienio arba šeštadienio vakarą".

4. Tėvai padeda vaikui išreikšti pasipriešinimą, kuris greičiausiai kils susidūrus su apribojimu:

,,Aišku, tau nepatinka tokia taisyklė".

,,Tu norėtum, kad mes nesilaikytume šios taisyklės".

,,Tu norėtum, kad kiekvieną vakarą būtų galima eiti į kiną".

,,Užaugęs, kai jau turėsi savo namus, tu, žinoma, ketini pakeisti šią taisyklę".

Ne visada būtina ar įmanoma būtent taip nustatyti apribojimus. Kartais būtina iš pradžių nustatyti ribas ir tik vėliau atspindėti jausmus. Kai vaikas ruošiasi mesti akmenį į seserį, motina turi pirmiausia pasakyti: ,,Ne į ją – į medį!" Nukreipdama vaiką į medį, ji pasielgtų teisingai. Tada ji galėtų pereiti prie jausmų ir pasiūlyti vaikui keletą nekenksmingų būdų jiems išreikšti:

,,Tu gali pykti ant sesės, kiek tau patinka".

,,Tu gali jaustis įniršęs. Viduje tu gali neapkęsti jos, bet tai nieko nežeis".

,,Jeigu nori, gali mėtyti akmenis į medį, įsivaizduodamas, kad tai sesuo".

,,Jeigu nori, gali net nupiešti jos veidą ant popieriaus lapo, prismeigti jį prie medžio ir mėtyti į jį akmenis, bet jos pačios negalima sužeisti".

Apribojimai turi būti išreiškiami tokiais žodžiais, kurie nežeidžia vaiko savigarbos. Į apribojimus visada daugiau dėmesio kreipiama tada, kai jie išsakomi glaustai ir beasmeniškai.

Pasakymas ,,Jokių filmų vakarais darbo dienomis" sukelia mažesnį pasipriešinimą nei ,,Tu žinai, kad tau negalima eiti į kiną vakarais darbo dienomis".

Nurodymas ,,Jau laikas gulti" bus daug noriau priimtas nei ,,Tu esi per mažas taip ilgai neiti gulti. Eik miegoti."

,,Televizoriaus žiūrėjimo laikas šiandien jau pasibaigė" yra geriau už ,,Šiandien jau pakankamai prisižiūrėjai televizoriaus, išjunk jį".

Nurodymui ,,Mes nešaukiame vienas ant kito" paklūstama daug noriau nei ,,Geriau liaukis ant jo šaukęs".

Apribojimai lengviau priimami ir tada, kai jie nurodo objekto funkciją: pasakymas ,,Kėdė yra skirta sėdėti ant jos, o ne stovėti" bus veiksmingesnis už ,,Nestovėk ant kėdės!" Pasakymas ,,Kaladėlės skirtos statyti, bet ne mėtyti" yra geresnis už tokius pasakymus, kaip ,,Nemėtyk kaladėlių" arba ,,Man labai gaila, kad negaliu leisti tau mėtytis kaladėlėmis – tai pernelyg pavojinga".

DRAUSMĖS PROBLEMOS IR FIZINIS AKTYVUMAS

Daugelis drausmės problemų yra susijusios su mažų vaikų fizinio aktyvumo apribojimu. ,,Nelakstyk – argi negali vaikščioti kaip normalus vaikas?", ,,Nešokinėk ištisai!", ,,Sėdėk tiesiai!", ,,Ko stovi ant vienos kojos, juk žinai, kad turi jų dvi?", ,,Tu pargriūsi ir susilaužysi koją!"

Vaikų motorinis aktyvumas neturėtų būti pernelyg ribojamas. Tiek psichinei, tiek fizinei vaikų sveikatai yra būtina, kad jie galėtų bėgioti, laipioti, šokinėti, striksėti ir t.t. Rūpinimasis baldų grožiu yra suprantamas, tačiau jis neturi nustelbti rūpinimosi vaikų sveikata. Mažų vaikų fizinio aktyvumo suvaržymas sukelia emocinę įtampą, kuri pasireiškia hiperaktyvumu ir agresyvumu.

Sukurti tinkamą aplinką, kad vaikai galėtų tiesiogiai išlieti energiją fiziniu aktyvumu, yra pirmoji – bet dažniausiai į ją žiūrima pro pirštus – sąlyga vaikų drausmingumui ugdyti ir tėvų gyvenimui palengvinti.

DRAUSMĖS REIKALAVIMAS

Kai tėvų jausmai dėl apribojimo yra skaidrūs kaip krištolas ir apribojimas išsakomas neįžeidžiama kalba, vaikas paprastai jam paklūsta. Tačiau retkarčiais vaikas pažeis taisyklę. Kyla klausimas: ką reikia daryti, kai vaikas peržengia nustatytą apribojimą? Auklėjimo procesui būtina, kad tėvai laikytųsi savojo – tėvų – vaidmens kaip geranoriški, tačiau tvirti suaugusieji. Reaguodami į apribojimą pažeidžiantį vaiką, tėvai neturi leistis į ginčus ir įtikinėjimus. Jie neturi leistis įtraukiami į diskusijas apie apribojimų priimtinumą ar nepriimtinumą. Taip pat nereikalingi ilgi paaiškinimai. Visai nebūtina vaikui aiškinti, kodėl jis neturi kumščiuoti savo sesers, pakanka pasakyti, kad ,,žmonės nekumščiuojami"; visai nebūtina aiškinti, kodėl negalima daužyti langų – pakanka pasakyti, kad ,,langai skirti ne daužyti".

Kai vaikas peržengia ribą, jo nerimas išauga, nes jis tikisi keršto ir bausmės. Šiuo metu tėvams nereikia didinti vaiko nerimo. Jei tėvai šneka pernelyg daug, jie parodo savo pačių silpnumą – ir būtent tada, kai privalo būti stiprūs. Tokiais atvejais vaikui yra būtinas suaugęs sąjungininkas, kuris padėtų jam kontroliuoti savuosius impulsus, neprarandant orumo. Toliau pateikiamas nevykusio ribų nustatymo pavyzdys:

Motina. Aš matau, kad tu nenurimsi, kol neimsiu šaukti. Na, gerai *(garsiai ir spigiai), liaukis* – arba aš iškaršiu tau kailį! Jeigu numesi dar nors vieną daiktą, aš nežinau, ką tau padarysiu!

Nesigriebdama grasinimų ir pažadų, motina galėtų išreikšti savąjį labai realų pyktį efektyviau:

,,Tokie dalykai mane veda iš proto!"

,,Tai kelia manyje pyktį!"

,,Tai kelia manyje įniršį!"

,,Šių daiktų mėtyti negalima! Mėtyti galima kamuolį!"

Nustatydami ribas, tėvai turi būti atsargūs ir nepradėti valių karo.

Ursula (žaidimų aikštelėje). Man čia patinka. Aš neisiu dabar namo. Aš noriu pabūti dar valandą.

Tėvas. Tu sakai, kad dar pabūsi, bet aš sakau, kad daugiau ne.

Toks pasakymas rodo, kad galimi du atvejai, abu nepageidaujami: vaiko pralaimėjimas arba tėvo pralaimėjimas. Geriau sutelkti dėmesį į vaiko troškimą pasilikti žaidimų aikštelėje nei į jo grasinimą nepaklusti autoritetui. Pavyzdžiui, tėvas galėtų pasakyti: ,,Aš suprantu, kad tau čia patinka. Tikriausiai norėtum pasilikti dar ilgiau, gal net dešimt valandų. Bet šiandien laiko nebeliko. Dabar mes privalome eiti".

Jeigu po minutės ar dviejų Ursula vis dar laikosi savo, tėvas gali paimti ją už rankos ir išsivesti iš žaidimų aikštelės. Bendraujant su mažais vaikais, veiksmai jiems dažnai pasako daugiau nei žodžiai.

TĖVAMS NEGALIMA SUDUOTI

Vaikui niekada neturi būti leidžiama suduoti savo tėvams. Tokie fiziniai išpuoliai yra žalingi tiek vaikui, tiek tėvams. Vaikui tai sukelia nerimą ir keršto baimę. Tėvams tai sukelia pyktį ir susierzinimą. Draudimas suduoti tėvams yra būtinas tam, kad vaikas būtų apsaugotas nuo kaltės ir nerimo, o tėvai galėtų išsaugoti savo emocinį palankumą vaikui.

Tarpais vis pamatome žeminančių scenų, kai motina, norėdama išvengti, tarkim, vaiko spyrio į blauzdą, siūlo vaikui suduoti jai per ranką. ,,Tu gali truputį man suduoti, bet neprivalai manęs užgauti", – maldavo trisdešimtmetė motina keturmečio vaiko, tiesdama jam savo ranką.

Norisi įsikišti ir pasakyti: ,,Nedarykite šito, ledi. Mažiau žalos bus padaryta, jeigu jūs suduosite jam, nei tuo atveju, jei jis suduos jums".

Motina turėtų iš karto sustabdyti vaiko puolimą:

„Jokių smūgių. Niekada neleisiu tau to padaryti".

„Jeigu pyksti, pasakyk man apie tai žodžiais".

Draudimas suduoti tėvams neturi būti keičiamas jokiomis aplinkybėmis. Efektyvus auklėjimas grindžiamas pastovia tėvų ir vaiko tarpusavio pagarba tėvams *neišsižadant* suaugusiojo vaidmens. Sakydama vaikui, kad jis gali „suduoti, bet ne užgauti", motina prašo skirti tokius dalykus, kuriuos skirti pernelyg sunku. Vaikui pateikiamas iššūkis, kuriam neįmanoma atsispirti – išbandyti draudimo galią bei atrasti skirtumą tarp žaismingo sudavimo ir užgavimo.

„KAILIO PĖRIMAS"

„Kailio pėrimas", nors ir turi prastą reputaciją, yra gana populiari priemonė vaikams paveikti. Jis paprastai taikomas auklėjant vaikus kaip paskutinė priemonė, kai įprastesni grasinimų ir įtikinėjimų ginklai nepadaro vaikui jokio įspūdžio. Dažniausiai jis nebūna iš anksto suplanuotas, bet pasireiškia kaip pykčio protrūkis, kai mūsų kantrybė visiškai išsenka. Kuriam laikui „kailio išpėrimas" yra efektyvus: jis sumažina susikaupusią tėvų įtampą ir priverčia vaiką bent trumpam paklusti. Ir, kaip sako kai kurie tėvai, „Tai praskaidrina atmosferą".

Jeigu mušimas yra toks efektyvus, kodėl mes taip nejaukiai dėl to jaučiamės? Kažkodėl mes nepajėgiame nutylėti savo dvejonių dėl ilgalaikių fizinių bausmių pasekmių. Griebdamiesi jėgos, kiek sutrinkame, ir nuolat kartojame sau: „Turi būti geresnis būdas spręsti problemoms".

„Kailio pėrimas" nepriimtinas dėl pamokos, kurią gauna vaikas. Jis moko vaikus nederamų frustracijos įveikimo būdų. Jis aiškiai parodo vaikui: „Kai esi piktas – suduok!" Užuot parodę savo išradingumą, ieškant civilizuotų savo barbariškų jausmų išraiškos būdų, mes leidžiame savo vaikams pajusti džiunglių gyvenimo skonį.

Viena iš blogiausių šalutinių fizinių bausmių pasekmių

yra tai, kad jos gali slopinti vaiko sąžinės vystymąsi. Fizinės bausmės pernelyg lengvai išvaduoja iš kaltės jausmų: vaikas, kuriam tokiu būdu buvo atlyginta už blogą elgesį, jaučiasi laisvas vėl jį pakartoti. Vaikai išsiugdo tai, ką Selma Fraiberg vadina ,,buhalteriniu požiūriu" į nederamą elgesį: jis leidžia vaikams blogai elgtis ir taip bristi į skolas, kurios padengiamos savaitinėmis arba mėnesinėmis ,,kailio pėrimo" įmokomis. Jie periodiškai provokuoja mušimą, kurstydami savo tėvus. ,,Kartais jie tiesiog prašo bausmės", – sako tėvai.

Vaikui, kuris prašo fizinės bausmės, reikia pagalbos susidoroti su savuoju pykčiu ir kalte, o ne jo prašymo patenkinimo. Tai nėra lengvas uždavinys: kai kuriais atvejais kaltė ir pyktis gali būti sumažinti, atvirai aptariant nusižengimą. Kitais atvejais vaiko norai turi būti pripažįstami nekritikuojant, bet jo veiksmams turi būti nustatomos ribos. Tada vaiko norai gali būti nukreipiami priimtinais simboliniais keliais. Kai vaikui parodomi tinkamesni būdai pykčiui ir kaltei išreikšti ir kai tėvai išmoksta tinkamesnių būdų riboms nustatyti ir palaikyti, fizinių bausmių poreikis sumažėja.

6 SKYRIUS

Viena vaiko gyvenimo diena

Civilizacija privertė tėvus imtis ,,džiaugsmažudžių" vaidmens ir nuolat sakyti ,,Ne" daugeliui didžiausių mažo vaiko malonumų: nečiulpti piršto, neliesti varpos, nekrapštyti nosies, nežaisti su nešvarumais, nekelti triukšmo... Mažyliams civilizuotas gyvenimas yra šaltas ir žiaurus: vietoj minkštos šiltos krūties jis siūlo kietą puodelį, vietoj galimybės bet kuriuo metu nusilengvinti ir šiltų vystyklų jis duoda šaltą naktipuodį ir reikalauja nuolat susilaikyti.

Kai kurie apribojimai yra būtini tam, kad vaikas taptų visuomeniška būtybe. Tačiau tėvai, jeigu nenori sukelti neišvengiamo pasipriešinimo ir priešiškumo, neturėtų pernelyg įsijausti į civilizacijos žandarų vaidmenį.

,,LABAS RYTAS"

Motina neturėtų būti tas žmogus, kuris kiekvieną rytą žadina savo mokyklinio amžiaus atžalą. Vaikas priešinasi motinai, sutrikdančiai jo miegą ir nutraukiančiai sapnus. Jam kelia siaubą jos atėjimas į miegamąjį, antklodės nutraukimas ir balsas, sakantis: ,,Kelkis. Jau vėlu". Visiems būtų daug geriau, jeigu

vaiką pažadintų tikras laikrodis, bet ne motina-žadintuvas.

Aštuonerių metų Ivonai sunku būdavo rytais išlipti iš lovos. Kiekvieną dieną ji stengdavosi pagulėti lovoje dar kelias nesibaigiančias minutes. Motina buvo lipšni, buvo reikli, tačiau Ivona buvo nepalenkiama: lėtai keldavosi, nepatenkinta pusryčiaudavo ir vėluodavo į mokyklą. Po kasdienių ginčų motina jausdavosi pavargusi ir kupina apmaudo.

Padėtis iš esmės pasikeitė, kai motina padovanojo dukrai netikėtą dovaną – elektrinį žadintuvą. Dovanos dėžutėje Ivona rado raštelį: ,,Ivonai, kuriai nepatinka, kai kiti ją žadina ryte pernelyg anksti. Dabar tu gali būti pati sau šeimininkė. Mylinti mama". Ivona buvo nustebinta ir sužavėta. Ji paklausė: ,,Kaip tu sužinojai, kad man nepatinka, kai mane kiti žadina?" Motina nusišypsojo ir pasakė: ,,Aš įsivaizdavau tai".

Kai kitą rytą suskambėjo žadintuvas, motina Ivonai pasakė: ,,Dar taip anksti, brangioji. Kodėl tau nepamiegojus dar keletą minučių?" Ivona pašoko iš lovos ir pasakė: ,,Ne, aš pavėluosiu į mokyklą".

Vaikas, kuris negali lengvai atsikelti rytais, neturėtų būti vadinamas tinginiu; o tas, kuris neatsikelia kiekvieną rytą švytėdamas šypsena, neturėtų būti vadinamas prarūgėliu. Nereikia išjuokti vaikų, kuriems sunku rytais keltis. Geriausia, nepradedant su vaiku kovos, leisti jam pasimėgauti dar dešimčia auksinių miego ar sapnų minučių. Tai galima padaryti, nustačius žadintuvą truputį ankstesniam, nei reikia, laikui. Mūsų žodžiai, sakomi žadinant vaiką, turėtų rodyti atjautą, o ne pyktį, panieką ar susirūpinimą sveikata:

,,Šįryt sunku atsikelti".

,,Tai nepaprastas malonumas – gulėti lovoje ir sapnuoti"

,,Pagulėk dar penkias minutes".

Nuo tokių žodžių rytas tampa šviesesnis; jie sukuria šilumos ir artimumo atmosferą. Ir priešingai, kitokios frazės tampa ,,šaltų ir audringų orų" priežastimi:

,,Kelkis, tinginy!"

,,Tučtuojau riskis iš lovos".

,,O viešpatie, tu esi antra Miegančioji gražuolė".

Tokie pasakymai, kaip: ,,Kodėl tu vis dar lovoje? Ar sergi? Ar ką nors skauda? Ar tau skauda pilvą? Galvą? Parodyk man savo liežuvį" įteigia vaikui, kad, norint susilaukti jautrios globos, reikia būti ligoniu. Jis taip pat gali pamanyti, kad motina bus apvilta, jeigu jis nepripažins sau nė vieno iš jos gailestingai išvardytų negalavimų. Norėdamas įtikti motinai, vaikas gali pajausti pareigą pripažinti, kad jaučiasi nesveikas.

SKUBOS VALANDA

Kai vaikas verčiamas skubėti, jis vis tiek atsiima savo laiką. Dažniausiai jis priešinasi suaugusiųjų reikalavimui ,,Paskubėk!" sulėtindamas savo veiksmus. Tai, kas atrodo kaip vaiko nesugebėjimas, iš tikrųjų yra labai efektyvus vaiko ginklas prieš dienotvarkės, kurią ne jis pats sudarė, tironiją.

Liepti vaikui paskubėti galima tik labai retais atvejais. Vietoj šito vertėtų jam nurodyti realistiškas laiko ribas ir palikti galimybę pačiam laiku susiruošti:

,,Mokyklos autobusas bus čia po dešimties minučių".

,,Kino filmas prasideda pirmą valandą. Dabar yra pusė pirmos".

,,Pietūs bus antrą valandą, dabar yra penkiolika minučių po pirmos".

,,Tavo svečiai ateis po penkiolikos minučių".

Mūsų trumpų priminimų tikslas yra parodyti vaikui, kad mes tikimės ir laikome savaime suprantamu dalyku tai, jog jis suspės laiku.

PUSRYČIAI: PATIEKALAI BE MORALŲ

Pusryčiai nėra tinkamas laikas mokyti vaikus universalių filosofijos ar moralės principų arba mandagių manierų. Šis laikas tinkamiausias parodyti vaikams, kad jų namuose yra virtuvė ir valgomasis, kupini malonios atmosferos ir gero maisto.

Apskritai pusryčiai nėra tinkamas metas ilgiems pokalbiams. Dažnai tėvai arba vaikai būna mieguisti ir niurzgūs, ir ginčai gali lengvai peraugti į pykčio protrūkius.

Plačiau apie vaikų maitinimą buvo rašyta 4 skyriuje, 56–57 puslapyje.

RENGIMASIS: KOVA DĖL BATŲ RAIŠTELIŲ

Yra namų, kuriuose tėvai ir vaikas kasryt įsitraukia į kovą dėl batų raištelių. Vienas tėvas pasakoja: ,,Kai matau savo sūnų nesuvarstytais batais, nežinau, kaip man elgtis. Noriu žinoti, ar mes turėtume versti jį užsirišti batų raištelius, ar leisti jam visur vaikščioti netvarkingam? Jis gal būtų laimingas, tačiau ar mes neturėtume išmokyti jį atsakomybės?"

Geriausia būtų nesieti atsakomybės mokymo su batų raištelių užsirišimu; geriau vengti ginčų ir nupirkti vaikui batų porą visai be raištelių arba užrišti jam batų raištelius be jokių komentarų. Galima nusiraminti priminus sau, kad vaikas vis tiek anksčiau ar vėliau išmoks užsirišti batų raištelius.

Vaikai neturėtų būti išleidžiami į mokyklą aprengti kaip į Kalėdų eglutę. Jie neturėtų būti verčiami nuolat rūpintis savo drabužių švarumu. Pirmenybė turėtų būti teikiama vaiko laisvei bėgioti, šokinėti arba žaisti kamuoliu, bet ne drabužių tvarkingumui. Vaikui, grįžusiam iš mokyklos suteptais marškiniais, motina galėtų pasakyti: ,,Tu atrodai taip, tarsi būtum labai triūsęs. Jeigu nori persirengti, spintoje yra kiti marškiniai". Neverta vaikui aiškinti, koks purvinas jis yra, kaip nešvarus atrodo ir kokie pavargę bei nelaimingi esame mes, turėdami skalbti ir lyginti jo marškinius. Realistiškas požiūris reikalauja pripažinti vaiko nesugebėjimą švarumą vertinti labiau nei žaidimus. Priešingai, savaime suprantamu dalyku reikėtų laikyti tai, kad vaiko drabužiai ilgai švarūs neišliks. Tuzinas nebrangių ir lengvai skalbiamų marškinių vertingesni vaiko psichinei sveikatai nei tuzinas pamokslų apie švarą.

Daugiau apie aprangą galima pasiskaityti 4 skyriuje, 57 puslapyje.

ĖJIMAS Į MOKYKLĄ

Visiškai tikėtina, kad rytmečio skuboje vaikas ką nors pamirš: knygą, akinius, priešpiečius ar pinigus priešpiečiams. Tokiu atveju geriausia paduoti užmirštą daiktą, neskaitant jokių pamokslų apie užmaršumą ir neatsakingumą.

Pasakymas ,,Štai tavo akiniai" yra daug vertingesnis vaikui nei žodžiai ,,Norėčiau sulaukti tos dienos, kada tu prisiminsi užsidėti akinius". Frazė ,,Štai tavo priešpiečiai" yra daug geriau už pastabą ,,Tu esi toks užuomarša. Tu pamirštum net galvą, jeigu ji nebūtų uždėta tau ant pečių". Priminimas ,,Štai pinigai priešpiečiams" yra daug priimtinesnis vaikui už sarkastišką klausimą: ,,Na, ir už ką gi tu šiandien pirksi priešpiečius?"

Išeinančio į mokyklą vaiko nederėtų apkrauti patarimais ir perspėjimais. ,,Linkiu malonios dienos" yra geresnis atsisveikinimas už abstraktų perspėjimą ,,Žiūrėk, kad ko nors neatsitiktų!" Žodžiai ,,Pasimatysime antrą valandą" labiau paskatins vaiką laiku grįžti namo nei nurodymas ,,Nesišlaistyk gatvėse po pamokų".

GRĮŽIMAS IŠ MOKYKLOS

Pageidautina, kad motina būtų namie, kai vaikas grįžta iš mokyklos. Neužduodama tradicinių klausimų, į kuriuos ir atsakymas tradicinis (,,Kaip sekėsi mokykloje?" - ,,Gerai" - ,,Ką šiandien veikei?" - ,,Nieko" - motina galėtų pasakyti tai, kas parodytų, kad ji supranta mokyklos vargus ir sunkumus:

,,Atrodo, ši diena tau buvo sunki".

,,Lažinuosi, kad negalėjai sulaukti pamokų pabaigos".

,,Atrodai patenkintas, grįžęs namo".

Jeigu motina negali būti namie ir pati sutikti vaiką, geriausia palikti žinutę apie tai, kur ji yra. Kai kurie mokyklinio amžiaus vaikų tėvai naudoja raštelius santykiams su savo vaikais sustiprinti. Jiems savo pripažinimą ir meilę

lengviau išreikšti raštu. Kiti tėvai palieka vaikui žinutę magnetofono kasetėje. Šiuo atveju vaikas gali išklausyti motinos žodžius kelis kartus. Tokios žinutės visada skatina prasmingą tėvų ir vaiko bendravimą.

TĖVO PARĖJIMAS

Kai tėvas vakare grįžta namo, jam reikia ramaus laikotarpio pereiti nuo pasaulio reikalų prie šeimos reikalų. Tėvas neturėtų būti sutinkamas prie durų ir apiberiamas nusiskundimų ir reikalavimų kruša. Paruoštas gaivinantis gėrimas, karštas dušas, dienos paštas, dienraštis ir ,,jokių klausimų" laikotarpis sukuria ramybės oazę, kuri labai padeda gerinti šeimos gyvenimo kokybę. Nuo ankstyvosios vaikystės vaikai turi priprasti prie to, kad kai tėtis grįžta namo, jam yra būtinas trumpas ramybės ir atsipalaidavimo laikotarpis. Tuo tarpu vakarienė turėtų būti skirta pasikalbėjimui. Jos metu mažiau dėmesio turėtų būti skiriama maistui ir daugiau – dvasios penui. Vakarieniaujant turėtų būti mažai kalbama apie tai, ką ir kaip vaikas valgo, bei susilaikoma nuo drausminančių pastabų, bet daugiau pasišnekama maloniomis temomis.

ĖJIMAS GULTI

Daugelis namų, atėjus laikui guldyti vaikus, tampa beprotnamiu, kuriame ir motina, ir vaikai išgyvena nuolatinę frustraciją. Vaikai stengiasi kuo ilgiau neiti gulti, o motina nori kuo greičiau juos užmigdyti. Motina nuolat ragina vaikus eiti miegoti, o šie visais įmanomais būdais išsisukinėja.

Ikimokyklinukui reikia, kad tėvas ar motina jį paguldytų miegoti. Šis laikas gali būti skirtas intymiam pokalbiui su kiekvienu vaiku. Tada vaikai ima laukti migdymo laiko. Jiems patinka ,,būti vieniems" su motina ar tėvu. Jeigu tėvai išklauso vaiko bėdas, vaikas išmoksta dalytis savo baimėmis, viltimis

ir troškimais. Šie intymūs pasikalbėjimai išvaduoja vaiką nuo nerimo ir užliūliuoja saldžiam miegui.

Kai kurie vyresni vaikai taip pat nori būti migdomi. Jų noras turėtų būti gerbiamas ir patenkinamas. Nereikėtų vaiko pašiepti ar kritikuoti už tai, kad jis nori būti „mažytis". Vyresniems vaikams ėjimo gulti laikas turėtų būti lankstus: „Eiti miegoti reikia tarp devintos ir dešimtos (arba tarp dešimtos ir vienuoliktos) valandos. Tu pats nuspręsk, kada tikrai norėsi būti lovoje".

Geriausia nepradėti kovos, vaikui pareiškus, kad jis „pamiršo" nusiprausti arba kad nori gerti. Tačiau vaikui, kuris nuolat kviečia motiną sugrįžti į jo miegamąjį, turėtų būti aiškiai pasakoma: „Aš žinau – tu nori, kad ilgiau pabūčiau su tavimi. Bet dabar atėjo laikas man būti su tėčiu". Vaikai turi žinoti, kad yra santykių ir situacijų, kuriose jie negali dalyvauti.

LICENCIJA PRAMOGOMS NEBŪTINA

Yra šeimų, kuriose vaikai turi veto teisę tėvų išėjimui iš namų. Norėdami praleisti vakarą ne namuose, tėvai turi gauti visų savo vaikų leidimą. Kai kurios motinos, siekdamos išvengti vaikų protesto, yra priverstos slapčia pasprukti iš namų į kiną arba teatrą.

Tėvams nereikalingas vaikų leidimas ar pritarimas jų gyvenimui. Jei vaikas verkia dėl to, kad motina ar tėvas ruošiasi vakare išeiti, jo baimių nereikia pasmerkti, tačiau jo norams nereikia paklusti. Mes galime suprasti jo nenorą pasilikti su mažamete sesute, tačiau nebūtina iš jo pirkti leidimą išeiti. Verkiančiam vaikui mes atjausdami sakome: „Aš žinau, tu norėtum, kad šįvakar neišeitume. Kartais, kai mūsų čia nebūna, tave apima panika. Tu norėtum, kad pasiliktume su tavimi, bet tėtis ir aš šįvakar norime pasidžiaugti kino filmu (ar draugais, ar vakariene, ar šokiais)".

Vaiko prieštaravimus, maldavimus ir grasinimus reikėtų

ignoruoti. Mūsų atsakymas turėtų būti tvirtas ir draugiškas: ,,Tu norėtum, kad pasiliktume su tavimi, bet mes esame numatę praleisti šį vakarą dviese".

TELEVIZIJA: NUOGALIAI IR NEGYVĖLIAI

Aptariant vaiko gyvenimo dieną, neįmanoma nepakalbėti apie televizijos įtaką vaiko vertybėms ir elgesiui. Vaikai mėgsta žiūrėti televizorių. Jie teikia jam pirmenybę prieš knygų skaitymą, muzikos klausymąsi ar pokalbius su tėvais. Televizijos programų žiūrėjimas užima žymią vaiko dienos dalį, prie televizoriaus jis praleidžia daugiau laiko nei su motina ar tėvu.

Televizijos savininkams vaikai yra puikiausia auditorija. Jie visiškai nereiklūs rodomoms programoms – nebūtinas nei originalumas, nei meniškumas. Todėl ištisas valandas, diena po dienos, vaikai leidžia laiką, stebėdami televizoriaus ekrane pakaitomis filmų smurto scenas ir primityvius pramoginių laidų juokus.

Tėvų požiūris į televizorių dvejopas. Tėvams patinka tai, kad vaikai turi užsiėmimą ir, būdami namie, išvengia nemalonumų, tykančių gatvėje. Kita vertus, tėvams kelia susirūpinimą tai, kad televizorius gali pakenkti jų vaikų akims ir protams. Žinovai tikina, kad net ilgai žiūrėti televizorių nekenksminga*. Tačiau dėl televizijos įtakos asmenybei kyla daugiau abejonių. Tyrinėtojai pateikia prieštaringų nuomonių:

1. Televizija kenkia vaikams. Ji sukelia žiaurumo

* Ne tokia raminanti ataskaita, pavadinta ,,Tie pavargę vaikai", pasirodė ,,Time" žurnale (1964 m. lapkričio 6 d., p.76). Pediatrai nustebo, dviejų karinių oro pajėgų bazių darbuotojų šeimose aptikę nemaža trejų — dvylikos metų amžiaus vaikų, besiskundžiančių nuolatiniu nuovargiu, galvos skausmais, nemiga, virškinimo sutrikimais ir vėmimu. Nepavyko nustatyti jokių šių medicininių simptomų priežasčių. Apklausus tėvus paaiškėjo, kad šie vaikai buvo telemanai: jie žiūrėdavo televizorių nuo trijų iki šešių valandų darbo dienomis ir nuo šešių iki devynių valandų šeštadieniais ir sekmadieniais.

Gydymas buvo radikalus ir efektyvus: kurį laiką apskritai jokio televizoriaus. Kur šio reikalavimo buvo laikomasi, simptomai išnyko, kur jo buvo nepaisoma, simptomai išliko.

troškimą ir daro vaikus nejautrius žmogaus kančioms.

2. Televizija naudinga vaikams: įtaigiai suvaidintas žiaurumas padeda vaikams atsikratyti priešiškų jausmų.

3. Televizija turi mažai įtakos vaikams: asmenybę ir vertybes formuoja tėvai ir bendraamžiai, bet ne vaizdai ekrane.

Visi sutaria dėl vieno dalyko. Televizorius suryja didelę vaiko dienos dalį. Vaikas daugiau laiko praleidžia su televizoriumi nei su tėvu ar motina. Net jeigu sekso ir brutalumo vaizdai būtų tik nekalti juokai, jie atitraukia vaikus nuo konstruktyvesnės veiklos. Kai kuriuose namuose vaikams leidžiama žiūrėti televizorių tik savaitgaliais. Kituose namuose jiems tai leidžiama tam tikru dienos metu, o programos parenkamos kartu su tėvais. Šie tėvai tiki, kad televizija, kaip vaistai, turi būti vartojama nustatytu laiku ir tinkamomis dozėmis.

Vis daugiau tėvų mano, kad programų pasirinkimas neturi būti paliktas vien vaiko nuožiūrai. Jie nelinkę leisti, kad plėšikai ir žudikai darytų įtaką jų vaikams savo pačių namuose.

Tėvai turi teisę apsaugoti savo vaikus nuo kasdienių vulgaraus sekso ir aiškaus žiaurumo scenų. Nors nebūtina nuo vaikų slėpti visų gyvenimo tragedijų, tačiau jie turėtų būti apsaugoti nuo reginių, kuriuose žmogaus žiaurumas kitam žmogui yra ne tragedija, bet elgesio norma.

7 SKYRIUS

Pavydas

TRAGIŠKOJI TRADICIJA

Brolių pavydas turi senas ir tragiškas tradicijas. Pirmasis žudikas, aprašytas Senajame Testamente, buvo Kainas, nužudęs savo brolį Abelį. Žmogžudystės motyvas buvo brolių konkurencija. Jokūbui pavyko išvengti mirties nuo savo brolio Esavo rankos tik palikus namus ir pasislėpus svečioje šalyje. O Jokūbo sūnūs taip pavydėjo savo jauniausiajam broliui Juozapui, kad įmetė jį į gyvačių duobę, o vėliau pakeitė jo mirties nuosprendį vergija iki gyvos galvos, parduodami jį keliaujančiam dykuma karavanui.

Ką Biblija sako apie pavydo prigimtį ir kilmę? Kiekviename iš minėtų pavyzdžių pavydas buvo įžiebtas tėvų, teikusių pirmenybę vienam iš vaikų. Kainas nužudė Abelį Dievui pasirinkus Abelio, o ne jo dovaną. Esavas ėmė pavydėti todėl, kad motina labiau rūpinosi Jokūbu: padėjo šiam gauti tėvo palaiminimą. O Juozapui broliai pavydėjo todėl, kad jų tėvas jį labiausiai mylėjo; jis atidavė jam ,,spalvingą apsiaustą" ir nedrausmino jo tada, kai šis leido sau įžūliai girtis.

Vaikai su malonumu klausosi ir skaito pavydo ir keršto istorijas. Ši tema juos žavi, o jos motyvai jaudina jų širdis. Įdomiausia yra tai, kad jų simpatijos ne visada atitenka aukoms.

NE TOKS JAU PALAIMINGAS ĮVYKIS

Priešingai nei jų tėvai, vaikai neabejoja pavydo egzistavimu šeimoje. Jie gerai pažįsta jo prasmę ir veikimą. Nors ir kaip kruopščiai būtų ruošiami, vaikams naujagimio atsiradimas visada sukelia pavydą ir skausmą. Nėra tokio paaiškinimo, kuris galėtų vykusiai nuteikti žmoną dalytis savo vyru su jauna meiluže arba primadoną – dėmesiu su kylančia nauja žvaigžde. Pavydas, nepasitikėjimas ir konkurencija tokiais atvejais yra neišvengiami. Nesitikėdami, kad jie gali kilti, arba sutrikdami jiems kilus, mes parodome savo visišką neišmanymą.

Antrojo vaiko atsiradimas šeimoje pirmajam vaikui yra didžiausia gyvenimo krizė. Jo gyvenimo orbita staiga pasikeičia, ir jam reikia orientacinės ir navigacinės pagalbos. Norėdami būti naudingi, o ne vien tik sentimentalūs, mes turime pažinti savo ,,žvaigždę" ir tikruosius jos jausmus.

Paskelbiant mažam vaikui apie tokį palaimingą įvykį, geriausia vengti ilgų aiškinimų ir klaidingų lūkesčių, panašių į šiuos:

,,Mes tave taip mylime ir tu esi toks nuostabus, kad nusprendėme turėti dar vieną vaikutį, tokį kaip tu. Tu jį mylėsi. Jis bus ir tavo vaikutis. Tu didžiuosies juo. Dabar tu visada turėsi su kuo žaisti".

Šis paaiškinimas nėra nei nuoširdus, nei įtikinamas. Juo remdamasis, vaikas gali padaryti logišką išvadą: ,,Jeigu jie iš tiesų mylėtų mane, jiems nereikėtų kito vaiko. Aš nesu jiems pakankamai geras, todėl jie nori pakeisti mane naujesniu modeliu".

Skaudu dalytis motinos meile. Vaiko patirtis sako, kad dalytis – reiškia turėti mažiau, kaip kad dalijantis obuolį arba

kramtomosios gumos gabalėlį. Motinos dalijimosi su kitu perspektyva kelia didelį susirūpinimą, o mūsų tikėjimasis, kad vaikas dėl to džiūgaus, prasilenkia su jo logika. Tęsiantis nėštumui, jo įtarimai atrodo vis pagrįstėsni. Jis pastebi, kad nors vaikutis dar negimė, tačiau jau užvaldė motiną. Motina tapo sunkiau pasiekiama. Kartais ji guli lovoje, blogai jausdamasi, arba yra pavargusi ir ilsisi. Jis net negali glaustis jos glėbyje, nes šis jau yra užimtas nematomo, tačiau nuolat esančio įsibrovėlio.

Įsibrovėlio pristatymas. Apie būsimą naujagimio atsiradimą mažam vaikui galima pranešti be dirbtinio iškilmingumo ir fanfarų. Pakanka pasakyti: ,,Mes turėsime dar vieną vaikutį savo šeimoje". Kad ir kokia būtų pirmoji vaiko reakcija, mes žinome, kad jo galvoje suksis daugybė neužduotų klausimų, o širdį gniauš neišreikštas nerimas. Laimei, mes, tėvai, galime padėti savo vaikams išgyventi šį krizės laikotarpį.

Naujagimis kelia grėsmę vaiko psichologiniam saugumui, ir tai yra neišvengiama. Tačiau tai, ar vaiko charakteris sustiprės, ar palūš krizės streso ir įtampos veikiamas, priklausys nuo mūsų išminties ir įgūdžių. Toliau pateikiamas itin nevykusio naujagimio pristatymo pavyzdys:

> ,,Kai Džonas gimė... mano tėvas paėmė mane kartu, kad jį pamatyčiau, [ir] aš iki *šios dienos* prisimenu tą raudonveidį kūdikį ant motinos rankų ir tėvą, sakantį man: ,,Nuo šiol tu turėsi būti nepaprastai geras, nes mes dabar turime dar vieną vaiką. Tu jau nebesi *vienintelis*. Nuo šiol būsite *tu ir tavo mažasis broliukas*. Dviese, kur anksčiau buvo tik vienas". ...Man rodos, kad nuo tada visas mano gyvenimas buvo paskirtas tam, kad įsitikinčiau, ar negalėsiu nustelbti savo brolio... ir paversti jo gyvenimą pragaru."*

Ir priešingai, toliau parodoma, kaip galima deramai pristatyti būsimąjį broliuką.

*Virginia M. Axline, ,,And Hast Thou Slain the Jabberwock?" (Nepublikuotos edukologijos daktaro disertacijos tezės, Mokytojų koledžas, Kolumbijos universitetas, 1950), p.178—179.

Kai penkiametė Virginija sužinojo, kad mama laukiasi, labai nudžiugo. Ji įsivaizdavo gyvenimą su broliu saulėtą ir rožėmis klotą. Motina neskatino šio vienpusio požiūrio į gyvenimą.

Vietoj to ji pasakė:

,,Kartais jis teiks džiaugsmą, tačiau kartais kels rūpesčių. Kartais jis verks ir mums visiems įkyrės. Jis šlapinsis į lopšį, darys į kelnes ir smirdės. Mama turės jį prausti, maitinti ir globoti. Tu gal pasijusi palikta. Gal pajusi pavydą. Gal net pagalvosi: ,,Ji manęs nebemyli – ji myli mažylį". Jeigu taip pasijustum, *būtinai* ateik ir pasakyk man, ir aš tave pamyluosiu, kad tu nesijaudintum. Tu žinosi, kad aš tave myliu".

Dalis tėvų nedrįs taip elgtis. Jie bijos pasėti ,,pavojingas" mintis vaiko galvoje. Tokius tėvus galima nuraminti tuo, kad šios mintys vaikui nėra naujiena. Mūsų žodžiai vaikui gali išeiti tik į naudą: jie parodo, kad mes suprantame vaiko jausmus. Jie apsaugo vaiką nuo kaltės jausmo ir skatina intymumą bei bendravimą. Vaikui sunku išvengti pykčio ir pasipriešinimo naujajam broliukui ar sesutei. Todėl bus geriausia, jeigu jis galės laisvai išsakyti mums savo skausmą, bet ne tyliai kentės, slėpdamas savo jausmus.

PAVYDO RAIŠKA: ŽODŽIAIS AR SIMPTOMAIS?

Kai vaikas užgniaužia pavydą, šis pasireiškia užmaskuotais simptomais ir elgesio sutrikimais. Todėl jeigu vaikas nepripažįsta savo broliuko, bet jam uždrausta išsakyti savo jausmus, jis gali susapnuoti, kad išstūmė brolį pro dešimto aukšto langą. Sapnas gali taip išgąsdinti vaiką, kad jis nubus šaukdamas. Jis gal net nubėgs prie brolio lovos įsitikinti, kad šis tebėra sveikas ir gyvas. Atradęs brolį savo vietoje, jis gali taip nudžiugti, kad tėvai klaidingai palaikys jo nusiraminimą broliška meile.

Košmaras yra vaiko priemonė papasakoti vaizdais tai, ką jis bijo pasakyti žodžiais. Tačiau daug geriau būtų, jeigu vaikai išreikštų savo pavydą žodžiais, bet ne košmarais.

Netrukus po sesers gimimo penkiamečiui Vorenui

atsirado staigaus dusulio priepuoliai. Jo tėvai manė, kad Vorenas labai susirūpinęs dėl sesers, „mirtinai ją myli" (tikriausiai pasakyti „mirtinai" visiškai tiko). Gydytojas neaptiko jokio somatinio Voreno astmos pagrindo, ir Vorenas buvo nukreiptas į psichinės sveikatos kliniką, kurioje išmoko išreikšti pyktį ir pavydą žodžiais, o ne dusuliais.

Kai kurie vaikai atskleidžia savo pavydą ne žodžiais, bet kosuliu ir odos bėrimu. Kiti šlapinasi į lovą, vienu organu išreikšdami tai, ką turėtų sugebėti išreikšti kitu. Kai kurie vaikai tampa griovėjai: jie daužo lėkštes užuot išsakę savo neapykantą. Kai kurie vaikai kramto nagus arba pešioja plaukus, taip užmaskuodami norą kandžioti ir sužaloti savo brolius ir seseris. Visi šie vaikai turėtų išreikšti savo jausmus žodžiais, bet ne simptomais. Tėvai yra svarbiausi asmenys, galintys padėti vaikams atpalaiduoti savo jausmus.

Daugybė pavydo veidų. Norėdami išvengti nemalonumų, tėvai turėtų pripažinti, kad jų vaikai pavyduliauja, net jeigu pavydas ir nepasireiškia akivaizdžiai. Pavydas turi daug veidų ir slepiasi po daugeliu kaukių: jis gali pasireikšti nuolatiniu konkuravimu arba visų rūšių varžybų vengimu, įkyriai demonstruojamu populiarumu arba kukliu romumu, beatodairišku arba begaliniu godumu. Kartūs neįveiktos vaikiškos konkurencijos vaisiai supa mus iš visų pusių suaugusiųjų gyvenime. Juos galima įžvelgti iracionaliame konkuravime žmogaus, kuris lenktyniauja su kiekvienu sutiktu kelyje automobiliu, kuris nesugeba gražiai pralaimėti stalo teniso partijos, kuris, kad įrodytų savo teisybę, visada pasiryžęs lažintis iš savo gyvenimo ir sėkmės arba kuriam reikia padaryti daugiau už kitus, net jei tai yra daugiau, nei jis gali padaryti. Juos taip pat galima įžvelgti elgesyje žmogaus, kuris vengia bet kokios konkurencijos, kuris jaučiasi pralaimėjęs kovai dar neprasidėjus, kuris visada pasiruošęs sėdėti galinėje sėdynėje, kuris negina netgi teisėtų savo teisių. Taigi brolių konkurencija paveikia vaiko gyvenimą labiau, nei įprasta manyti. Ji gali palikti neišdildomą žymę jo asmenybėje ir iškreipti jo charakterį.

Pavydo kilmė. Pavydas kyla iš mažo vaiko troškimo būti vieninteliu motinos ,,numylėtiniu". Šis troškimas yra toks savininkiškas, kad nepakenčia jokių varžovų. Kai atsiranda brolių ir seserų, vaikas kovoja su jais dėl *išskirtinės* abiejų tėvų meilės. Kova gali būti atvira arba slapta, tai priklauso nuo tėvų nuostatos į pavydą. Vieni tėvai taip pyksta dėl brolių konkurencijos, kad baudžia už kiekvieną menkiausią jos pasireiškimą. Kiti tėvai neriasi iš kailio, stengdamiesi išvengti menkiausio preteksto pavydui. Tokie tėvai stengiasi įtikinti savo vaikus, kad visus juos myli vienodai, todėl šie neturi ko vienas kitam pavydėti. Dovanos, pagyrimai, atostogos, drabužiai ir maistas yra pasveriami ir padalijami lygiai ir teisingai visiems.

Tačiau nė vienas iš šių požiūrių negelbsti nuo pavydo. Nei lygios bausmės, nei lygiaverčiai pagyrimai negali numaldyti išskirtinės meilės troškimo. Kadangi šis troškimas yra nepasotinamas, neįmanoma visiškai išvengti pavyduliavimo. Tačiau nuo mūsų nuostatų ir veiksmų priklauso tai, ar pavydo ugnis saugiai rusens, ar grėsmingai įsiliepsnos.

NUOSTATOS, KURSTANČIOS PAVYDĄ

Įprastinėmis aplinkybėmis pavydo priežastimi gali tapti amžiaus ir lyties skirtumai. Vyresniam broliui pavydima, nes jis turi daugiau privilegijų ir didesnę laisvę. Mažesniam vaikui pavydima, nes juo labiau rūpinamasi. Mergaitė pavydi savo broliui, nes jis turi varpą ir jam daugiau leidžiama. Berniukas pavydi savo seseriai, nes jam atrodo, kad jai skiriamas išskirtinis dėmesys.

Pavojus kyla tada, kai tėvai, remdamiesi savo pačių poreikiais, teikia pirmenybę vienam ar kitam amžiui arba lyčiai. Jeigu kūdikio bejėgiškumas iškeliamas aukščiau už šešiamečio nepriklausomybę arba atvirkščiai, vaikų pavydas sustiprėja. Taip pat atsitinka, kai vienas vaikas pradedamas perdėtai vertinti už jo lytį, išvaizdą, intelektą, muzikinius gabumus ar sugebėjimą bendrauti. Didesni įgimti gabumai

gali sukelti vaikų pavydą, tačiau tik tada, kai tėvai pervertina vieno ar kito vaiko charakterio bruožus ar gabumus, tarp vaikų kyla nesiliaujanti kova.

Autorius nesiūlo vyresnius ir jaunesnius vaikus vertinti vienodai. Priešingai – amžius turi suteikti naujų privilegijų ir didesnę atsakomybę. Vyresnis vaikas gaus didesnius kišenpinigius, galės vėliau eiti gulti ir turės daugiau laisvės išėjęs iš namų. Šios privilegijos turi būti suteikiamos atvirai ir paprastai, kaip savaime suprantamas dalykas. Tada visi vaikai lauks, kad užaugtų didesni.

Jaunesnysis vaikas gali pavydėti vyresniojo privilegijų. Mes galime padėti jam susidoroti su savo jausmais ne aiškindami faktus, bet suprasdami jausmus:

,,Tu taip pat norėtum ilgai neiti gulti".

,,Tu norėtum būti vyresnis".

,,Tu norėtum būti ne šešerių, bet devynerių metų".

,,Aš žinau, bet dabar laikas tau miegoti".

Tėvai nesąmoningai gali sustiprinti pavydą, reikalaudami, kad vienas vaikas ką nors aukotų dėl kito:

,,Mažyliui reikalinga tavo lovytė. Tu gali miegoti ant sofos".

,,Nepyk. Šiais metais negalime tau nupirkti naujų slidžių. Mums reikalingi pinigai mažiuko žieminiams drabužiams".

Pavojus tas, kad vaikas gali jaustis apribojamas ne tik daiktų, bet ir jausmų atžvilgiu. Todėl reikalavimai turi būti sušvelninami meile ir pagarba.

PAVYDO PROBLEMOS SPRENDIMAS

Labai maži vaikai atskleidžia savo pavydą visai nediplomatiškai: jie domisi, ar kūdikiai kada nors miršta, siūlo ,,tą" išsiųsti atgal į ligoninę arba išmesti į šiukšlių konteinerį. Apsukresni mažyliai gali pradėti net karines operacijas, nukreiptas prieš įsibrovėlį. Jie gali negailestingai jį erzinti, suspausti glėbyje kaip smaugliai, gali jį stumdyti, niuksėti, tąsyti kiekviena pasitaikiusia proga. Kraštutiniu atveju pavyduliaujantis brolis gali padaryti neatitaisomą žalą.

Kaip tėvai, mes negalime leisti vaikui skriausti brolį ar seserį. Sadistiniai išpuoliai, tiek fiziniai, tiek žodiniai, turi būti nutraukti, nes jie žaloja ir auką, ir skriaudiką. Be to, mūsų tvirtumas ir rūpestis reikalingi abiem mūsų vaikams. Laimei, norint garantuoti mažesniojo vaiko fizinį saugumą, mums nereikia pakenkti vyresniojo vaiko emociniam saugumui.

Trimetį vaiką, užtiktą erzinant kūdikį, reikėtų greitai sustabdyti ir atvirai parodyti jam jo motyvus:

,,Tau nepatinka mažylis".

,,Tu jauti jam pyktį".

,,Parodyk man, koks piktas tu esi. Aš *pažiūrėsiu*".

Vaikui reikėtų duoti didelę lėlę, kurią ,,skriausdamas" jis galėtų išlieti savo pyktį. Jis gali mušti lėlę, durti pirštu jai į akį, numesti lėlę ant žemės ir priminti.

Mes nesiūlome vaikui, ką jis turėtų daryti.

Mūsų uždavinys – stebėti neutraliu žvilgsniu ir reaguoti užjaučiančiu žodžiu: mūsų neturi sukrėsti jo jausmų stiprumas ir išpuolių žiaurumas. Jausmai juk yra nuoširdūs, o išpuoliai – nekenksmingi. Bus geriau, jei jo pyktis bus nukreiptas simboliškai į negyvą objektą, bet ne tiesiogiai į gyvą kūdikį arba simptomiškai į save patį.

Mūsų komentarai turi būti trumpi ir paprasti:

,,Tu man rodai, koks piktas tu esi!"

,,Dabar mama žinos".

,,Kai supyksi, ateik ir pasakyk man".

Toks pavydo sumažinimo metodas yra naudingesnis už bausmę ar įžeidimą. Ir priešingai, nevykęs yra toks elgesys:

Motina, užtikusi keturmetį Valterį velkantį savo mažąjį broliuką už kojos, pratrūko: ,,Kas tau yra? Tu nori jį užmušti? Tu nori nužudyti savo brolį? Argi nežinai, kad gali jį visam gyvenimui sužaloti? Tu nori, kad jis būtų luošas? Kiek kartų aš tau sakiau neimti jo iš lopšio. Neliesk jo, niekada daugiau jo neliesk!"

Vyresni vaikai taip pat turi būti supažindinti su savaisiais pavydo jausmais. Su jais įmanoma kalbėti atviriau:

,,Nesunku pastebėti, kad tau mažylis nepatinka".

„Tu norėtum, kad jo čia nebūtų".
„Tu norėtum būti vienintelis".
„Tu norėtum, kad aš būčiau tik tavo".
„Tu pyksti, kai matai mane juo rūpinantis".
„Tu nori, kad aš būčiau su tavimi".
„Tu buvai toks piktas, kad sudavei mažyliui. Aš negaliu tau leisti jį sužeisti, bet tu gali pasakyti man, kai pasijusi paliktas".
„Kai pasijusi visiškai vienas, aš skirsiu tau daugiau laiko, ir tu nebesijausi vienišas".

Meilė – vienoda ar nepakartojama? Kokybė ar lygybė? Tie, kurie stengiasi būti itin teisingi kiekvienam vaikui, baigia tuo, kad įširsta ant visų savo vaikų. Nėra nieko labiau apgaulingo už seikėjamą teisingumą. Jei motina nedrįsta duoti didesnio obuolio arba stipriau apkabinti vieno vaiko, bijodama kito vaiko prieštaravimų, gyvenimas tampa nepakenčiamas. Pastangos pasverti emocinį ar daiktiškąjį dosnumą gali išvarginti ir supykdyti kiekvieną žmogų. Vaikai netrokšta lygių meilės dalių: jie nori būti mylimi nepakartojamai, o ne vienodai. Kokybė, o ne lygybė, yra svarbiausia.

Mes nemylime vienodai visų savo vaikų, ir nėra jokio reikalo vaizduoti, kad taip yra. Mes mylime kiekvieną vaiką ypatingai, ir neprivalome taip sunkiai vargti, norėdami tai nuslėpti. Kuo išradingiau mes stengiamės išvengti akivaizdžios nelygybės, tuo jautresnis ir pastabesnis tampa kiekvienas vaikas tariamos nelygybės įrodymams. Nenoromis ir netyčiomis mes priverčiami gintis prieš universalųjį vaiko karo šūkį: „Tai neteisinga!"

Nesiduokime suvedžiojami vaiko propagandos. Nesiteisinkime kaltę švelninančiomis aplinkybėmis, nekalbėkime apie savo nekaltumą, nesistenkime nuneigti jų kaltinimų. Atsispirkime pagundai aiškinti padėtį arba ginti savąjį požiūrį. Nesiduokime įtraukiami į nesibaigiančius ginčus apie mūsų sprendimų nešališkumą ar šališkumą. Ir svarbiausia, nesiduokime priverčiami vardan bešališkumo normuoti ar dalyti po lygiai savo meilę.

Atskleiskime kiekvienam vaikui mūsų santykio unikalumą,

o ne bešališkumą ar vienodumą.

Kai praleidžiame keletą akimirkų arba keletą valandų su vienu iš savo vaikų, būkime su juo visiškai. Tuo metu tegul berniukas jaučia, kad jis yra mūsų vienintelis sūnus, o mergaitė – kad ji yra mūsų vienintelė duktė. Jeigu išėjome pasivaikščioti su vienu vaiku, nesirūpinkime kitais; nekalbėkime apie juos ir nepirkime jiems dovanų. Tam, kad akimirka taptų neužmirštama, mūsų dėmesys turi būti nedalomas.

8 SKYRIUS

Kai kurie vaikų nerimo šaltiniai

Tėvai žino, kad kiekvienas vaikas jaučia baimę ir nerimą. Tačiau jie nežino, iš kur kyla šis nerimas. Tėvai dažnai klausia: ,,Kodėl mano vaikas toks baugštus? Jis neturi jokio pagrindo baimintis". Vienas tėvas nuėjo taip toli, kad pasakė savo nerimaujančiam vaikui: ,,Baik šias nesąmones. Tu žinai, kad esi visiškai laimingas".

Todėl vertėtų apibūdinti kai kuriuos vaikų nerimo šaltinius ir pasiūlyti būdų susitvarkyti su tokiu nerimu.

NERIMAS, SUSIJĘS SU BAIME BŪTI PALIKTAM

Didžiausia vaiko baimė yra būti tėvų nemylimam ir atstumtam. Apie tai labai gerai pasakė Johnas Steinbeckas romane ,,Į rytus nuo rojaus": ,,Didžiausias siaubas, kurį gali patirti vaikas – būti atstumtam; tai yra pragaras, kurio jis bijo... O atstumtąjį užvaldo pyktis, o iš pykčio keršaujant padaromas koks nors nusikaltimas...Vienas vaikas, nepatirdamas trokštamos meilės, paspiria katę ir slepia savo kaltę; kitas vaikas vagia, kad pinigai padarytų jį mylimą; o trečias nukariauja

pasaulį – ir visada kaltė ir kerštas, ir dar didesnė kaltė".

Niekada nereikėtų gąsdinti vaiko tuo, kad jį pames tėvai. Nei juokais, nei supykus negalima sakyti vaikui, kad jis bus paliktas. Ne kartą tenka išgirsti supykusią motiną, šaukiančią gatvėje arba parduotuvėje ant atsiliekančio vaiko: „Jeigu tučtuojau neisi kartu su manimi, aš tave čia paliksiu!" Šie žodžiai sukelia vaikui nuolat rusenančią baimę būti paliktam. Jie priverčia vaiką manyti, kad jis bus paliktas vienui vienas visame pasaulyje. Kai vaikas peržengia motinos pakantos ribas, geriau pastverti jį už rankos nei grasinti jam žodžiais.

Kai kurie vaikai išsigąsta, jeigu grįžę iš mokyklos neranda motinos namie. Jų snaudžianti baimė būti paliktam akimirksniu nubunda. Kaip jau buvo sakyta, pravartu palikti žinutę apie savo buvimo vietą „skelbimų lentoje" arba nebrangaus magnetofono juostoje. Juostoje įrašytos žinutės itin pravarčios mažiems vaikams. Ramus tėvų balsas ir meilės kupini žodžiai padeda jiems nejaučiant per didelio nerimo ištverti laikinus išsiskyrimus.

Kai gyvenimo potvyniai ir atoslūgiai verčia mus išsiskirti su savo mažais vaikais, būtina juos paruošti tokiam išsiskyrimui. Kai kurie tėvai nepajėgia pasakyti vaikui, kad turės išvykti operuotis, atostogų ar į komandiruotę. Bijodami vaiko reakcijos, jie išsėlina vėlai vakare arba tada, kai vaikas yra mokykloje, palikdami giminaičiui ar auklei paaiškinti vaikui, kas atsitiko.

Trimečių dvynukų motina turėjo operuotis. Namų atmosfera buvo kupina įtampos ir rūpesčių, bet vaikams nieko nebuvo pasakyta. Hospitalizacijos rytą motina, pasiėmusi pirkinių krepšį, apsimetė, kad vyksta į universalinę parduotuvę. Ji paliko namus ir negrįžo tris savaites.

Vaikai tiesiog sunyko per šį laikotarpį. Tėvo žodžiai neteikė jokios paguodos. Kas vakarą jie užmigdavo su ašaromis akyse. Dieną jie daug laiko praleisdavo prie lango, laukdami mamos.

Vaikai daug lengviau pakelia išsiskyrimo stresą, jeigu būna iš anksto tam paruošti. Taip paruošti – tai kur kas

daugiau negu paprastai paaiškinti žodžiu. Čia reikia bendrauti su vaiku jam suprantamiausia žaislų ir žaidimo kalba.

Likus dviem savaitėms iki numatyto termino gultis ligoninėn, motina papasakojo trejų metų Ivetei apie artėjantį įvykį. Ivetė tuo nesusidomėjo, tačiau motina neapsigavo dėl šios smalsumo stokos. Ji pasakė: ,,Pažaiskime žaidimą ,,Mama važiuoja į ligoninę". Ji išdėstė keletą lėlių (nupirktų šiai progai), vaizduojančių šeimos narius, gydytoją ir medicinos seserį. Judindama atitinkamas lėles ir kalbėdama už jas, motina pasakė:

,,Mamytė ruošiasi vykti į ligoninę gydytis. Mamytės nebus namie. Ivetė stebisi, kurgi yra mamytė? Kur mamytė? Bet mamytės nėra namie. Jos nėra virtuvėje, nėra miegamajame, nėra svetainėje. Mamytė yra ligoninėje, kad susitiktų su gydytoju ir pasveiktų. Ivetė verkia: aš noriu mamytės. Bet mamytė gydosi ligoninėje. Mamytė myli Ivetę ir ilgisi jos. Ji ilgisi jos kiekvieną dieną. Ji galvoja apie Ivetę ir myli ją. Ivetė taip pat ilgisi mamytės. Pagaliau mamytė grįžta namo ir Ivetė džiaugiasi".

Motina ir duktė dar daug kartų žaidė šią išsiskyrimo ir susitikimo dramą. Iš pradžių daugiausiai kalbėjo motina, tačiau netrukus Ivetė perėmė iniciatyvą. Kreipdamasi į ,,gydytoją" ir ,,seselę" ji paprašė gerai prižiūrėti mamytę, pagydyti ir greitai išsiųsti namo.

Prieš motinai išvykstant, Ivetė paprašė ją pakartoti žaidimą dar kartą. Ivetė atliko daugumą vaidmenų ir baigė vaidinimą nuramindama: ,,Nesirūpink, mamyte, aš būsiu čia, kai tu sugrįši".

Prieš išvykdama motina atliko keletą kitų pravarčių dalykų. Ji supažindino Ivetę su nauja namų šeimininke; pakabino ant virtuvės spintelės didelę savo ir Ivetės nuotrauką ir įrašė keletą meilių žodžių Ivetei į magnetofono juostą. Neišvengiamos vienatvės akimirkomis motinos nuotrauka ir pasakyti žodžiai patvirtindavo Ivetei motinos meilės artumą.

Norėdami ar nenorėdami tėvai sukelia savo vaikams kaltės jausmus. Kaltė, kaip druska, yra naudingas priedas, suteikiantis skonį gyvenimui, bet ji niekada neturi tapti pagrindiniu patiekalu. Kada vaikas pažeidžia socialinio ar moralinio elgesio taisyklę, nepritarimas ir kaltės jausmas visai vietoje. Tačiau jeigu vaikui draudžiama jausti neigiamus jausmus arba turėti ,,negražių" minčių, jis neišvengiamai jaučia pernelyg didelę kaltę ir nerimą.

Siekdami išvengti nereikalingos kaltės, tėvai turėtų tvarkytis su vaikų elgesio nukrypimais taip, kaip geras mechanikas tvarkosi su mašinos gedimais. Jis negėdija mašinos savininko, bet nurodo, ką reikia pataisyti. Jis nekaltina mašinos garsų, bildesių ar girgždesių, bet remiasi jais nustatydamas gedimą. Jis klausia savęs: ,,Kokia galima gedimo priežastis?"

Didelė paguoda vaikams žinoti, kad iš tiesų gali galvoti taip, kaip nori, nerizikuodami prarasti tėvų meilės ir pripažinimo. Čia tinka teiginiai, panašūs į toliau pateikiamus:

,,Tu manai vienaip, bet aš manau kitaip. Mes skirtingai manome apie tai".

,,Tavo nuomonė tau atrodo teisinga. Mano nuomonė kitokia. Aš gerbiu tavo požiūrį, bet mano požiūris kitoks".

Patys to nenorėdami, tėvai gali sukelti vaikams kaltės jausmus daugžodžiaudami ir bereikalingai aiškindami. Tai ypač pasakytina apie ,,šiuolaikinius" tėvus, kurie įsitikinę, kad jų valdžia turi remtis sutarimu netgi tada, kai tema paini, o valdiniai dar nebrandūs.

Penkiametis Zacharijus pyko ant savo darželio auklėtojos, nes ji dvi savaites sirgo. Jos grįžimo dieną jis pagriebė jos skrybėlaitę ir išbėgo į kiemą. Motina ir auklėtoja nusekė iš paskos.

Auklėtoja pasakė: ,,Skrybėlaitė mano. Atiduok ją man".

Motina pasakė: ,,Zacharijau, tu puikiai žinai, kad skrybėlaitė ne tavo. Jeigu neatiduosi jos, panelė Marta gali persišal-

dyti ir vėl susirgti. Ji sirgo, juk tu žinai, dvi savaites. Argi ne taip, panele Marta? Na, Zacharijau, tu juk nenori, kad tavo auklėtoja vėl susirgtų? Argi ne?"

Toks paaiškinimas pavojingas tuo, kad jis gali sukelti Zacharijui atsakomybės ir kaltės dėl auklėtojos susirgimo jausmus. Ilgas aiškinimas buvo nereikalingas ir net žalingas. Visa, ko tuo metu reikėjo, – atgauti skrybėlaitę. Geriau skrybėlė rankoje nei du paaiškinimai kieme.

Tikriausiai vėliau auklėtoja aptars su Zacharijumi jo pyktį dėl jos nebuvimo ir nurodys geresnius būdus įveikti jam.

NERIMAS, SUSIJĘS SU AUTONOMIJOS IR STATUSO NEIGIMU

Jeigu vaikui neleidžiama dalyvauti kokioje nors veikloje ir prisiimti už ją atsakomybę tada, kai jis jau yra jai subrendęs, vidinė jo reakcija yra įsižeidimas ir pyktis. Pyktis savo ruožtu gali sukelti keršto fantazijas, kurios yra lydimos kaltės jausmų arba baimės būti nubaustam. Kiekvienu atveju kyla nerimas.

Maži vaikai dar neturi tobulų veiklos įgūdžių. Jiems reikia daug laiko užsirišti batų raišteliams, užsisegti apsiausto sagoms ar užsimauti pirštinėms. Geriausia pagalba jiems yra tolerantiškas laukimas ir paprasta pastaba apie užduoties sunkumą: „Mazgą surišti nėra lengva" arba „Sunku pataikyti sagas į kilpas".

Tokie žodžiai yra reikšmingi vaikui ir tada, kai jam nesiseka, ir tada, kai pasiseka pasiekti norimą rezultatą. Jeigu jam pavyksta, jis jaučia pasitenkinimą dėl to, kad įveikė nelengvą užduotį. Jeigu jam nepavyksta, jį paguodžia žinojimas, kad tėvai supranta, jog užduotis jam buvo sunki. Abiem atvejais vaikas patiria užuojautą ir paramą, ir tai sukuria didesnį intymumą tarp jo ir tėvų. Vaikas nelaiko savęs netikusiu dėl to, kad jam nepasisekė atlikti užduoties.

Labai svarbu, kad vaiko gyvenimo nevaldytų suaugusiojo efektyvumo poreikis. Efektyvumas yra ankstyvosios vaikystės

priešas. Vaiko jausmų pasauliui jis pernelyg daug kainuoja. Jis nualina vaiką, stabdo jo vystymąsi, slopina domėjimąsi ir gali baigtis emociniu žlugimu.

NERIMAS, SUSIJĘS SU TĖVŲ NESUTARIMAIS

Kai tėvai kovoja tarpusavyje, vaikai jaučia nerimą ir kaltę– nerimą dėl iškilusios jų namams grėsmės ir kaltę dėl savo tikro arba įsivaizduojamo vaidmens šeimos konflikte. Kartais pagrįstai, kartais be pagrindo vaikai nusprendžia, kad jie yra namų nesantaikos priežastis.

Vaikai neišsaugo neutralumo, kai šeimoje vyksta pilietinis karas. Jie palaiko tėvo arba motinos pusę. Vaikų dalyvavimo tėvų kovose padariniai žalingi tiek jų psichoseksualiniam vystymuisi, tiek charakterio formavimuisi. Kai berniukas atstumia tėvą arba mergaitė – motiną, jie nebeturi tinkamo pavyzdžio susitapatinimui. Kai berniukas atstumia motiną arba mergaitė – tėvą, jie gali užaugę būti nepasitikintys arba priešiški visų priešingos lyties asmenų atžvilgiu.

Kai tėvai yra priversti siekti, kad juos pripažintų jų vaikai, jie dažnai griebiasi nepedagoginių priemonių, pavyzdžiui, papirkimo, meilikavimo ir melavimo. Tada augančiuose vaikuose formuojasi suskaidyta ištikimybė ir nuolatinis dvilypumas. Be to, poreikis ginti vieną iš tėvų nuo kito arba galimybė nuteikti vieną prieš kitą visam laikui paveikia vaiko charakterį. Tokie vaikai nuo mažens pajunta savo perdėtą vertę nesutariančioms pusėms ir nuolat kelia sau kainą. Jie išmoksta manipuliuoti ir išnaudoti, intriguoti ir šantažuoti, šnipinėti ir liežuvauti. Jie išmoksta gyventi tokiame pasaulyje, kuriame garbingumas yra tik susitarimo reikalas, o sąžiningumas – tik kliūtis; pasaulyje, kuris skatina psichopatišką elgesį ir apdovanoja už jį.

NERIMAS, SUSIJĘS SU FIZINIO AKTYVUMO RIBOJIMU

Daugelyje šiuolaikinių namų maži vaikai stokoja erdvės motoriniam aktyvumui. Dėl kambarių ankštumo ir baldų brangumo jiems griežtai draudžiama karstytis, bėgioti ir šokinėti. Tokie apribojimai vaiko gyvenime paprastai atsiranda labai anksti. Kūdikiui neleidžiama stovėti vežimėlyje, mažam vaikui – lipti laiptais, o truputį augesniam– bėgioti kambaryje.

Vaikuose, kurie taip suvaržomi, kaupiasi įtampa, kuri sukelia nerimą. Kaip spręsti šią problemą, parodo pats tokios padėties apibūdinimas. Maži vaikai turi atpalaiduoti savo įtampą fiziniu aktyvumu. Jiems reikia erdvės bėgioti ir tinkamų priemonių žaisti. Jiems reikalingas kambarys arba kiemas, kuriame jie galėtų laisvai žaisti, būdami psichologiškai saugūs.

NERIMAS, SUSIJĘS SU GYVENIMO PABAIGA

Suaugusiesiems mirtis yra tragiška todėl, kad ji neatšaukiama. Mirtis, tokia galutinė ir amžina, yra visų vilčių pabaiga. Todėl asmeninė mirtis atrodo nereali, niekas negali įsivaizduoti savo paties pabaigos, savojo ,,aš" išnykimo. ,,Aš" susideda iš prisiminimų ir vilčių, iš praeities ir ateities, o žmogus negali įsivaizduoti savęs be ateities. Paguoda, kurią teikia tikėjimas, slypi būtent šioje srityje. Jis suteikia žmogui ateitį, todėl šis gali gyventi ir mirti ramus.

Suaugusiesiems mirtis yra mįslė, o vaikams ji yra mistikos gaubiama paslaptis. Mažas vaikas negali suprasti, kad mirtis yra neatšaukiama; kad nei tėvai, nei jo paties maldavimai negali sugrąžinti mirusiojo. Vaiko troškimų bergždumas mirties akivaizdoje jam yra žiaurus smūgis. Jis pakerta vaiko tikėjimą tuo, kad jo norai gali pakeisti įvykių eigą, ir vaikas pasijunta silpnas ir kupinas nerimo. Vaikas pamato, kad, nepaisant jo ašarų ir protestų, mylimo gyvūno ar žmogaus

nebėra šalia jo. Todėl jis pasijunta paliktas ir nemylimas. Jo baimę atskleidžia klausimas, neretai užduodamas tėvams: ,,Ar tu mylėsi mane ir kai numirsi?"

Kai kurie tėvai stengiasi apsaugoti savo vaiką nuo skausmo ir sielvarto, neišvengiamai lydinčių mylimo asmens ar gyvūno praradimą. Nugaišus žuvytei ar vėžliui, jie skubiai pakeičia gyvūną nauju, vildamiesi, kad vaikas nepastebės skirtumo. Nugaišus katei ar šuniui, jie skuba nupirkti vaikui gražesnį ir brangesnį pakaitalą.

Kokią pamoką gauna vaikas tokiais atvejais? Jis gali padaryti išvadą, kad mylimo gyvūno (ar žmogaus) netekimas nėra svarbus dalykas, kad meilė ir ištikimybė gali būti lengvai nukreipiamos ir perkeliamos į kitus.

Negalima atimti iš vaiko jo teisės gedėti ir liūdėti. Jis turi teisę laisvai sielvartauti, netekęs to, ką mylėjo. Kai vaikas gali apverkti gyvenimo ir meilės pabaigą, jo žmogiškumas tampa tvirtesnis, o charakteris – kilnesnis.

Pagrindinė taisyklė yra tokia – iš vaikų neturėtų būti atimama galimybė dalytis savo sielvartais, lygiai kaip ir džiaugsmais, neišvengiamai kylančiais šeimos gyvenime. Kai ištinka mirtis, bet vaikui nepasakoma, kas atsitiko, jį gali prislėgti bevardis nerimas. Arba jis gali užpildyti savo žinojimo spragas savais baime pagrįstais ir painiais paaiškinimais. Jis gali imti kaltinti save dėl netekties ir pasijusti atskirtas ne tik nuo mirusiojo, bet ir nuo gyvųjų.

Norint padėti vaikams pakelti jų netektis, pirmiausia reikia leisti jiems visiškai atskleisti savo baimes, fantazijas ir jausmus. Nusiraminimas ir paguoda ateina, atskleidus gilius jausmus rūpestingam klausytojui. Be to, tėvai gali išreikšti žodžiais tuos vaiką slegiančius jausmus, kurių jis pats nepajėgia išsakyti. Pavyzdžiui, mirus senelei, prie kurios vaikas buvo prisirišęs, tėvai galėtų pasakyti:

,,Tu ilgiesi senelės".

,,Tau labai jos trūksta".

,,Tu ją labai mylėjai".

,,Ir ji tave mylėjo".

,,Tu norėtum, kad ji būtų su mumis".
,,Tu norėtum, kad ji vis dar būtų gyva".
,,Sunku patikėti, kad ji mirė".
,,Sunku patikėti, kad jos daugiau nėra su mumis".
,,Tu ją labai gerai prisimeni".

Tokie posakiai atskleidžia vaikui tai, kad tėvams rūpi jo jausmai ir mintys, ir padrąsina jį pasidalyti savo baimėmis ir klausimais. Jis gali norėti žinoti, ar mirtis sukelia skausmą, ar mirusieji kada nors sugrįžta, ar jis ir jo tėvai kada nors mirs. Atsakymai turi būti trumpi ir teisingi: kai žmogus numiršta, kūnas visai nejaučia skausmo; mirusieji niekada nesugrįžta; natūralu mirti pasenus.

Kalbant su vaikais apie mirtį, geriausia vengti eufemizmų. Kai vienai keturmetei mergaitei buvo pasakyta, kad senelis užmigo amžinuoju miegu, ji paklausė, ar senelis pasiėmė savo pižamą. Be to, ji nuogąstavo, kad senelis supyko ant jos, nes ji nepasakė ,,labos nakties" prieš jam užmiegant.

Kai vienam penkiamečiui berniukui buvo pasakyta, kad ,,senelė iškeliavo į dangų ir tapo angelu", jis meldėsi, kad kiti šeimos nariai taip pat mirtų ir taptų angelais.

Jeigu vaikas supažindinamas su faktais paprastai ir sąžiningai, palydint tai meiliu apkabinimu ir mylinčiu žvilgsniu, jis jaučiasi nuramintas. Šis metodas būna efektyvus tada, kai tėvai patys moka priimti gyvenimo ir mirties realybę. Visais atvejais nuostatos byloja garsiau už žodžius.

9 SKYRIUS

Lytinis auklėjimas

Daugelis tėvų mano, kad lytinis vaiko auklėjimas yra paprasti pokalbiai su juo. ,,Vieną kurią tinkamą dieną" tėvas ar motina pasivadins savo paauglį į šalį ir paaiškins jam ,,gyvenimo tiesas". Berniukai bus įspėti apie venerinių ligų grėsmę, o mergaitėms bus papasakota apie nėštumo pavojų. Tačiau lytinis auklėjimas prasideda gerokai anksčiau.

Pačių tėvų juslingumas. Lytinis auklėjimas prasideda pačių tėvų nuostatomis į savąjį juslingumą. Jiems patinka jų pačių kūno vaizdas, kvapai ir pojūčiai, ar jie mano, kad visa tai kažkaip nepadoru ir neestetiška? Jie džiaugiasi, būdami kartu nuogi, ar gėdydamiesi užmerkia akis ir dengia savo kūnus drabužiais? Jie jaučia pasibjaurėjimą savo arba partnerio lytimi dėl kokių nors specifinių priežasčių, ar, priešingai, žavisi ja? Ar jie laiko vienas kitą neatidžiais ir išnaudojančiais, ar, priešingai, skatinančiais patirti bendrus malonumus?

Kad ir kokie būtų žodžiais neišreikšti tėvų jausmai, vaikai vis tiek juos pajus, net jeigu jiems žodžiais bus kalbama apie paukštelius, biteles ir gėlytes. Dėl šios priežasties labai sunku

tėvams tiksliai paaiškinti, ką jie turėtų atsakyti į vaikų klausimus apie lytinį gyvenimą. Pirmiausia jie turėtų įsisąmoninti, kad patys jaučiasi sutrikę kalbėdami šia tema, ir sumažinti savąjį nerimą ir varžymąsi.

SEKSUALINIŲ JAUSMŲ PRADŽIA

Vos gimę kūdikiai jau geba jausti kūniškus malonumus, todėl nuo gimimo pradeda formuotis ir seksualinės jų nuostatos. Kūdikio pasitenkinimas savuoju kūnu ir jo funkcijomis yra seksualinio pobūdžio, nors šis pasitenkinimas ir skiriasi nuo suaugusiųjų seksualumo. Vaikas labai anksti pradeda tyrinėti savo kūną. Jis liečia savo galūnes ir džiaugiasi, kai kiti jį liečia, kutena ar glamonėja. Šie ankstyvojoje vaikystėje patiriami prisilietimai ir paglostymai yra vaiko seksualinio auklėjimo dalis. Per juos vaikas mokosi priimti kitų jam rodomą meilę.

Buvo laikas, kada motinos buvo perspėjamos nemyluoti ir neglamonėti savo vaikų, esą jie gali tapti išlepinti. Tačiau net tada daugumai motinų šis draudimas neturėjo jokios galios. Motinos instinktyviai jaučia, kad *nežaidžiant* su savo vaiku galima jį sugadinti. Dabar mes jau žinome, kad kūdikį reikia kuo dažniau švelniai glamonėti ir glausti prie savęs.

Kai vaikas pastebi, kad burna suteikia didžiulį malonumą, viskas, ką jis sugeba pajudinti, atsiduria ten: nykštys, apkloto kraštas, žaislas. Net nevalgomų daiktų čiulpimas ir kramtymas suteikia malonių pojūčių. Šių susijusių su burna malonumų nereikėtų atimti, juos tereikėtų reguliuoti. Mes turime žiūrėti, kad patenkantys į burną daiktai būtų higieniški. Kai kurie kūdikiai visus oralinius savo malonumus patiria valgydami; kiti nori dar ką nors čiulpti, ir to jiems nereikia gailėti. Pirmaisiais gyvenimo metais burna yra pagrindinis veidrodis, kuriame vaikui atsispindi pasaulis. Tebūnie šis atspindys malonus.

Nepatenkinus čiulpimo poreikių, jie neišnyksta. Jie pasireiškia įvairiais užmaskuotais būdais. Kūdikis gali čiulpti

savo nykštį, paaugęs vaikas – trintuką, o suaugęs – cigaretes ir cigarus. Kūdikiai gali kramtyti visus daiktus, vaikai – nagus, o suaugusieji – daryti kandžias pastabas.

SEKSUALINIS VYSTYMASIS IR HIGIENOS ĮGŪDŽIŲ FORMAVIMAS

Lytiniai ir šalinimo organai yra taip arti vieni kitų, kad nuostatos, kurios atsiranda formuojantis higienos įgūdžiams, regis, turi įtakos ir seksualiniam vystymuisi. Antraisiais gyvenimo metais vaikas daugiau dėmesio pradeda kreipti į tuštinimosi malonumus. Jis visai nejaučia pasibjaurėjimo matydamas, uosdamas ar liesdamas išmatas. Pratindami vaiką prie civilizuotų tuštinimosi įpročių, jokiu būdu neturėtume jo užkrėsti pasibjaurėjimu savuoju kūnu ir jo produktais. Šiurkščios ir skubotos priemonės gali priversti vaiką bijoti savo kūno ir *visų* jo funkcijų, užuot jautus jų teikiamą malonumą.

Nekantrus lavinimas yra žalingas. Vaikas nėra pasiruošęs kontroliuoti savo žarnyno veiklos iki antrųjų gyvenimo metų ir šlapinimosi – iki trečiųjų. O pavienių nesėkmių galima tikėtis ir jas pateisinti reikia iki pat penktųjų vaiko gyvenimo metų.

Mokant higienos įpročių, vaikai turėtų būti skatinami liautis liesti kūno produktus. Tačiau nėra nei būtina, nei išmintinga vaikams drausti *norėti* šitai daryti. Mes galime leisti vaikams džiaugtis uždraustais malonumais kitais priimtinais būdais. Labai naudinga leisti vaikams teršti, kiek širdis geidžia, žaidžiant su smėliu, dumblu, dažais, moliu (be abejonės, rudu) ir vandeniu. Jų pasąmonėje kiekviena nešvari substancija reiškia tą tikrąją, ir toks pakaitalas teikia tiek pasitenkinimą, tiek paguodą praradus pirminį malonumą.

Lavinimo stoka taip pat žalinga. Jeigu vaikas paliekamas visiškai savo paties nuožiūrai, šlapinimasis ir teršimas gali tęstis ilgai. Tai gali teikti vaikui malonumą, tačiau kartu jis

stokos pasitenkinimo, kurį sukelia tikri laimėjimai. Kai vaikas bus jau pasiruošęs, jam reikia aiškiai ir maloniai pasakyti, ko mes iš jo tikimės: ,,Buvo smagu daryti į kelnes, kai buvai mažytis. Tau patinka maloni šiluma sauskelnėse, bet mes nenorime, kad taip būtų ir toliau. Dabar mes norime, kad tu darytumei tai į naktipuodį".

Lavinimo metais ypač atsargiai reikia naudoti klizmas ar rektalinius termometrus. Šiurkštus ar net beatodairiškas elgesys gali taip išgąsdinti vaiką, kad net būdamas suaugęs jis gali tebebijoti įsiskverbimo.

Dažnas plekšnojimas per užpakalį taip pat gali turėti neigiamą įtaką seksualiniam vystymuisi. Mušamas per sėdynę, vaikas gali susijaudinti seksualiai. Arba jam gali taip patikti bausmes lydintys susitaikymai, kad jis pradės siekti kančios kaip būtinos įžangos meilei. Daug yra sutuoktinių porų, kurios, atrodo, negalėtų patirti geros nakties, prieš tai gerokai nepakariavusios.

GENITALINIAI MALONUMAI

Besivystydamas fiziškai ir emociškai, vaikas aptinka, kad maloniausius kūniškus pojūčius jam teikia genitalijų sritis. Šiuo metu mūsų nuostatos taip pat turėtų leisti vaikui patirti kaltės nevaržomus, malonius kūno jutimus. Dabar labiau nei kada nors anksčiau vaikui reikia mūsų padedančios jam susiorientuoti meilės.

Kai maža mergytė aptinka savo klitorį ir prisipažįsta motinai, kad tai yra jos ,,maloniausia vieta", reikia ir pasitikėjimo, ir diplomatijos susilaikyti nesušukus ,,Neliesk!" Juk iš tikrųjų reikėtų džiaugtis tuo, kad vaikas vystosi normaliai ir dabar didžiausią malonumą jam teikia genitalijos, o ne išangė ar burna.

Vaikai nelaiko lyčių skirtumų savaime suprantamu dalyku, jiems tai yra didi paslaptis. Jie susikuria fantastiškus paaiškinimus esminiams anatominiams vyro ir moters skirtumams ir neretai jaučia baimę dėl tų skirtumų. Kad ir kokie tiesūs būtų mūsų paaiškinimai, vaikai neretai įsivaizduoja, o kartais net būna tvirtai įsitikinę, kad kiekvienas žmogus turi teisę turėti varpą.

Mergaitė gali įsivaizduoti, kad ji pametė varpą arba kad ši buvo atimta iš jos už bausmę, arba kad ji dar užaugs, jeigu mergaitė gerai elgsis ar kai taps vyresnė. Berniukas gali su siaubu nuspręsti, kad jis gali netekti varpos lygiai taip pat, kaip jos neteko mergaitė. Tėvai neturi juoktis iš tokių baimių ar pasakoti juokais apie jas kitiems. Tokios baimės yra vertos tikro dėmesio ir pagalbos. Vaikams reikia padėti išreikšti žodžiais jų nuogąstavimus dėl anatominių skirtumų. Mes galime pasakyti savo dukrai: ,,Kartais mergaitės išsigąsta pamačiusios, kad neturi varpos. Ar tu kartais apie tai pagalvoji?"

Arba galime pasakyti sūnui: ,,Kartais berniukai išsigąsta pamatę, kad mergaitės neturi varpos. Ar tu kartais nerimauji dėl to? Kartais berniukai mano taip: ,,Jeigu kažkas atsitiko jai, tai gali atsitikti ir man". Bet berniukai ir mergaitės skiriasi vieni nuo kitų. Jie tokie gimsta. Ir būtent dėl šių skirtumų berniukai tampa tėčiais, o mergaitės mamomis".

Kai kurie tėvai stengiasi paguosti mažas mergytes dėl jų menamos netekties sumenkindami lyčių skirtumus. Jie gali pasakyti verkiančiai dukrai: ,,Tavo brolis yra visais atžvilgiais toks pat kaip tu – išskyrus jo pimpaliuką. Todėl liaukis verkti". Viena motina net pasiūlė savajai trimetei pasidaryti plastilininę varpą – sprendimą, gresiantį daugeliu ateities problemų.

Kai vaikas atranda anatominius berniukų ir mergaičių skirtumus, juos geriausia pabrėžti, bet ne sumenkinti:

,,Taip, yra didelis skirtumas tarp berniuko ir mergaitės. Tu turi varpą, tu esi berniukas. Kai užaugsi, tu būsi tėvas".

,,Tu esi mergaitė. Tu turi makštį. Kai užaugsi, tapsi mama. Aš džiaugiuosi, kad pastebėjai, jog berniukai ir mergaitės skiriasi vieni nuo kitų".

Pasakyti reikia aiškiai ir apibrėžtai, kad būtų išvengta galimų seksualinio tapatumo sutrikimų.

ATSAKYMAI Į KLAUSIMUS

Naujas pamokslininkas atvyko laikyti pirmųjų savo mišių prerijų parapijoje, bet niekas neatėjo, išskyrus vieną piemenį. Pamokslininkas ėmė garsiai svarstyti, ar apskritai verta laikyti mišias. Žmogus jam atsakė: ,,Aš negaliu pasakyti, ką jums daryti, aš esu tik piemuo. Tačiau jeigu aš ateičiau šerti savo karvių ir tik viena pasirodytų, būčiau kvailys, jeigu jos nepašerčiau". Pamokslininkas jam padėkojo ir paaukojo valandos trukmės mišias. Pabaigęs jis paklausė žmogaus, ar jam patiko pamokslas. Atsakymas buvo toks: ,,Aš ne ką teišmanau apie pamokslus. Aš esu tik piemuo; tačiau jeigu ateičiau šerti savo karvių ir tik viena pasirodytų, būčiau kvailys, jeigu sušerčiau jai visą kupetą".

Lytiniame auklėjime mes privalome atsispirti pagundai atsikratyti iš karto visos naštos ir pernelyg greitai suteikti pernelyg daug informacijos. Nors nėra tokios priežasties, dėl kurios nebūtų galima atvirai atsakyti į vaikų klausimus apie lytinį gyvenimą, atsakymai neturėtų virsti akušerijos kursu. Jie turėtų būti trumpi, išreiškiami vienu dviem sakiniais, bet ne ištisomis pastraipomis ar skyriais.

Tinkamiausias amžius papasakoti vaikui apie lytinius dalykus – tas, kai jis apie tai paklausia. Kai dvimetis ar trimetis berniukas parodo į savo genitalijas ir paklausia: ,,Kas čia?", tai yra tinkamiausia proga pasakyti jam: ,,Tai tavo varpa". Nors vaikai gali vadinti savo varpą pimpaliuku ar siuskiuku, ar varpeliu, suaugusieji turėtų vadinti ją tikruoju vardu.

Kai vaikas domisi, iš kur atsiranda naujagimis, mums nederėtų jam sakyti, kad vaikai randami gydytojo krepšyje,

ligoninėje, parduotuvėje, kopūstuose ar kad juos atneša gandras. Turime pasakyti jam: ,,Jis auga tam tikroje vietoje motinos kūne". Priklausomai nuo tolesnių klausimų gali reikėti arba nereikėti nurodyti konkrečią vietą – įsčias.

Apskritai vaikai jau ankstyvojoje vaikystėje turėtų sužinoti savo organų pavadinimus ir funkcijas ir pažinti anatominius lyčių skirtumus. Aiškindami mes turėtume išsiversti be augalų ir gyvūnų pavyzdžių; reikėtų vengti to, ką Selma Fraiberg vadina ,,agrokultūriniu klaidinimu". Alice Balint pasakoja apie berniuką, kuris buvo išvežtas į kaimą tuo metu, kai jo mama turėjo gimdyti. Grįžęs iš kaimo jis paklausė: ,,Klausyk, tėti, aš viską žinau, tik tu man pasakyk, ar mama pati ėjo pas bulių, ar bulius atėjo pas mamą?"

Beveik visi ikimokyklinio amžiaus vaikai laužo galvą dėl dviejų klausimų: kaip vaikas pradedamas ir kaip jis išimamas. Patartina pirmiau išgirsti paties vaiko versiją, o tik tada pateikti savąją. Jo aiškinimai paprastai yra susiję su maitinimusi ir šalinimu. Vienas protingas vaikas aiškino taip: ,,Geri vaikai atsiranda iš gero maisto. Jie auga mamos skrandyje ir iššoka iš jos bambos. Blogi vaikai atsiranda iš blogo maisto. Jie išlenda per išeinamąją angą".

Mūsų paaiškinimas turi remtis faktais, bet visai nebūtina išsamiai nupasakoti sueitį:

,,Kai tėtis ir mama nori turėti vaikutį, ląstelė iš tėčio kūno susilieja su ląstele mamos kūne, ir kūdikis pradeda augti. Kai kūdikis užauga pakankamai didelis, jis išlenda pro makštį".

Kartais vaikas reikalauja parodyti tą vietą, pro kurią jis atsirado. Geriausia neleisti taip brautis į asmeninius dalykus. Vietoj to galime nupiešti žmogaus figūrą arba panaudoti demonstravimui lėlę.

Mūsų atsakymai gali patenkinti vaiką tik trumpam. Jis gali vėl užduoti tą patį arba ir daugiau klausimų. Jeigu vaikas vėl klausia: ,,Kaip kūdikis gimsta?", galime jam paaiškinti išsamiau: ,,Tėtis pradeda kūdikį mamos kūne. Skystis, vadinamas sperma, kuriame yra daugybė spermatozoidų,

išsilieja iš tėčio kūno. Vienas spermatozoidas susijungia su viena kiaušialąste mamos kūne. Susijungus šioms dviem ląstelėms, kūdikis pradeda augti".

Kitas vaiko klausimas gali būti tas, kurio tėvai paniškai bijo: ,,Kaip tėčio ląstelė patenka į mamos kūną?" Vėlgi pirmiausia turėtume išklausyti paties vaiko versiją. Greičiausiai mes išgirsime samprotavimus apie ,,sėklos pasėjimą" (tėtis pasėja sėklytę mamoje), apie ,,sėklos suvalgymą" (tėtis pasiūlo mamai nuryti sėklytę), apie apdulkinimą (vėjas pripučia sėklyčių į mamą) arba apie operaciją (gydytojas operuoja mamą ir įsodina sėklą).

Tada galima trumpai atsakyti į vaiko klausimą: ,,Sėkla išsilieja iš tėčio varpos. Ji patenka į mamos makštį". Reikėtų pabrėžti, kad sperma skiriasi nuo šlapimo: ,,Šlapimas yra kūno atliekos. Sperma yra skystis, pilnas spermatozoidų".

Tolesnis vaiko klausimas gali būti toks: ,,Kada tu ir tėtis darote vaikus?" Tai nėra toks tuščio smalsumo sukeltas klausimas, kaip gali atrodyti. Jam gali visai pakakti trumpo atsakymo: ,,Mamos ir tėčiai pasirenka laiką, kada jie yra vieni ir jaučiasi patogiai. Jie myli vienas kitą ir nori turėti mylimą vaikutį". Kartais būtina pridurti, kad suartėjimas yra asmeniškas ir intymus įvykis.

Kai kurie berniukai norėtų, kad tėčiai taip pat galėtų turėti vaikų. Jie klausia: ,Kodėl mamos kiaušialąstė nepatenka į tėčio kūną?" Vaikui reikia paaiškinti, kad motinos kūne yra vieta – gimda – kurioje vaikas gali augti. O vyro kūne tokios vietos nėra. ,,Kodėl?" ,,Nes vyro ir moters kūnai skiriasi". Tačiau berniuką reikėtų patikinti, kad kūdikiui tiek pat, kiek mama, reikalingas ir mylintis bei saugantis jį tėvas.

APNUOGINTAS KŪNAS

Yra namų, primenančių nudistų kolonijas. Tėvai ir vaikai vaikšto juose nuogi lyg savo pačių susikurtame Adomų ir Ievų rojuje. Vis dėlto tokioje laisvėje užaugę vaikai nėra laisvi nuo nerimo arba kaltės, susijusių su žmogaus kūnu.

Tiesioginis artimųjų nuogų kūnų stebėjimas nepatenkina vaikų smalsumo. Be to, tai gali sukelti kai kuriuos slaptus troškimus, kurie negali būti patenkinami.

Keturmetei Betsei buvo leidžiama praustis po dušu kartu su tėvu. Ji mėgo stebėti jį ir girti jo kūno sudėjimą. Tačiau kai ji pareiškė norą paliesti jo varpą, tėvo liberalizmas susvyravo. Tiesą sakant, tėvas buvo sukrėstas.

Kūdikystėje apnuogintos motinos krūties vaizdas ar jos lietimas sukelia čiulpimo reakciją, kuri gali būti lengvai patenkinta. Vaikystėje mamos ar tėčio apnuoginto kūno vaizdas gali sukelti lytinį susijaudinimą ir seksualinį troškimą, kuris niekada negali būti patenkintas. Ar tai reiškia, kad mes turime sugrįžti į perdėtą Viktorijos laikų drovumą? Visiškai ne. Tačiau mums būtinas slaptumas, ir ne tik dėl mūsų pačių ramybės, bet ir dėl mūsų vaikų normalaus vystymosi. Mes galime toleruoti atsitiktinius vaikų įsiveržimus ir žvilgsnius, kai maudomės ar rengiamės, tačiau neturėtume skatinti tokio elgesio. Turėtume būti ypač budrūs ir nesukelti vaikams minčių, kad mes norime būti jų apžiūrimi. Jei vaikams leidžiama būti šalia, kai nuogi deginamės saulėje ar mankštinamės, jie gali pamanyti, kad mes norime ne tik kad jie būtų šalia, bet ir kad darytų mums ką nors malonaus. Jie tampa pernelyg sužadinti, sutrikdyti ir supančioti beviltiškos fantazijos.

Mes pripažįstame vaikų smalsumą, susijusį su žmogaus kūnu. Jie yra turėję galimybę pamatyti, kuo skiriasi mažos mergaitės ir berniukai, taip pat atsitiktinai yra matę ir mus. Žinoma, jie norėtų to ir dažniau. Geriausia atvirai pripažinti jų smalsumą, tačiau ginti savąjį slaptumą.

„Tu nori žinoti, kaip aš atrodau, bet vonioje aš mėgstu būti viena. Aš papasakosiu tau, kaip atrodo suaugusieji. Tu klausk, ir aš atsakysiu".

Toks mūsų elgesys nežeidžia ir neslopina vaiko smalsumo, jis tik nukreipia jį socialiai priimtinesniais kanalais. Šiuo atveju vietoj žvilgsnių ir prisilietimų smalsumas išreiškiamas ir patenkinamas žodžiais.

LOVOS IR MIEGAMIEJI

Visai nepageidautina, kad vaikai miegotų kartu su tėvais tose pačiose lovose ar miegamuosiuose. Vaikai mato ir girdi daugiau, negu mes manome. Net jeigu jie nepajėgia suprasti to, kas vyksta, vaizdai ir garsai išlieka jų vaizduotėje ir gali vėl pasirodyti neįvardyti baimėse ir košmaruose. Pavojus yra akivaizdus: vaikai nėra nei kurti, nei akli, net kai miega ar atrodo miegantys.

Architektūriniu požiūriu mūsų namai yra antiseksualiniai. Mažai yra šiuolaikinių namų ar butų, kuriuose būtų apgalvotai saugomas seksualinis slaptumas. Sienos yra plonos, o vaikai arti. Apgailestaujant tenka pripažinti, kad mūsų civilizacijoje teisėtos meilės garsai privalo būti tokie tylūs.

BEVILTIŠKAS ROMANAS

Kiekvieno berniuko gyvenime ateina toks metas (tarp trejų ir penkerių metų), kai jis nori, kad motina priklausytų tik jam vienam. Ji yra jo pirmoji meilė, ir jis negali pakęsti, kai kas nors kitas jai ,,asistuoja". Mergaitė taip pat pareiškia savo meilę tėvui – tokią savininkišką, netoleruojančią jokių varžovių. Labai svarbu, kad ši beviltiška meilė nebūtų skatinama žodžiais ar veiksmais. Net juokais motina neturėtų vadinti berniuko ,,mano stiprusis vyras" arba ,,mano mažasis mylimasis". O tėvui nederėtų taip kreiptis į dukrą.

Tai yra būtent tie vaidmenys, kuriuos vaikai norėtų vaidinti gyvenime, vaidmenys, kurių jie privalo atsisakyti, ir kuo anksčiau, tuo geriau. Mes neturėtume skatinti jų pasimetimo, leisdami jiems tuščiai viltis. Tėvų ir auklių pataikavimas (bučiniai į lūpas, genitalijų glostymas) vaikui yra malonus, bet jis sukelia greičiau kaltę nei pasitenkinimą. Juslinis pataikavimas – lytėjimu arba žodžiais – erotiškai pririša vaiką prie tėvų ir trukdo normaliai seksualumo ir gebėjimo mylėti raidai.

MASTURBACIJA: SAVĘS PATENKINIMAS AR PIKTNAUDŽIAVIMAS SAVIMI?

Vaikams masturbacija gali suteikti nusiraminimą, tačiau ji tikrai sukelia įtampą tėvams. Masturbacijoje vaikai gali surasti sau meilės tada, kai yra vieniši, užsiėmimą tada, kai nuobodžiauja, ir paguodą tada, kai jaučiasi atstumti. Tėvams ji sukelia neaiškų nerimą ir visiškai aiškų susirūpinimą. Penkiamečio sūnaus, vaikštinėjančio visur su varpa rankoje, vaizdas sutrikdo ir įskaudina net pačią progresyviausią motiną. Žinoma, tėvai yra girdėję, skaitę ar net patys patyrę, kad masturbacija yra nekenksminga, kad ji nesukelia psichinių ligų, nevaisingumo ar impotencijos, ar tuzino kitų blogybių. Tačiau pats raminimas sukelia nerimą. Nelengva būtų ryžtis pirkti maistą, kurio pakuotėje būtų išvardyti nuodai, kurių jame *nėra,* arba pasitikėti žmogumi, kuris vardija, kokių nusižengimų nėra padaręs.

Protu tėvai supranta, kad masturbacija gali būti viena iš normalaus seksualumo raidos fazių. Tačiau emociškai tai sunku priimti. Ir galbūt tėvai nėra visiškai neteisūs, nepritardami masturbavimuisi.

Savęs patenkinimas gali padaryti vaiką mažiau pasiekiamą tėvų ir bendraamžių įtakai. Kai vaikas pasirenka šį trumpiausią kelią į pasitenkinimą, jam nereikia stengtis niekam įtikti, išskyrus save patį. Be didelių pastangų ir be kitų pagalbos jis gali įsakinėti visam pasauliui ir turėti savo rankose visus jo teikiamus malonumus. Daugiau nei tiesos grūdas slypi posakyje: ,,Masturbacija bloga tuo, kad, eidamas šiuo keliu, nesutiksi įdomių žmonių".

Pastovi masturbacija gali tapti pernelyg greita paguoda ištikus nesėkmei ir klaidoms ir pernelyg lengvu pastangų ir laimėjimų pakaitalu.

Vaikų įžengimas į civilizaciją priklauso nuo jų pasiryžimo atidėti skubotą pasitenkinimą arba atsisakyti jo dėl ilgiau trunkančio pasitenkinimo, kurį teikia tėvų ir (vėliau) visuomenės pritarimas. Tėvų meilė ir globa ne tik tenkina,

bet ir sukuria vaikų poreikius – meilės ir pritarimo poreikius. Todėl vaikai, kurie yra patyrę meilę, labiau linkę keisti savo elgesį vardan tokių jau pažįstamų jiems įprastų jausmų ir pritarimo.

Tėvai gali atsargiai versti atsisakyti savęs patenkinimo ne todėl, kad jis yra patologinis, bet todėl, kad jis nėra progresyvus: jis neskatina tarpasmeninių santykių ir asmenybės tobulėjimo.

Spaudimas turi būti nestiprus, nes priešingu atveju jis gali sukelti audringą sprogimą. Savo meile, savo prieraišumu ir domėjimusi kūdikį, o vėliau ir vyresnį vaiką mes įtraukiame į išorinį pasaulį, todėl savęs patenkinimas nelieka vienintelė jo pasitenkinimo galimybė. Pagrindiniu vaiko pasitenkinimo šaltiniu turėtų tapti tarpasmeniniai ryšiai ir laimėjimai. Kai taip yra, atsitiktinis savęs patenkinimas nėra problema. Tai yra tik papildomas problemos sprendimas.

DRAUDŽIAMI ŽAIDIMAI: KAIP Į JUOS REAGUOTI?

Kūdikiai mėgsta tyrinėti savo kūną, o vaikai – vienas kito. Šis pažinimo troškulys nėra lengvai numalšinamas. Anatominiai skirtumai trikdo vaikus ir skatina juos vis iš naujo mėginti įsitikinti tuo, kad jų kūno sandara visai normali.

Net tada, kai faktai yra paaiškinti, o jausmai suprasti, vaikai gali tęsti tarpusavio tyrinėjimus ir susižadinimus. Jie sugalvoja savo smalsumą pateisinančių žaidimų, tokių kaip ,,daktarai" ar ,,namai". Jie gali susitarti žaisti ,,apžiūrinėjimo" žaidimus. Drąsesni gali imtis daug rimtesnių eksperimentų. Susitarę jie gali imtis genitalinių manipuliacijų ar net mėginti lytiškai santykiauti.

Tėvai visiškai pasimeta, susidūrę su šiais trikdančiais dalykais. Jie perdeda dabarties įvykių pasekmes ateičiai ir būgštauja, kad jų pačių kiemuose gali užaugti seksualiniai maniakai.

Net seksualiai apsišvietusiems tėvams sunku be emocijų susidoroti su šiomis situacijomis. Jie gali susilaikyti nuo

fizinių bausmių ar gėdijimo, bet nežino, kaip nustatyti teisingas ribas tokiam elgesiui. Šiais laikais kai kurie tėvai net svarsto, ar jiems dera kištis į tokius intymius reikalus, nes bijo pakenkti būsimam seksualiniam savo atžalų gyvenimui.

Kuo blogi slapti seksualiniai žaidimai? Jie užkrauna vaikui kaltės naštą, tačiau nepatenkina jo poreikių. Kai dvejų ar trejų metų mergaitė susidomėjusi stebi besišlapinantį berniuką, tai gali būti laikoma trumpu anatomijos kursu. Vaikų darželyje, kur vaikai naudojasi tais pačiais tualetais, smalsumas gali būti patenkinamas tiesiogiai stebint. Tačiau iki pirmosios klasės vaikas turi būti jau pakankamai prisižiūrėjęs. Besitęsiantis poreikis apžiūrinėti nebegali būti priskiriamas vien smalsumui, keliamam lyčių skirtumų. Poreikio stiprumas ir veiklos atkaklumas byloja apie tai, kad vaikas išgyvena nerimą ir kad jam reikalinga pagalba, o ne nuolaidžiavimas. Be to, tikrieji jo poreikiai niekada negali būti patenkinti vien žiūrinėjimu ir lietimu, taip kaip alkoholiko poreikiai negali būti patenkinti gėrimu. Mėgstantiems apžiūrinėti Tomui, Dikui ar Harietai pirmiausia ir labiausiai reikia tokio elgesio apribojimo – apribojimo, nustatomo maloniai ir teisingai.

Kai tėvai užtinka berniuką nusmauktomis kelnėmis ir mergaitę pakelta suknele, jie neturėtų klausti ,,Ką čia darote?" (Galima labai nejaukiai pasijusti, jei vaikai pasakys visą tiesą.) Vaikų nereikėtų gėdyti ar kaltinti. Kita vertus, jiems nereikėtų leisti lengvai pasiteisinti ar suteikti tariamą alibi, tokį kaip šis: ,,Ar jums neatrodo, kad pernelyg šalta vaikščioti vėjyje taip apsinuoginus?"

Vaikams reikėtų liepti apsirengti ir susirasti kitą žaidimą. Svečiui išėjus, įvykį reikėtų atvirai aptarti. Vengiant grasinimų ir pamokslavimo, vaikui reikėtų pasakyti labai aiškiai: ,,Tu ir Tedis nurenginėjote vienas kitą. To daryti negalima. Maži vaikai taip elgiasi, nes domisi, kodėl berniukai turi varpą, o mergaitės – ne. Jei tau tai įdomu, paklausk mūsų ir mes tau viską paaiškinsime. Tačiau jokių nusirenginėjimų".

Mūsų rami, nekaltinanti laikysena padės apriboti seksualinius eksperimentus, nepažeidžiant vaiko domėjimosi lytiniais dalykais ir meile.

NEŠVANKŪS ŽODŽIAI

Nė vieni tėvai iš tiesų nenori, kad jų vaikas naiviai klausytųsi bendraamžių vartojamų nešvankių žodžių. Šie žodžiai yra tokie stiprūs, išraiškingi ir draudžiami, kad juos vartodami vaikai pasijunta dideli ir svarbūs. Vaikai, ištarę virtinę nešvankių žodžių slaptame savo susirinkime, pasijunta taip, lyg ką tik būtų sukūrę savąją nepriklausomybės deklaraciją.

Keiksmažodžiai turi savo vietą, kuri turi būti vaikui nurodyta ir paaiškinta. Tėvai turėtų aiškiai parodyti savo nuomonę šiuo klausimu.

Tėvas gali pasakyti: ,,Ne prie moterų, Džordžai. Tai vienų vyrų kalba".

Motina gali pasakyti: ,,Aš apskritai nemėgstu tokių žodžių, bet žinau, kad berniukai juos vartoja. Aš noriu jų negirdėti. Palik juos tualetui. Mūsų namuose jie yra uždrausti".

Vėlgi mes pripažįstame ir gerbiame vaiko norus ir jausmus, tačiau apribojame ir nukreipiame jo veiksmus.

10 SKYRIUS

Seksualiniai vaidmenys ir socialinės funkcijos

SUSITAPATINIMAS IR BIOLOGINĖ PASKIRTIS

Kad galėtų įvykdyti biologinę savo paskirtį, berniukai turi susitapatinti su savo tėvais, o mergaitės – su savo motinomis. Toks susitapatinimas yra lemiamas veiksnys berniukui tampant vyru, o mergaitei – moterimi. Susitapatinti lengviau tada, kai tėvų santykiai su vaikais pagrįsti pagarba ir meile. Laimėdami savo vaikų meilę, mes kartu laimime jų norą pamėgdžioti atitinkamus mūsų lyties nulemtus vaidmenis. Deja, patys tėvai dažnai nėra visiškai tikri tuo, kokie turėtų būti jų vaidmenys.

Motinystė ir tėvystė. Daugelyje visuomenių motinos funkcija yra daug aiškesnė už tėvo. Motina kūdikį žindo ir vysto, glaudžia ir myluoja, žaidžia su juo, šypsosi jam, kalbina ir globoja jį. Motiniškos globos poreikis yra nulemtas biologiškai. Motiniškos globos stoka stato į pavojų psichinę kūdikio sveikatą ir gresia pačiam jo išlikimui. Tėvystė,

priešingai, yra mažiau susijusi su prigimtimi ir daugiau – su kultūra. Biologinis tėvo įnašas prasideda ir pasibaigia dar iki vaiko gimimo, visos kitos tėvystės funkcijos yra jau socialiai determinuotos. Todėl kai kuriose visuomenėse tėvams rūpi tik jų sūnūs. Dukterys nėra net pripažįstamos. Kitose visuomenėse tėvas atlieka tolerantiško mokytojo vaidmenį, o vaiko auginimas paliekamas vien motinai. Dar kitose visuomenėse tėvas valdo savo vaikus kaip absoliutus monarchas.

Mūsų visuomenėje oficiali šeimos galva yra tėvas, tačiau jo vaidmuo ir statusas dažnai būna neaiškus ir klaidingai suprantamas. Kai kurie autoritetai teigia, kad tėvas šiuolaikinėje visuomenėje yra ,,nesantysis aprūpintojas": jis išdumia ryte, išnyksta visai dienai ir sugrįžta pavargęs tik vakare. Savaitgaliais, jei nemeškerioja, jis žiūri televizorių arba skaito laikraščius. Vaikai turi labai mažai progų kartu su savo tėvu dalyvauti prasmingoje veikloje ir kalbėtis su juo.

Dėl šios priežasties svarbiausias asmuo šeimoje yra motina, ji yra pagrindinis, jeigu ne vienintelis, drausmės sergėtojas. Tokia padėtis gresia per amžius nusistovėjusiam motinos vaidmeniui. Ankstesniais laikais motina išreikšdavo meilę ir užuojautą, o tėvas įkūnydavo drausmę ir moralę. Vaikai, ypač berniukai, būtent tėvo dėka ugdydavo savyje sąžinę, kuri tapdavo vidiniu tėvo įsikūnijimu, perspėjančiu juos apie pagundas ir baudžiančiu už prasižengimus. Dėl to tėvas būdavo jungtis tarp šeimos ir išorinio pasaulio.

Šiuolaikinėje šeimoje tėvo ir motinos vaidmenys nebesiskiria. Daugelis motinų dirba darbovietėse, ,,vyriškajame pasaulyje", o daugelis vyrų atlieka ankstesniuosius motinos darbus: maitina, vysto ir maudo kūdikius.

Nors kai kurie vyrai yra patenkinti šiais pokyčiais, teikiančiais jiems galimybę artimiau bendrauti su vaiku, kyla pavojus, kad vaikas bus auklėjamas dviejų motinų, o ne motinos ir tėvo.

TĖVO VAIDMUO

Vaikui reikalingas savo vaidmenį pripažįstantis tėvas. Vyriškumo negalima įgyti formaliomis studijomis. Jo galima išmokti kasdieniame gyvenime, sekant tėvo pavyzdžiu. Freudas teigė: ,,Vaikystėje nėra kito tokio stipraus poreikio, kaip tėviškoji globa". Nuo pat kūdikystės vaikas turi žinoti, kad jis turi tėvą, galintį apsaugoti jį nuo pavojų.

Trijose rizikos srityse tėvo dalyvavimas ypač reikalingas. Vaiką reikia apsaugoti nuo išorinio pasaulio pavojų, nuo vidinio pasaulio baimių ir nuo perdėtos motinos globos. Išorinis pasaulis vaikui yra pavojinga vieta. Jau vien kad išliktų gyvas, vaikas turi būti apsaugotas nuo pavojaus, keliamo šiuolaikinių buitinių prietaisų namuose ir senamadiškų peštukų kaimynystėje. Šalia kitų dalykų, jis turi išmokti pereiti gatvę nerizikuodamas būti partrenktas automobilio ir naudoti elektros prietaisus nerizikuodamas būti nutrenktas elektros.

Vaikui taip pat reikia tėvo pagalbos įveikiant savo piktus norus ir baimingas fantazijas. Kiekvienas mažas berniukas trokšta, kad motina priklausytų tik jam vienam. Nepakęsdamas jokių varžovų, jis atsikrato tėvo ir brolių savo fantazijose ir sapnuose. Fantazijos gali būti negailestingos, o sapnai – košmariški. Kadangi vaikas dar nepajėgia skirti norų nuo veiksmų, jis gali labai išsigąsti šių fantazijų ir sapnų. Jis dar negali žinoti, kad jo mintys netaps tikrove. Šioje srityje tėvo vaidmuo yra dvejopas: su atjauta pripažinti vaiko frustracijas, pasimetimą ir baimes ir kartu ramiai ir tvirtai parodyti vaikui: ,,Nesijaudink, sūnau, aš neleisiu tavo baimę keliantiems norams pasireikšti tikrovėje".

Kai kurie tėvai neįsisąmonina būtinybės apginti vaiką nuo jo incestiškų ir destruktyvių fantazijų. Kai kuriuose namuose vaikai gali įsibrauti į tėvų miegamuosius bet kuriuo dienos ar nakties metu. Kituose namuose vaikai užgauna motiną žodžiais arba net fiziškai visa leidžiančio tėvo akivaizdoje. Geriausia, kai tokie dalykai netoleruojami. Jie gali tik viena: sukelti nerimą vaikams ir kančią tėvui.

Pagaliau tėvas privalo apginti vaiką nuo perdėtai globojančios motinos lygiai taip pat, kaip ir motiną nuo linkusio pernelyg ją išnaudoti vaiko. Tai nereiškia, kad visos motinos per daug globoja savo vaikus. Tačiau kai kurios motinos jaučia malonumą, galėdamos elgtis su savo vaiku kaip su kūdikiu, nors jis jau seniai išaugęs iš vystyklų. Tėvo uždavinys yra teikti vaikui meilę, kuri yra daugiau nei prieglobstis – kuri yra ir išlaisvinimas. Motinos meilė byloja vaikui apie tai, kad jis yra mylimas, o tėvo pasitikėjimas parodo jam, kad jis yra daug sugebantis. Patys, kaip berniukai, laisviau auklėti, tėvai labiau už motinas leidžia vaikams eksperimentuoti su savąja nepriklausomybe. Tėvų pasiryžimas dalyvauti kartu ir paremti naujus rizikingus vaikų sumanymus skatina vaikų brendimą ir išvaduoja juos nuo bereikalingų kaltės jausmų.

Situacijos, kuriose tėvas rodo pasitikėjimą savo vaiku, nėra kuo nors ypatingos. Ši nuostata gali reikštis bet kuriuo metu ir įvairiausiose vietose. Tam visai nebūtina būti atletiškam ar turėti kokį nors ypatingą pomėgį. Tam tereikia sugebėti jausti vaikų poreikius ir norėti būti jiems patikimu vadovu ir draugišku globėju.

BERNIUKŲ IR MERGAIČIŲ ELGESIO STANDARTAI

Ir mergaitėms, ir berniukams reikia padėti rengtis skirtingai biologinei savo paskirčiai. Tėvai gali padėti nereikalaudami iš skirtingų lyčių vaikų vienodo elgesio. Berniukams reikėtų leisti būti labiau padūkusiems tiek dėl to, kad jie turi daugiau energijos, tiek dėl to, kad visuomenė labiau reikalauja iš vyrų ginti savo ir kitų teises.

Motinos ir mokytojos turėtų neskatinti moteriško berniukų elgesio. Berniukų nederėtų vadinti moteriškais vardais, rengti judesius varžančiais drabužiais ar auginti jiems mergaitiškas garbanas. Nereikia bergždžiai tikėtis, kad jie bus tokie pat tvarkingi ir paklusnūs kaip mergaitės. Teiginys

,,Berniukai visada liks berniukais" tebėra teisingas, ir būtina leisti jiems išlieti energiją daugiau jėgos reikalaujančia vyriška veikla.

Tėvai turi labai saugotis ir nefeminizuoti sūnaus nusivylę tuo, kad neturi dukters. Gražus garbanotas berniukas gali atrodyti patrauklus visai giminei, bet jo žaidimo draugai – jei jis apskritai jų turės – jį tikrai laikys mamytės sūneliu. Visa tai smarkiai paveikia asmenybę. Tai pažeidžia vaiko savivaizdį ir pakenkia jo statusui grupėje.

Taip pat ir mergaitės neturėtų mokėti už neišsipildžiusius tėvų lūkesčius turėti priešingos lyties vaiką. Nors mergaitė, būdama nutrūktgalvė, praranda mažiau prestižo nei berniukas, būdamas mamytės sūnelis, svarbu padėti jai pajusti buvimo moterimi malonumą ir pasididžiavimą tuo. Mergaitės turi jausti, kad jomis džiaugiamasi ir jos yra vertinamos būtent dėl to, kad jos mergaitės. Šiuos jausmus labiausiai skatina motina, kuri pati yra patenkinta, būdama moteris. Tačiau abu tėvai yra atsakingi už savo vaikų vyriškumo ar moteriškumo formavimąsi. Todėl tėvui visai dera sakyti savo dukrai komplimentus dėl jos išvaizdos, aprangos ir moteriškų užsiėmimų. Jam nedera skatinti ją lankyti bokso treniruotes ir žaisti šiurkščius žaidimus, nes ji gali padaryti išvadą, kad tėvas ją labiau mylėtų, jei ji būtų berniukas.

Šeimyninis gyvenimas suteikia daugybę galimybių atskleisti vaikams tą esminę tiesą, kad moterys ir vyrai, atlikdami skirtingus savo vaidmenis, yra reikalingi vieni kitiems ir turi rūpintis vieni kitais.

VYRIŠKUMO IR MOTERIŠKUMO UGDYMAS

Vyriškumo arba moteriškumo ugdymas prasideda ankstyvojoje vaikystėje. Tačiau nereikėtų versti vaikus pernelyg anksti atlikti jų lytį atitinkančius vaidmenis. Ikimokykliniame amžiuje tiek berniukai, tiek mergaitės mėgsta žaisti su lėlėmis ir jas motiniškai globoti. Taip ir turi būti, nors kai kurie tėvai ir motinos nerimauja, matydami savo penkiametį sūnų, ,,maitinantį" lėlę.

Ikimokyklinio amžiaus vaikams reikia leisti žaisti tais pačiais žaislais ir tuos pačius žaidimus, jeigu jie šito nori. Šiame amžiuje nebūtina aiškiai skirti berniukų ir mergaičių žaidimus; abiejų lyčių ikimokyklinukai turėtų žaisti tiek „vyriškus", tiek „moteriškus" žaidimus, nebijodami susilaukti tėvų nepritarimo.

Mokykliniame amžiuje lyties nulemtus skirtumus reikėtų pabrėžti. Berniukai ir mergaitės turėtų ugdytis skirtingus pomėgius ir siekius. Berniukai turėtų įgyti pripažinimą vyriškose veiklose, o mergaitės – moteriškuose užsiėmimuose. Seksualinė identifikacija geresnė, jei berniukai ir mergaitės pasirenka veiklą ir interesus, kurie jų kultūroje laikomi vyriškais arba moteriškais.

Mokykliniai metai yra palankūs sustiprinti sūnaus ryšį su tėvu, o dukters – su motina. Tai pats tinkamiausias metas supažindinti mergaites su kulinarija ir kitais namų ruošos darbais. Mergaitės gali išmokti virti, kepti ir paruošti nesudėtingus valgius, taip pat siūti, megzti ir tvarkyti kambarius. Tėvai turėtų būti labai pakantūs pradžioje neišvengiamai netvarkai ir nevikrumui. Reikėtų daugiau dėmesio kreipti į namų ruošos teikiamus džiaugsmus, bet ne sielvartauti dėl nepasiekiamo tobulumo. Šiuo laikotarpiu motina turi puikiausią progą atskleisti savo dukteriai džiaugsmą būti moterimi, žmona ir motina.

Tėvas taip pat turėtų džiaugtis savo sūnaus noru būti arčiau jo ir siekimu vaikščioti, kalbėti ir rengtis kaip jis. Nereikia juoktis iš šių sūnaus pastangų mėgdžioti savo tėvą, priešingai, jas reikia skatinti. Kalbos ir elgesio manierų mėgdžiojimas gali vėliau peraugti ir į tėvo interesų bei vertybių perėmimą. Artimai bendraudamas su sūnumi, tėvas parodo jam, ką reiškia būti vyru šeimoje ir visuomenėje. Vaikai jaučia pasididžiavimą, matydami savo tėvo gebėjimus, pastangas ir atsidavimą darbui. Stebėdamas savo tėvą dirbantį ar atliekantį visuomeninę bei politinę veiklą, vaikas pamato, koks įdomus gali būti tas darbas ir kiek džiaugsmo jis gali suteikti.

Geriausias pavyzdys yra tie tėvai, kurie gerbia savo ir vienas kito su lytimi susijusius vaidmenis. Jų kasdienis elgesys daugeliu subtilių būdų rodo vaikams, kad vyriškumas ir moteriškumas yra vertinami.

Vienose šeimose vaikai patiria, kad vyro paskirtis yra keisti pasaulį ir palikti pėdsaką laike ir amžinybėje. Tokia atmosfera puoselėja didžias svajones apie tyrinėjimus, atradimus bei meno ir mokslo laimėjimus. Iš moterų taip pat tikimasi indėlio į visuomenę, ne vien rūpinimosi šeima. Tai šeima, kuriose tėvas ir motina su pasitenkinimu priima skirtingus savo vaidmenis, pripažįsta kito poziciją ir domisi vienas kito laimėjimais.

Kai kuriose šeimose vaikų patirtis yra kitokia. Ten, kur moteris bodisi vaikų auginimu ir namų ruoša, arba ten, kur vyras nepripažįsta, kad būti žmona ir motina yra sudėtinga, vaikai ima iš aukšto žiūrėti į tradicinius moters vaidmenis. Mergaitės tokiose šeimose gali tapti konkuruojančiomis ir siekiančiomis pranokti berniukus, o vėliau ir vyrus.

Dar kitokį patyrimą gauna vaikai tose šeimose, kuriose seksualiniai vaidmenys yra sukeisti vietomis. Moteris yra viršininkas žodžiais ir darbais. Ji gali būti arba nebūti pagrindinis šeimos maitintojas, tačiau ji yra galutinė, aukščiausia instancija visuose reikaluose. Vienas vyras yra pasakęs taip: ,,Aš sprendžiu labai svarbius reikalus, tokius kaip Kinijos priėmimas į Jungtines Tautas arba nacionalinės aviakompanijos privatizavimas. Mano žmona sprendžia ne tokius svarbius reikalus: kokią mašiną pirkti, kokiame name gyventi, į kurį koledžą leisti mokytis vaikus". Atrodo, kad vyras tokioje šeimoje vengia būti šeimos galva. Jis atvirai pripažįsta savo žmoną ,,viršininku". Kai jo vaikas prašo patarimo, jis paprastai atsako: ,,Pasiklausk motinos".

Tokiose šeimose užaugę vaikai mažai gerbia ir menkai tevertina vyrus. Tiek berniukai, tiek mergaitės žiūri į tėvą motinos akimis: malonus ,,neiškepėlis", geraširdiškas stuobrys, vyro karikatūra.

Ir sūnus, ir dukteris paveikia silpno tėvo ir dominuojančios motinos pavyzdys. Berniukai gali mėginti hiperkompensuotis ir įrodinėti savo vyriškumą gerdami, būdami netvarkingi, nusikalsdami ir būdami žiaurūs moterims. Mergaitės rinkdamosi savo gyvenimo partnerius dažnai kartoja tėvų šeimos modelį ir taip perduoda kitai kartai sukeistus seksualinius vaidmenis.

Lyties nulemtas vaidmuo ir socialinė funkcija. Būtinybė užauginti sūnus ir dukteris individualybėmis neturėtų užgožti būtinumo užauginti sūnus vyrais, o dukteris moterimis.

Siekdami lyčių lygybės, privalome nepamiršti to, kad kai kurios biologinės funkcijos yra nekintamos, o tai turi socialinių bei psichologinių padarinių. Nors socialinių vaidmenų nedera modeliuoti vien seksualinių funkcijų pagrindu, jie negali būti visiškai nuo jo atskirti. Kadangi daugumos moterų paskirtis yra būti žmonomis ir motinomis, jų ugdymas visuomenėje ir požiūris į jas namuose turėtų padėti joms gauti iš šių vaidmenų kuo didžiausią pasitenkinimą. Žinoma, dalis moterų gali pasirinkti kitokius vaidmenis: jos gali norėti būti mechanikėmis, jūrininkėmis ar astronautėmis, turėti savo verslą ar balotiruotis į Kongresą. Nors turi būti pakankamai galimybių abiejų lyčių atstovams realizuoti save bet kokiu profesiniu ar politiniu vaidmeniu, gyvenimas yra lengvesnis, jei dauguma moterų ir vyrų neįsitraukia į tarpusavio konkurenciją ir kovą.

11 SKYRIUS

Vaikai, kuriems reikia profesionalios pagalbos

Daugelis vaikų, nors ir neturinčių rimtų sutrikimų, į stresines situacijas ar vidinius konfliktus reaguoja liguistai. Jiems gali atsirasti baimės ir naktiniai košmarai, jie gali pradėti kramtyti nagus, erzinti brolius ar seseris, juos ištinka tikai ir blogos nuotaikos priepuoliai. Dažniausiai tai vaikai, kurių gimimo buvo laukiama ir kurie auga nesuirusiose šeimose, auginami geranoriškų tėvų, kurie tik gal yra pernelyg rūpestingi, pernelyg atlaidūs arba pernelyg linkę valdyti. Tokiems vaikams ir jų tėvams galėtų praversti profesionali pagalba.

Dalis vaikų turi kur kas rimtesnių sutrikimų. Jie yra mirtinai pavydūs, įnirtingai priešiški ar nepaliaujamai besidomintys seksu. Šiems vaikams reikia psichologinės pagalbos ir jie privalo ją gauti, kad galėtų užaugti normaliais ir produktyviais žmonėmis.

Toliau pateikiami trumpi aprašymai vaikų, kuriems psichoterapija: a) yra būtina, b) gali būti labai pravarti.

Perdėta brolių konkurencija. Vaikams, kurie labai neapkenčia savo brolių ir seserų, būtina pagalba. Šių vaikų pavydas persmelkia visą asmenybę ir nuspalvina visą jų gyvenimą. Jie reikalauja sau išskirtinio dėmesio ir nori pašalinti kiekvieną, kurį suvokia kaip varžovą. Jie žeidžia savo brolius ir seseris tiek fiziškai, tiek žodžiais ir visiškai nepajėgia dalytis suaugusiojo meile, kad ir kas jis būtų – tėvas, mokytojas ar skautų vadovas. Jie nesugeba dalytis ir „pasaulio gėrybėmis". Svečiuose ar namie jie nedvejodami pasiima didesnę dalį ledų, saldainių, torto ar žaislų. Jie greičiau paslėps tai, ko nepajėgs suvalgyti, nei pasidalys su kitais.

Nuolat konkuruodami, jie nepasotinamai trokšta pranašumo. Jeigu negali laimėti sąžiningai, jie laimės nesąžiningai, nes laimėti privalo. Konkurencija tampa jų gyvenimo būdu, o būti pranašesniam už kitus – gyvenimo tikslu. Jeigu toks vaikiškas pavydas vaikystėje nesumažinamas, šie asmenys gali eiti per gyvenimą, žiūrėdami į kiekvieną sutiktą žmogų kaip į savo brolio ar sesers pakaitalą. Net dėl mažmožių jie konkuruoja taip, lyg tai būtų gyvenimo ar mirties klausimas, o į kiekvieną nesėkmę sporte arba versle žiūri kaip į jų statusui suduodamą triuškinantį smūgį. Vairuodami jie turi aplenkti kitas mašinas; žaisdami šachmatais privalo laimėti arba patiria tikrą stresą. Jie taip pat gali toliau sąmoningai pavydėti savo broliams ir seserims ir visą gyvenimą siekti juos pažeminti. (Žr. 7 skyrių, p.94–96.)

Normalūs vaikai taip pat pavydi savo broliams ir seserims, bet jų pavydas nėra nei pastovus elgesio būdas, nei dominuojantis charakterio bruožas. Jiems gali atrodyti, kad jų broliai yra labiau mylimi, ir jie gali varžytis su broliais dėl tėvų meilės. Tačiau pajutę savo artimųjų meilę jie greitai nurimsta. Jiems irgi gali patikti konkuruoti ir siekti pranašumo, tačiau žaisdami jie sugeba patirti malonumą ir

dėl paties žaidimo. O svarbiausia tai, kad jie gali pripažinti savo pralaimėjimą nejausdami didelės nuoskaudos ar įtampos.

Perdėtas domėjimasis seksu. Kai kurie vaikai akivaizdžiai pernelyg anksti ir per daug domisi seksualiniais reiškiniais. Jie sapnuoja, galvoja ir kalba apie seksą. Jie reguliariai slapčia arba viešai masturbuojasi ir siekia įtraukti į seksualinius tyrinėjimus kitus vaikus, įskaitant savo brolius bei seseris. Jie smalsauja, siekia pamatyti nuogus kūnus ir stengiasi užklupti savo tėvus intymiai bendraujančius.

Paprastai šie vaikai būna patyrę perdėtą seksualinį stimuliavimą. Galbūt jie miegojo savo tėvų miegamajame, gulėjo vienoje lovoje su broliu ar seserimi arba buvo erotiškai glamonėjami suaugusio iškrypėlio. Kad ir kaip ten būtų, jų mintys apie seksą atsiranda per anksti ir užima per daug vietos. Perdėtas vaikų susidomėjimas seksu byloja apie sutrikusį psichoseksualinį jų vystymąsi. Jiems būtinas gydymas, kurio atidėlioti negalima.

Normalūs vaikai taip pat domisi seksualiniais dalykais. Jie gali erzinti priešingos lyties vaikus, šaipytis iš vaikiškų berniukų draugysčių su mergaitėmis arba kalbėti apie tai, kaip jie ves ir turės vaikų. Jie taip pat gali jausti pasitenkinimą savuoju juslingumu: gali liesti save ir retkarčiais masturbuotis. Tačiau seksualinis aktyvumas tėra tik dalis jų gyvenimo.

Pernelyg kukliems vaikams taip pat gali būti reikalinga profesionali pagalba. Šie vaikai panikuoja, kai kas nors pamato juos neapsirengusius. Jie skausmingai suvokia savuosius kūnus; jie jaučiasi nejaukiai per kūno kultūros pamokas ir paniškai bijo gydytojo apžiūros, net jei gydytojas yra tos pačios lyties.

Normalūs vaikai taip pat gali nenorėti nusirengti gydytojo apžiūrai ar fizinio lavinimo pratyboms. Jie gali sunerimti ir protestuoti, tačiau nepanikuoja dėl to.

Pernelyg agresyvūs vaikai. Labai agresyviems vaikams taip pat reikia profesionalios pagalbos. Agresyvumo prasmė turi būti kruopščiai išnagrinėta ir suprasta. Kadangi

priešiškumą gali sukelti daugybė skirtingų priežasčių, kiekvienu atveju būtina surasti konkrečią agresyvumo priežastį, kad gydymas tiktų šiai priežasčiai ir šiam konkrečiam atvejui.

Pasitaiko vaikų, kurių agresyvumas nesumažėja net išreikštas atvirai ir kurių destruktyvaus elgesio nelydi joks regimas kaltės jausmas. Kai kurie iš tokių vaikų gali elgtis nepaprastai žiauriai ir nejausti dėl to nerimo ar apgailestavimo. Jie stokoja gebėjimo užjausti ir visai nesirūpina kitų gerove. Niekas, atrodo, negali jų paveikti. Draudimai ir priekaištai mažai ką teduoda, tarsi jie būtų abejingi tam, ką kiti apie juos galvoja. Net bausmės ir skausmas nepriverčia jų pasitaisyti. Tokiems vaikams reikia patyrusio profesionalo pagalbos.

Kai kurie vaikai būna agresyvūs tik dalį laiko. Jų agresyvus elgesys pasireiškia namie, bet ne kitur, arba atvirkščiai, mokykloje, bet ne namie. Tai vadinama reaktyviuoju priešiškumu. Peštynės, žiaurumas, pamokų vengimas arba bendras destruktyvumas yra vaikų reakcija į blogą tėvų elgesį su jais, realų arba įsivaizduojamą. Jausdami, kad tėvai nesirūpina jais, šie vaikai nepasitiki visais suaugusiaisiais. Jie bijo suaugusiųjų, netiki maloniu jų elgesiu ir atstumia jų palankumą. Nėra lengva užmegzti ryšį su tokiais vaikais. Gydymas šiems vaikams būna naudingas tada, kai psichoterapeutui pavyksta pelnyti jų pasitikėjimą ir užmegzti tarpusavio pagarba grindžiamą ryšį.

Normalūs vaikai taip pat kartais elgiasi destruktyviai. Didžioji tokio elgesio dalis yra susijusi su smalsumu arba didele energija. Dalis tokio elgesio susijusi su frustracija ir protestu. Jie gali laužyti savo pačių žaislus smalsaudami arba supykę, bet su kitų vaikų nuosavybe elgiasi atsargiau. Normalus vaikas nėra linkęs pernelyg nerimauti dėl savo daiktų. Pažaidęs jis gali juos padėti į vietą arba palikti ten, kur žaidė, be to, jis leidžia kitiems vaikams žaisti jo žaislais, nebijodamas, kad jiems kas atsitiks. Sulaužęs žaislą, jis nenuliūsta: gūžteli pečiais ir ieško kito žaislo. Jis net nejaučia

būtinybės sutvarkyti kambarį. Baigęs žaisti jis gali išeiti iš kambario net nežvilgtelėjęs į netvarką, kurią palieka.

Įpročiu tapęs vagiliavimas. Profesionalios pagalbos reikia ir tiems vaikams, kurie nuolat vagiliauja. Nuolatinis vagiliavimas yra svarbus simptomas, kuris dažnai reiškia stiprų pasipriešinimą autoritetams. Kai kuriems iš šių vaikų būdinga visiška nepagarba ir panieka nuosavybės teisėms. Jie užsiima smulkiu ir nelabai smulkiu vogimu kiekvienai progai pasitaikius. Jie gali vagiliauti namie, mokykloje, stovykloje, parduotuvėje arba iš kaimynų. Jų gydymas gali trukti ilgai; tokį įsišaknijusį priešiškumą nėra lengva atskleisti.

Vaikai, kurie vagia tik namie, šiai kategorijai nepriklauso. Pinigų ,,nudžiovimas" iš motinos piniginės gali reikšti meilės prašymą arba kerštą už tikras ar menamas skriaudas. Normalūs vaikai taip pat gali retkarčiais ką nors kur nors nudžiauti. Jie gali paimti vaisių ar saldainių arba ,,pamiršti" grąžinti ,,pasiskolintą" ar ,,rastą" nuosavybę. Gesellio* bendradarbiai Frances L. Ilg ir Louise B. Ames teigia:

> ,,Penkerių metų [vaikas] centus vertina labiau už pusę dolerio. ... Šešerių metų jis susižavi kokiu nors niekučiu ir paima jį tiesiog jūsų akyse, nors apkaltintas tai neigia. Septynerių metų vaiko aistra pieštukams ir trintukams yra tokia didelė, kad jis nori jų vis daugiau ir daugiau – kiek tik mato. O sulaukus aštuonerių virtuvės spintelėje padėti pinigai yra tikra pagunda, nes vaikas pradeda išmanyti apie pinigus ... ir ką galima už juos nupirkti. Kai vagis sugaunamas, jis nubaudžiamas ir įspėjamas. Galbūt jis teisinasi, kad ,,nenorėjo" to daryti, ir būtinai pažada, kad daugiau niekad to nedarys. Kita diena – kita vagystė".

Tačiau tokie poelgiai yra reti ir trumpalaikiai. Augdami šie vaikai ima pripažinti ir gerbti nuosavybės teises.

Neseniai patirta trauma. Vaikams, patyrusiems staigią katastrofą, gali atsirasti rimtų simptomų, net jeigu jie neturi didelių asmenybės sutrikimų. Dėl gaisro, autoavarijos arba mylimo asmens mirties vaiką gali apimti neįveikiamas nerimas; tai atsispindi ryškiais simptomais.

* Francis L. Ilg, Louise B. Ames, *Child Behavior*. New York: Harper & Row, 1955, p. 286.

Skubus gydymas yra būtinas. Neseniai įvykusios nelaimės sukeltas nerimas sumažėja, kai vaikas, žaisdamas su lėlėmis ir kalbėdamas, gali atkurti jį išgąsdinusius įvykius ir prisiminimus šalia esančiam supratingam suaugusiajam.

Knygoje *Vaikai karo metu (Children in Wartime)* Anna Freud aprašo skirtingas mažų vaikų ir suaugusiųjų reakcijas Londono bombardavimų metu. Praėjus bombardavimo nakčiai, suaugusieji nuolat kalbėdavo apie patirtą baimę ir siaubą. Vaikai, patyrę tą patį, retai kalbėdavo apie tai. Jų baimės iškildavo žaidimuose. Jie statydavo iš kubelių namus ir mėtydavo ant jų bombas. Kaukdavo sirenos, siautėdavo liepsnos ir greitosios pagalbos mašinos išveždavo sužeistuosius ir žuvusiuosius. Ištisas savaites žaisdami jie liedavo savuosius patirto siaubo jausmus. Ir tik šitaip simboliškai išreiškę išgyventus įvykius, vaikai pajėgdavo kalbėti apie savo jausmus ir prisiminimus be baimės ir nerimo.

Psichoterapija suteikia tinkamą aplinką, reikiamas priemones ir – supratingą suaugusįjį, kuris gali padėti vaikui, išgyvenančiam sunkias dienas. Psichoterapeutas padeda vaikui žaidimu ir žodžiais atgaivinti traumuojančius įvykius ir suvaldyti bei asimiliuoti savo paniką ir nerimą.

Netipiškas vaikas. Kai mažo vaiko elgesyje yra daug keisto elgesio požymių, patartina pasikonsultuoti su profesionalu, siekiant nustatyti, ar tai nėra rimto psichinio sutrikimo išdava. Vaikas, turintis žymų psichikos sutrikimą, labai skiriasi nuo kitų vaikų. Jis yra užsisklendęs savyje ir atsiribojęs nuo kitų. Jis yra lyg svetimas žmogus savo paties namuose. Jis į nieką nesikreipia ir pats nereaguoja, kai kreipiamasi į jį. Jis yra abejingas tiek draugiškumui, tiek pykčiui. Jo reakcijos nekinta: nepastebėsime nei susidomėjimo žvilgsnio, nei pasitenkinimo šypsnio, nei liūdesio atodūsio.

Atskirtas nuo motinos, jis gali būti apatiškas ir abejingai eiti su kiekvienu, paimančiu jį už rankos. Arba jis gali įsikibti į motiną, apimtas didžiulės panikos, tarsi išsiskyrimas prilygtų išnykimui. Kiti vaikai gali verkti išsiskirdami, tačiau

nurimsta priglausti ir raminami. Netipiško vaiko verksmas yra nekintamas ir nepriklausomas nuo elgesio su vaiku.

Netipiškas vaikas atrodo abejingas visam jį supančiam pasauliui. Jis gali ilgai išbūti nekeisdamas kūno padėties arba monotoniškai siūbuoti pirmyn ir atgal. Pagrindinis domėjimosi objektas jam yra jo paties kūnas. Nerodydamas jokios pagarbos civilizacijai, jis gali viešai masturbuotis ir šlapintis ar tepliotis savo išmatomis. Jis neskiria valgomų ir nevalgomų dalykų, viskas patenka į jo burną. Jis gali ryti smėlį, valgyti molį arba prisikimšti burną šiukšlių. Kiti vaikai taip pat gali pamėginti valgyti kreidą ar purvą, bet jie to nedaro nuolat.

Netipiškas vaikas gali daugelį valandų kartoti vis tuos pačius veiksmus. Jis gali raityti virvutę, atidarinėti ir uždarinėti spintelių dureles, sukti sau plaukus, tampyti ausį ar kaišioti pirštą į plyšį sienoje. Monotoniškai susidomėjęs jis suka ratą, daugybę kartų įjungia ir išjungia jungiklį arba spaudo durų rankeną. Jis mėgsta žaisti karoliukais ir kaladėlėmis ir nori, kad jie būtų išdėstyti tiksliai ta pačia tvarka. Jis nepaprastai gerai įsimena kambaryje esančius žaislus ir labai susijaudina, jei jie perkeliami į kitą vietą ar sulūžta. Jo ašaros ir pykčio priepuoliai gali staiga pasibaigti, daiktus gražinus į jų pradines vietas.

Netipiškas vaikas gali keistai reaguoti į fizinį skausmą. Jis gali smarkiai save sužaloti ir nė neaiktelėti; jis gali trankyti galvą į sieną, suspausti pirštą durimis, sėdėti ant karšto radiatoriaus arba iki kraujo įsipjauti ranką. Jo vienintelė reakcija į skausmą gali būti keistas šypsnys arba nenatūralus juokas. Į mėginimus parodyti jam užuojautą jis nereaguoja.

Net išmokęs kalbėti, netipiškas vaikas visai nesidomi bendravimu. Kalbėdamas jis vartoja frazes, kurios visiškai nesusijusios su situacija. Tiesiogiai klausiamas, jis gali lyg papūga pakartoti tą patį klausimą. Arba gali visai nekalbėti, likdamas visiškai abejingas visiems raginimams.

Pernelyg geras, kad būtų tikras. Kai kurie vaikai atrodo tokie geri, kad net nepanašūs į tikrus. Jie paklusnūs, tvarkingi ir švarūs. Jie rūpinasi mamos sveikata ir tėvo darbo reikalais ir visada pasiryžę globoti mažesniąją sesutę. Visas jų gyvenimas atrodo skirtas tam, kad jais būtų patenkinti jų tėvai. Todėl jiems mažai belieka energijos žaisti su bendraamžiais.

Mokykloje ir kieme šie vaikai taip pat elgiasi pavyzdingai. Jie nuolankūs ir mandagūs ir visą savo laiką bei energiją skiria tam, kad patiktų mokytojai, kurios jie bijo. Jie gali pavaišinti ją obuoliu, nupiešti jai piešinį arba savanoriškai nuvalyti mokyklinę lentą. Nuo pat pirmos dienos jie gali sakyti mokytojai, kad ji labai gera ir kad jie myli ją. Tačiau toks saldus kalbėjimas gali byloti apie tai, kad šie vaikai labai bijo savo pačių priešiškų impulsų ir galimo kitų žmonių keršto už juos.

Būdingiausias šiems vaikams simptomas yra nuolatinis nuovargis. Po ,,gero gero" vaiko kauke slepiasi daug ,,blogų blogų" impulsų. Pastangos paversti priešiškumo impulsus angelišku elgesiu ir amžinas budrumas stengiantis išsaugoti gražų fasadą suvartoja šių vaikų gyvybinę energiją. Todėl nenuostabu, kad jie nuolat yra išsekę ir nuvargę.

Psichoterapija suteikia tinkamą aplinką pernelyg geram elgesiui keisti. Ši aplinka skatina vaikus atsisakyti vergiško nuolaidumo ir išmokti normalaus pritarimo. Stebėdami kitus ir iš savo patyrimo jie sužino, kad visiškai nebūtina stengtis įsiteikti ir save užgniaužti. Jie atranda savo pačių norus, sužino savo jausmus ir susiformuoja savojo ,,aš" vaizdą.

Nebrandūs vaikai. Yra vaikų, kurie yra geidžiami ir mylimi kaip kūdikiai, bet ne kaip savų minčių ir poreikių turintys bręstantys individai. Šie vaikai, kuriems buvo per daug nuolaidžiaujama, kurie buvo per daug saugomi, yra nepasiruošę gyvenimo tikrovei, egzistuojančiai anapus jų

šeimos pastogės. Jie turi mažai galimybių išsiugdyti pagarbą kitų poreikiams ir jausmams, ir jiems sunku dalytis su kitais savo nuosavybe arba atidėti poreikių patenkinimą. Jie yra išlepinti ir nori to, ko nori, tada, kada nori. Jie yra be galo priklausomi nuo tėvų, brolių, seserų ir žaidimo draugų ir trikdo kiekvieną, nuolat reikalaudami dėmesio, paramos ir pritarimo. Užuot patys ką nors darę, jie nori, kad visi jiems tarnautų. Jie gali reikalauti, kad kiti juos rengtų, jų lauktų ir juos maitintų. Tokie vaikai-kūdikiai nuolat sukelia konfliktus. Jie kuria įtampą namuose, kelia sąmyšį mokykloje ir vaidus kieme.

Psichoterapija, atliekama rūpestingai sudarytose grupėse, yra itin vertinga nebrandiems vaikams. Grupė suteikia motyvaciją ir padeda augti, o kartu ji – saugi arena išbandyti naujiems elgesio būdams. Tokie vaikai grupėje patiria, kurie jų elgesio aspektai yra socialiai nepriimtini ir kokio elgesio iš jų tikimasi. Todėl jie stengiasi prisitaikyti prie savo bendraamžių standartų. Grupėje jie išmoksta daugelio įvairių esminių socialinių įgūdžių, tokių kaip dalijimasis turimomis priemonėmis ir veikla, patiria draugišką suaugusiojo dėmesį. Jie išmoksta lenktyniauti ir bendradarbiauti, ginčytis ir susitaikyti, tartis ir siekti kompromiso. Šie įgūdžiai paruošia tokius vaikus bendrauti su savo bendraamžiais kaip lygius su lygiais.

Užsisklendę vaikai. Šie vaikai gali būti apibūdinti kaip drovūs, nepasitikintys, paklusnūs, uždari, suvaržyti, tylūs ir romūs. Jie sunkiai išreiškia įprastus meilės arba agresijos jausmus, turi mažai draugų ir vengia bendrų žaidimų ir išdaigų. Jie labai greitai sutrinka visose tarpasmeninėse situacijose ir vengia žmonių bei draugysčių. Jie nori, kad kiti žengtų pirmąjį žingsnį susidraugauti, bet netgi tada gali neatsakyti tuo pačiu.

Užsisklendusiems vaikams sunku bendrauti su mokytoju klasėje arba su klasės draugais mokyklos kieme. Jie apmiršta kviečiami atsakinėti prie lentos arba prašomi atsakyti į klausimą. Jie gali atsakyti vien ,,Taip" arba ,,Ne" arba visai

neatsakyti. Didžiąją dienos dalį jie praleidžia tyliai sėdėdami ir spoksodami į tuštumą. Žaidimų aikštelėje jie taip pat yra vieniši. Jie slankioja be tikslo aplink. Žaidimui jie pasirenka ramią ir saugią veiklą, kur nereikia bendrauti ir bendradarbiauti. Jeigu socialinis kontaktas jiems primetamas, jų nerimas gali išaugti iki panikos.

Uždariems vaikams gali padėti psichoterapija. Draugiškas suaugusysis, susidomėjimą keliančios žaidimo priemonės ir vykusiai parinkti grupės nariai neleidžia jiems likti užsisklendusiems savo kiaute. Terapinė aplinka skatina išsivaduoti iš izoliacijos ir moko laisvai žaisti ir kalbėtis su kitais vaikais.

Baugštūs vaikai. Mažas vaikas beveik visuomet turi kokių nors baimių. Vienu tyrimu buvo nustatyta, kad daugiau nei 90 procentų vaikų turėjo mažiausiai vieną specifinę baimę. Šunų dažniausiai bijojo trimečiai, tamsos – keturmečiai. Šios baimės vaikams augant mažėja, ir beveik visiškai išnyksta sulaukus aštuonerių metų. Kiti normalūs vaikai teigė biją gaisrinių mašinų, sirenų, žemės drebėjimų, vaikų grobikų, greito važiavimo, gyvačių ir aukščio. Kai kurie vaikai nesitraukdavo iš baimę keliančios situacijos, jei tėvai būdavo šalia. Kiti jausdavo didesnį nerimą; jie norėdavo, kad nakčiai nebūtų išjungiama šviesa, arba jausdavo įtampą, pravažiuojant pro šalį gaisrinei mašinai ar paminėjus įsilaužėlį.

Kai kuriems baimingiems vaikams reikia profesionalios pagalbos. Tai vaikai, jaučiantys nuolatinę ir stiprią baimę. Šitai aiškiai rodo jų reakcijos intensyvumas. Nerimas juos suparalyžiuoja ir sukausto net tada, kai baimė yra akivaizdžiai iracionali: kad dangus užgrius žemę, kad žaibas trenks į namą, kad visą šeimą nuneš potvynis. Bijomų objektų ir žmonių kaleidoskopas begalinis.

Kai kurie vaikai perdėtai mėgsta švarą: jiems visas pasaulis atrodo purvinas, ir jie labai stengiasi nesusitepti. Jie bijo kiekvienos purvo dėmelės ant rankų ar drabužių ir labai susijaudina, jei negali jos tučtuojau nuplauti. Kiti vaikai bijo garsaus triukšmo, aukštų vietų, naujų žmonių, tekančio

vandens, tamsių kerčių, mažų vabzdžių ar didelių gyvūnų. Objektų ir žmonių, kurių bijo šie vaikai, įvairovė yra neaprėpiama. Jie stengiasi išvengti nerimo, vengdami vietų ir užsiėmimų, kurie jiems atrodo pavojingi. Todėl jie gali neiti arti vandens, vengti lipti laiptais arba atsisakyti pasilikti tamsiame kambaryje.

Kai kurių psichoterapinės grupės vaikų elgesys gali sužadinti baimingų vaikų baimes, pavyzdžiui, tie vaikai gali garsiai šaudyti oriniais šautuvais, spalvinti pirštais, išsipurvinti, išjungti šviesą kambaryje. Psichoterapinėje grupėje baimingas vaikas negali išvengti šių situacijų, keliančių jam baimę. Tačiau psichoterapeutas gali padėti jam susidoroti su šiomis baimėmis. Jis padeda vaikui išreikšti žaidimu ir išsakyti žodžiais savo baimes ir susilpninti bei suvaldyti miglotą savo nerimą.

Mergaitiški berniukai. Kartais profesionali pagalba patartina berniukams, kurie auga be tėvo arba šeimose, kuriose jie yra vieninteliai, apsupti daugelio mergaičių ir moterų. Kadangi jų namuose nėra vyro pavyzdžio susitapatinimui, jie neišvengiamai perima kai kuriuos moters vaidmenis. Jie gali stokoti mūsų visuomenėje berniukams būdingo agresyvumo. Jie gali vengti šiurkščių žaidimų arba nepajėgti laisvai bendrauti su kitais berniukais, tad daug laisviau jaučiasi mergaičių draugijoje. Kiti vaikai paprastai būna šiurkštūs tokiems berniukams, pravardžiuoja juos, puola, įžeidinėja. Vaikystėje niekinami ir įbauginti, suaugę tokie asmenys gali jaustis menkaverčiais.

Tokiems berniukams reikalinga profesionali pagalba. Psichoterapeutas gali suteikti jiems trokštamą pavyzdį susitapatinimui, paskatinti jų pasitikėjimą savimi ir atskleisti vyriškuosius jų asmenybės bruožus.

Tikai ir įkyrumai. Kai kurie vaikai turi įpročių, keliančių jų tėvams susierzinimą. Jie šnairuoja, šnarpščia, daro grimasas, trukčioja, krapšto nosį, trina akis, kosčioja, gūžčioja pečiais, kramto nagus, čiulpia nykštį, traškina pirštų sąnarius ar šlepsi. Šie įpročiai gali būti tokie akivaizdūs ir

groteskiški, kad patraukia kitų dėmesį. Tokių vaikų pirštai gali būti iškraipyti, oda nudraskyta iki kraujų, o nagai nukramtyti iki gyvuonies. Ir neįmanoma niekur pasislėpti nuo ausį rėžiančio šnarpštimo, kosčiojimo, sąnarių traškėjimo ar šlepsėjimo. Šiems vaikams reikia psichologinės konsultacijos, taip pat ir gydytojo apžiūros, kad būtų paskirtas tinkamas gydymas.

Normalūs vaikai taip pat turi daugybę panašių įpročių ir tikų. Tačiau šie simptomai nėra nuolatiniai. Jie paprastai atsiranda tik tada, kai vaikas būna pervargęs, mieguistas, susirūpinęs arba patiria emocinę įtampą.

Enurezė (nevalingas šlapinimasis) ir enkroprezė (nevalingas tuštinimasis). Nustatyta, kad 10 – 15 procentų vaikų, vyresnių nei ketverių metų, vis dar tebesišlapina į lovą. Kai kurie iš jų apsišlapina ir dienos metu. Dauguma šių vaikų niekada nebuvo išmokę kontroliuoti savo šlapimo pūslės. Kai kurie kurį laiką išbūna ,,sausi" tik tam, kad vėl pradėtų nevalingai šlapintis.

Enurezė (nevalingas šlapinimasis) paprastai laikoma emocijų sutrikimo ženklu, tik kokie 5 procentai atvejų būna susiję su organinėmis priežastimis (norint juos atskirti, būtina pasikonsultuoti su gydytoju).

Pats enurezės faktas savaime neparodo emocijų sutrikimo laipsnio. Ji pasitaiko ir nedidelę emocinę įtampą jaučiantiems vaikams, ir turintiems rimtų emocinių sutrikimų. Kartais ji išnyksta po trumpalaikės psichoterapijos, o kartais ją įveikti būna labai sunku.

Enkroprezė (nevalingas tuštinimasis), kuri tęsiasi sulaukus trejų arba ketverių metų, laikoma emocinių sunkumų simptomu, jeigu gydytojas nenustato organinių priežasčių. Nevalingas tuštinimasis dažniau pasitaiko ikimokyklinio amžiaus vaikams, tačiau kartais – ir mokyklinio amžiaus vaikams bei paaugliams. Kuo vyresnis vaikas, tuo rimtesnė problema. Nevalingas tuštinimasis reiškia maištą prieš tėvų autoritetą apskritai ir prieš griežtą higienos įgūdžių

formavimą konkrečiai. Todėl vaiko gėdijimas ir priekaištavimas gali tik sukelti papildomų konfliktų ir dar atkaklesnį pasipriešinimą.

Enurezė ir enkroprezė yra tokie nemalonūs simptomai, kad net esant vidutiniams sutrikimams verta ieškoti profesionalios pagalbos. Visais atvejais pagerėję vaiko santykiai su tėvais labai padeda spręsti šias problemas.

12 SKYRIUS

Tėvai, kuriems reikia profesionalios pagalbos

TĖVŲ CHARAKTERIS IR VAIKO ELGESYS

Vaiko asmenybę nuspalvina tvyranti jo namuose emocinė atmosfera. Ši tiesa atrodo akivaizdi, tačiau tik neseniai pradėjome pripažinti tėvų charakterio ir vaikų elgesio ryšį. Kai kurie tėvų vartojami auklėjimo būdai yra lengvai pastebimi ir akivaizdūs, juos galima tiesiogiai stebėti ir nesunku nustatyti jų įtaką vaiko asmenybei. Kiti auklėjimo metodai yra labiau užmaskuoti ir subtilesni, todėl apie juos galima spręsti tik iš netiesioginių apraiškų.

Jei tektų vardyti nepageidaujamas tėvų nuostatas ir charakterio bruožus, į tą sąrašą būtinai pakliūtų pernelyg jausmingi, pernelyg rūpestingi, vaikiški, piktnaudžiaujantys alkoholiu, gundantys, ignoruojantys ir pernelyg skrupulingi tėvai.

PERNELYG JAUSMINGI TĖVAI

Asmeninės nuostatos ir viešas elgesys. Pernelyg jausmingų tėvų vaikus lengva atpažinti: jie visada yra matomi ir girdimi. Nuo ankstyvųjų gyvenimo metų jie yra įsisąmoninę tiesą, kad turi šaukti, jei nori būti išgirsti, ir greitai kalbėti, jei nenori būti pertraukti. Jie tiksliai atspindi savo tėvų neramumą. Dažnai tiek patys tėvai, tiek jų vaikai nieko nenutuokia apie savąjį pernelyg didelį emocingumą ir audringumą. Atkreipus į tai jų dėmesį, jie ne be pasididžiavimo gali priskirti visa tai kokiai nors etninei savybei ar stereotipui: ,,Jūs matote, aš esu rudaplaukis", arba: ,,Tai mano airiškasis būdas".

Būdami savojoje subkultūroje, šie žmonės nekelia pernelyg daug rūpesčių. Tačiau atsidūrę platesnėje bendrijoje jie tampa įkyruoliais. Jie linkę tuščiai ginčytis ir gaišinti svetimą laiką. Jie yra garsūs šnekėtojai, bet blogi klausytojai. Jie melodramiški, tačiau neįsisąmonina savo nemalonaus poveikio kitiems.

Tokių tėvų psichika nėra sutrikusi, tačiau jie trikdo kitus žmones. Jiems reikia profesionalios pagalbos keičiant asmenines nuostatas ir elgesį su kitais.

PERNELYG GLOBOJANTYS TĖVAI

Nuolatinis nerimas dėl smulkmenų. Perdėta globa iš esmės reiškia nuolatinį nerimą dėl vaiko gyvenimo smulkmenų. Gimus vaikui, tokie tėvai gali nepaliaujamai jaudintis dėl jo išlikimo. Tai, kas daugumai tėvų tėra kasdienybė, pernelyg rūpestingai motinai tampa gyvybės ar mirties klausimu. Ji panaši į asmenį, kuris vairuoja automobilį atidaręs kapotą, kad galėtų stebėti variklį.

Kelis kartus per dieną ji tikrina savo vaiko kvėpavimą arba matuoja, kiek jis suvartoja maisto, tikrina jo virškinimą, jaudinasi dėl jo miego. Kai jis stovi, ji baiminasi, kad jis gali pargriūti; kai vaikas bėga, ji baiminasi, kad jis gali susižeisti; o kai vaikas peršąla, ji yra tikra, kad jis arti mirties.

Tokia mama iš tiesų labai vargsta. Ji nesiliauja dariusi nebūtinus vaikui dalykus. To, ką ji gali padaryti už jį, jis privalo nedaryti pats, nei jeigu nori ir gali. Ši motina per daug aprengia ir permaitina savo vaiką, jei galėtų, ji suvirškintų už jį maistą.

Trumpai tariant, vaiko gyvenimo ir funkcionavimo darbą yra perėmusi jo motina, ir rezultatai yra pražūtingi. Vaikas auga, tačiau nebręsta. Priverstas gyventi, vaizdžiai tariant, su pasiskolintu ,,aš", jis nepajėgia išvystyti savojo. Jis lieka nuo motinos priklausomas kūdikis. Jis nepažįsta savo jausmų ir norų ir stokoja elementariausių socialinių įgūdžių. O kadangi jo motina visada galvoja už jį, jam ir mąstyti yra sunku. Jis menkai supranta save ir jį supantį pasaulį. Jis nesieja priežasties su pasekme, o pasitenkina magiškais paaiškinimais. Tokie vaikai iššvaisto daug energijos nuolatiniam konfliktui tarp priklausomybės nuo motinos ir savo neaiškaus autonomijos troškimo. Perdėtai rūpestingiems tėvams reikia profesionalios pagalbos, kad jų vaikai taptų savarankiški.

VAIKIŠKI TĖVAI

Vaikai kaip žaislai ir kaip gynėjai. Kai kurios moterys, tapusios motinomis, nelabai geba suteikti savo vaikams ilgalaikių, stabilių santykių. Nors jos gali trumpam pasidžiaugti savo vaiku ir pažaisti su juo kaip su žaislu, nesugeba išlaikyti motinystės naštos.

Jos pačios stokoja motiniškos globos ir siekia jos iš savo vaikų. Susikeitus vaidmenims, jos reikalauja, kad vaikai jomis rūpintųsi ir teiktų saugumą. Vaikai jaučiasi priversti saugoti, užimti motiną ir rūpintis ja. Būdami nepajėgūs patenkinti tokius reikalavimus, jie nuolat jaučia kaltę ir nerimą. Jie užauga, nematę vaikystės, be kaltės kalti ir save smerkiantys. Šioms motinoms reikia padėti suaugti.

TĖVAI ALKOHOLIKAI

Netikėtos audros ir periodiški atsitraukimai. Alkoholiko vaikas nuolat patiria nesuprantamas netikėtas audras. Jis mato, kaip jo gimdytojo nuotaikos ir elgesys tampa neprognozuojami ir gąsdinantys. Jis žino, kad tokiu metu jo gimdytojui nėra nieko svarbiau už degtinės butelį.

Jis jaučiasi paliktas ir bejėgis.

Vaizdas būna apgailėtinas ir neužmirštamas. Vaikas regi savo saugumo simbolį, trupantį jo akyse. Jis mato savo tėvą arba motiną apsvaigusį ir praradusį orientaciją, silpną ir tuščiažodžiaujantį, apsiašarojusį ir tironišką, esantį pasaulyje, kuris yra už vaiko supratimo ribų. Jis taip pat gali būti priverstas padėti tėvui įveikti jo negalavimus ir pykinimus.

Gimdytojas alkoholikas gali labai mylėti savo vaikus, bet dėl savo paties bėdų jis negali jais nuosekliai rūpintis. Tokiems tėvams reikia profesionalios pagalbos, kuri padėtų jiems susidoroti su savo sunkumais.

GUNDANTYS TĖVAI

Brandaus kuklumo būtinybė. Ne visi tėvai žino, kad jų pačių vaikas gali į juos žiūrėti erotiškai ir reaguoti seksualiai. Nesąmoningai jie gali sustiprinti į juos nukreiptus seksualinius vaiko troškimus. Tėvas, nusirengiantis dukters akivaizdoje, arba motina, kuri maudo vonioje savo mokyklinio amžiaus berniukus, skatina seksualinius jausmus ir fantazijas. Kai kurie tėvai leidžia vyresnio amžiaus vaikams miegoti kartu su jais vienoje lovoje; jie myluoja ir glamonėja vieni kitus. Yra tėvų, kurie nemato nieko blogo, bučiuodami vaikus į lūpas arba ilgai ir tvirtai laikydami juos glėbyje. Kiti tėvai vartoja žodinius mylėjimosi atitikmenis. Jie kreipiasi į vaikus taip, lyg šie būtų jų meilužiai, ir tikisi iš jų asistavimo. Kai kurioms motinoms patinka šokti su sūnumis. Net vilkėdamos vonios chalatą, jos nesidrovi šokti su jais rokenrolo.

Toks elgesys neigiamai veikia seksualinį vaiko vystymąsi. Mergaitės, auklėtos gundančių tėvų, linkusios užmegzti lytinius santykius su vyresniais vyrais, o gundančių motinų sūnus sukilę erotiniai impulsai gali pastūmėti į per ankstyvus lytinius santykius. O kai kuriuos vaikus erotinis tėvų elgesys su jais gali taip išgąsdinti, kad suaugę jie ima apskritai vengti lytinio gyvenimo arba mėgina pasitenkinti su savos lyties asmenimis. Gundantiems tėvams reikia psichoterapeuto pagalbos.

VAIKĄ ATSTUMIANTYS TĖVAI

Fizinis atstūmimas ir emocinis atsitraukimas. Dauguma tėvų negali net įsivaizduoti motinos, kuri iš tikrųjų nekęstų savo vaiko. Juos sukrečia laikraščių pranešimai apie tėvų išnaudojamus ar paliekamus vaikus. Pati mintis apie fizinį vaiko palikimą atrodo neįtikima.

Emocinis atsitraukimas, priešingai, yra labiau paplitęs. Nemaža tėvų nesuteikia vaikams pakankamai meilės, kuri yra būtina jų vystymuisi. Emocinio atmetimo priežasčių yra daug, tarp jų: nebrandumas, narcisizmas, menkavertiškumo jausmas ir lyties nulemto vaidmens nepripažinimas.

Emocinis atmetimas turi daug veidų. Jis gali pasireikšti nuolatiniu priekaištavimu ir tobulumo reikalavimu, taip pat nesidomėjimu ir atsiribojimu. Jis gali net prisidengti perdėtu rūpinimusi ir per dideliu globojimu.

Atstumtiems vaikams tėvų elgesys iš tikrųjų sako: ,,Neįkyrėk man su savuoju gyvenimu. Greitai užauk ir eik šalin". Tokie tėvai trokšta, kad jų atžalų kūdikystė ir vaikystė kuo greičiau baigtųsi, kad jie galėtų atsikratyti nemalonių darbų ir pareigų. Jie maitina savo vaikus skubėdami, lavina higienos įgūdžius nekantraudami ir pasikliauja jų atsakomybe, kuriai jie dar nepribrendę. Verčiamus būti autonomiškus anksčiau laiko vaikus užvaldo nesėkmės ir kritikos baimė. Jie tikisi kaltinimų ir nepritarimo ir nuolat stengiasi susirinkti argumentų gynybai. Jie gyvena taip, lyg būtų teisme,

kur privalo pateisinti pačią savo egzistenciją. Jie taip susirūpinę, kaip panaikinti ,,nuodėmes" ir išvengti ateities pavojų, kad gerai neatlieka dabarties uždavinių.

Nuolatinis nerimas dėl pavojaus ir gynybos yra sunki našta, kuri juos išsekina emociškai ir nualina fiziškai. Kad būtų laimingesni, tokie vaikai ir jų tėvai privalo gauti profesionalią pagalbą.

PERNELYG SKRUPULINGI TĖVAI

Laimė ant auksinės lėkštutės. Daugumai skrupulingų tėvų reikia patarti, kaip auklėti vaikus. Tėvai gali mylėti ir būti atsidavę, tačiau jie yra pernelyg susitelkę apie vaiką. Jie yra pasiryžę *padaryti* vaiką laimingą, net jeigu tai juos pribaigtų. Jie siekia išvengti savo vaiko gyvenime visų įmanomų sukrėtimų, net jeigu per tai patys sugniūžta ir išsenka.

Geriausiu atveju laimė yra iliuzinis tikslas. Ji nėra kelionės tikslas; ji – keliavimo būdas.

Laimė nėra savitikslė. Ji yra šalutinis darbo, žaidimo, mylėjimo ir gyvenimo produktas. Gyvenime neišvengiamai tenka kuriam laikui atidėti troškimų patenkinimą ir planų įvykdymą. Kitaip sakant, gyvenime frustracija yra neišvengiama.

Mes neturime planuoti frustracijos, lygiai kaip neturime iš anksto numatyti ligos. Tačiau jei vaikas išgyvena frustraciją, tėvai neturi dėl to pamesti galvos. Jei vaikas verkia, motinai nebūtina verstis per galvą, kad jis vėl šypsotųsi. Visų pirma vaikui reikia išmintingo vadovavimo, kuris nėra grindžiamas kalte ar kentėjimu.

Kai į nuosaikius reikalavimus ir pagrįstus prašymus atsakoma ašaromis ir įniršiu, geriausia atkakliai siekti savo ir pergyventi audrą. Pataikavimas vaikui neišsklaidys debesų. Nepaisant nieko, bus debesų, iš kurių prapliups lietus. Viskas, ką galima padaryti – tai laukti, kol praeis audra, ir nepersišaldyti. Vaikai semiasi stiprybės ir saugumo iš mūsų sugebėjimo išlikti šaltakraujiškais ir atjaučiančiais.

Nuoširdumo regimybė. Skyrybos, kaip amputacija, yra sukrečiantis įvykis visiems, kurie su jomis susiję. Tėvams jos reiškia daugelio puoselėtų svajonių ir siekių pabaigą. Vaikams tėvų skyrybos gali atrodyti pasaulio pabaiga. Šeimos žlugimo skausme ir sumaištyje tėvai privalo priimti sprendimus, mažiausiai žalojančius jų vaikus.

Blogiausia, ką tėvai gali daryti – tai panaudoti vaiką kaip keršto kitam priemonę. Jausmai dar neatšalę, galimybės – akivaizdžios, o pagunda – didžiulė. Kitas gimdytojas gali būti kaltinamas ir apkalbamas, ir vaikai gali būti verčiami arba skatinami palaikyti vieną pusę nuolatiniuose kivirčuose dėl teisių, globos, pinigų, auklėjimo būdų ir lankymų laiko. Tokio elgesio poveikis vaikui gali būti pražūtingas.

Geriausia, ką gali padaryti išsiskyrę tėvai – išlikti tėvais ir nebūdami sutuoktiniais. Tačiau tai nėra lengvai įgyvendinamas ketinimas, nes tam reikia nuoširdumo regimybės, esant priešiškumui ir nesantaikai. Profesionali pagalba gali padėti tėvams objektyviau susidoroti su savo nuoskaudomis ir daryti tai, kas iš tiesų yra jų vaikams geriausia. Kaip pastebi knygoje *Skyrybų vaikai (Children in Divorce)* daktarė Louise Despert: „Vyras ir moteris gali nesugebėti padaryti savo santuoką sėkmingą. Tačiau jie vis dėlto gali padaryti sėkmingas savo skyrybas. Stengdamiesi, pasitelkdami išmintį ir pagalbą, jie gali paversti savo skyrybas – deja, nebe vedybas – brandinančia patirtimi".

Epilogas

Šioje knygoje pateikti nauji sprendimai palengvins tėvystės uždavinį tik išradingai ir vykusiai pritaikomi. Vaikai skiriasi savo reakcija į reikalavimus. Vieni vaikai yra nuolaidūs; jie lengvai priima įprastos tvarkos ir santykių pokyčius. Kiti, labiau konservatyvūs, priima pokyčius tik protestuodami ir paraginti. Treti yra reakcingesni: jie įnirtingai priešinasi kiekvienai jų gyvenimo ,,naujovei". Išmintingai taikant naują požiūrį negalima ignoruoti vaiko temperamento ir asmenybės ypatumų.

Žmonių santykiuose tikslai priklauso nuo priemonių, o pasekmė priklauso nuo proceso. Asmenybė ir charakteris tarpsta tik tada, kai vaiko auklėjimo metodai remiasi pagarba ir atjauta. Tikimės, kad naujasis požiūris padės tėvams būti jautresniems savo vaikų jausmams ir poreikiams.

Kur ieškoti pagalbos

Haimo Ginotto knyga ,,Tarp tėvų ir vaiko. Nauji senų problemų sprendimai" baigiama skyriais apie vaikus ir tėvus, kuriems gali praversti profesionali pagalba. Per praėjusį nuo pirmojo knygos leidimo trisdešimtmetį profesionali psichologinė pagalba sparčiai vystėsi visame pasaulyje. Lietuva čia ne išimtis. Prieš tris dešimtmečius Lietuvoje buvo pradėti rengti profesionalūs psichologai, ir mūsų dienomis šimtai jų dirba pačiose įvairiausiose srityse.

Psichologo konsultacijos tapo daugumai prieinamos, jų kreipiamasi savo noru. Ir vis daugiau žmonių pradeda suprasti, kad kreipimasis psichologo konsultacijos nėra psichikos sutrikimų ar "nesugebėjimo susidoroti su savimi pačiu" požymis. Vis rečiau į psichologą žiūrima kaip į stebukladarį, kuris gali pakeisti asmens likimą, suteikdamas laimingo gyvenimo receptus. Psichologas tampa tuo, kuo jis ir turi būti: specialistu, padedančiu geriau suprasti save ir artimuosius, savarankiškai rasti sprendimą sudėtingomis aplinkybėmis. Todėl psichologo pagalba gali praversti kiekvienam, kuris kreipiasi į jį, jausdamas atsakomybę už savo gyvenimą.

Šiuo metu Lietuvoje yra jau nemažai psichologų, dirbančių su vaikais ir jų tėvais (nors lyginant su išsivysčiusiomis šalimis, jų turėtų būti keliolika kartų daugiau). Psichologai dirba

mokyklose, vaikų poliklinikose, sanatorijose, psichinės sveikatos ir krizių centruose, psichologinėse tarnybose. Nors vis dar dauguma psichologų dirba didžiuosiuose miestuose, tačiau psichologinė pagalba tampa vis labiau pasiekiama visiems Lietuvos vaikams ir jų tėvams. Per kelis pastaruosius metus daugelyje Lietuvos miestų ir rajonų buvo įsteigtos pedagoginės-psichologinės tarnybos, kuriose dirba kvalifikuoti specialistai: psichologai, specialieji pedagogai, logopedai. Šių tarnybų tikslas– padėti vaikams, turintiems mokymosi sunkumų, emocinių ir elgesio sutrikimų. Į šias tarnybas gali kreiptis patys vaikai, jų tėvai, mokytojai ir kiti specialistai, dirbantys su vaikais. Tais atvejais, kai tarnybų specialistų pagalbos nepakanka arba reikalinga kitokia pagalba, suteikiama išsami informacija apie tai, kur tokią pagalbą galima gauti. Pedagoginės-psichologinės tarnybos yra savivaldybių išlaikomos įstaigos, todėl psichologinė pagalba jose teikiama nemokamai. Žemiau pateikiama informacija apie lengviausiai pasiekiamas psichologinės pagalbos vaikams ir tėvams tarnybas Lietuvoje.

PEDAGOGINĖS-PSICHOLOGINĖS TARNYBOS

AKMENĖS RAJONO – Akmenės r. švietimo sk., L. Petravičiaus aikštė 2, Naujoji Akmenė, tel. (8-295) 54840
ALYTAUS – Žiburio g. 3, Alytus, tel. (8-235) 38500
BIRŽŲ – Vytauto g. 38, Biržai, tel. (8-220) 34657
DRUSKININKŲ – Druskininkų švietimo sk., M.K.Čiurlionio g. 78, Druskininkai, tel. (8-233) 53272, 45703
IGNALINOS – Mokyklos g. 9, Ignalina, tel. (8-229) 52600
KAUNO – V. Putvinskio g. 9, Kaunas, tel. (8-27) 228284, 220081
KĖDAINIŲ – J. Basanavičiaus g. 99, Kėdainiai, tel. (8-257) 51346
KLAIPĖDOS MOKYKLŲ – Debreceno g. 41, Klaipėda, tel. (8-26) 342253
KRETINGOS RAJONO – Savanorių g. 58, Kretinga, tel. (8-258) 55510
MARIJAMPOLĖS – J. Bendoriaus g. 5, Marijampolė, tel. (8-243) 55523
MAŽEIKIŲ RAJONO – Ventos g. 8a, Mažeikiai, tel. (8-293) 66717
MOLĖTŲ RAJONO – P. Cvirkos g.1, Molėtai,tel. (8-230) 51892, 51692
PAKRUOJO – Pakruojo r. švietimo sk., Vytauto Didžiojo g. 63, Pakruojis, tel. (8-291) 52436
PANEVĖŽIO – Panevėžio švietimo sk.,Topolių g. 12, Panevėžys, tel. (8-25) 468881

PASVALIO RAJONO – Pasvalio r. švietimo sk., Vytauto g. 1, Pasvalys, tel. (8-271) 50984
PLUNGĖS – Vytauto g. 12, Plungė, tel. (8-218) 71496
RADVILIŠKIO – Radvilų g. 6, Radviliškis, tel. (8-292) 52172
ROKIŠKIO – J. Biliūno g. 2, Rokiškis, tel. (8-278) 51747
SKUODO – Skuodo r. švietimo sk., Vilniaus g. 13, Skuodas, tel. (8-216) 59280
ŠIAULIŲ MIESTO – Šiaulių švietimo sk., Pakalnės g. 6a, Šiauliai, tel. (8-21) 424450, 437564
ŠIAULIŲ RAJONO – Šiaulių r. švietimo sk., Sukilėlių g. 2, Šiauliai, tel. (8-21) 437659
TELŠIŲ RAJONO – Telšių r. švietimo sk., Daukanto g. 35, Telšiai, tel. (8-294) 54628
UKMERGĖS RAJONO – Vytauto g. 63, Ukmergė, tel. (8-211) 62828
VILNIAUS – A.Vivulskio g. 2/7, Vilnius, tel. (8-22) 650912, 650908
VISAGINO – Parko g. 14, Visaginas, tel. (8-266) 31350

PSICHOLOGINĖ PAGALBA TELEFONU – tai pati anonimiškiausia psichologinės pagalbos forma. Prie vienų psichologinės pagalbos telefonų budi psichologai, prie kitų – specialiai parengti savanoriai. Psichologinės pagalbos telefonu galima kreiptis tiek išgyvenant didelę krizę, tiek iškilus paprastoms gyvenimiškoms problemoms. Tėvai gali skambinti, iškilus konfliktams su vaiku, esant tarpusavio nesutarimams dėl vaikų auklėjimo, norint padėti vaikui, susidūrusiam su sunkumais moksle, bendravime ir pan. Būtina atkreipti dėmesį į tai, kad Lietuvoje jau veikia specialūs psichologinės pagalbos telefonai vaikams ir jaunuoliams („Vaiko linija" ir „Jaunimo linija"). Psichologinės pagalbos telefonams Lietuvoje, kaip ir kitose pasaulio šalyse, suteiktas 800 paslaugos statusas. Tai reiškia, kad pokalbiai šiais telefonais nemokami, ir psichologinė pagalba telefonu yra pasiekiama kiekvienam Lietuvos gyventojui.

PSICHOLOGINĖS PAGALBOS TELEFONŲ NUMERIAI

Kauno „Jaunimo linija" 8-800 77277
Kauno psichologinės pagalbos telefonas 8-800 76260
Klaipėdos „Jaunimo linija" 8-800 66366
Klaipėdos paguodos telefonas 8-800 60700

Šiaulių anoniminė psichologinė konsultacija telefonu 8-800 11111
„Vaikų telefono linija" 8-800 28800
Vilniaus anoniminis paauglių ir jaunuolių konsultavimas dėl lytinių ir psichologinių problemų 8-800 20022
Vilniaus „Jaunimo linija" 8-800 28888
Vilniaus psichologinė konsultacija telefonu 8-800 20002

Rodyklė

Gi 247 **Tarp tėvų ir vaiko**: Nauji senų problemų sprendimai / Haim G. Ginott.– Vilnius: VIA RECTA, 1999. -- 159 p.

ISBN 9986-9244-6-4

Ši knyga – tai praktinis ugdymo psichologijos vadovėlis tėvams ir pedagogams, pagrįstas humanistinės psichologijos principais. Autorius detaliai analizuoja kasdienes bendravimo su ikimokyklinio ir jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikais problemas ir pateikia daug konkrečių ir naudingų patarimų.

UDK 37.015.3

Haim G. Ginott

TARP TĖVŲ IR VAIKO

Nauji senų problemų sprendimai

Vertė *Aleksandras Kučinskas*

Redagavo *Mimoza Kligienė*

Viršelio dailininkė *Audronė Klimienė*

SL 29. 1999 07 15. 10 leidyb. apsk.l. Užsakymas 185

J.Jasinskio 10, 2001 Vilnius

B Adomo Jakšto spaustuvė

„Nė vienas gimdytojas neatsikelia ryte, ketindamas padaryti savo vaiko gyvenimą nelaimingą. Nė viena motina nesako sau: „Šiandien aš priekaištausiu, priekabiausiu ir žeminsiu savo vaiką kiekviena proga." Priešingai. Ryte daugelis motinų nutaria: „Šiandien bus taiki diena. Jokių raginimų, jokių ginčų, jokios kovos." Tačiau, nepaisant gerų ketinimų, nenorimas karas prasideda iš naujo. Vėl mes pastebime, kad sakome dalykus, kurių negalvojame, tonu, kurio nemėgstame."

Haim G. Ginott – žymus amerikiečių vaikų psichologas ir psichoterapeutas, Niujorko universiteto psichologijos profesorius. Ilgametę savo konsultacinio ir psichoterapinio darbo su vaikais ir tėvais patirtį autorius apibendrino didžiulį populiarumą įgijusioje trijų knygų serijoje, kurią pradeda garsioji „Tarp tėvų ir vaiko". Tai praktinis bendravimo su vaiku vadovėlis tėvams, jame pateikiami konkretūs patarimai bei sąmojingi, išradingi ir dažnai netikėti problemų, su kuriomis susiduria visi tėvai, sprendimai. Knygoje taip pat atskleidžiami esminiai bendravimo su vaikais principai, padedantys tėvams išmokti gyventi santarvėje su vaikais, jaučiant abipusę pagarbą ir pasitikėjimą. Knyga parašyta taip gyvai ir aiškiai, kad, pradėjus skaityti, sunku nuo jos atsitraukti, kaip nuo intriguojančio romano. Perskaitę nenorėsite jos atidėti į šalį, bet greičiausiai naudositės ja kaip geru gyvenimiškųjų situacijų sprendimo patarėju. Šios knygos ištraukas lietuvių kalba, skelbtas žurnale „Tavo vaikas", labai palankiai įvertino tiek paprasti skaitytojai, tiek specialistai: mokytojai, psichologai, psichoterapeutai.

„Vis iš naujo skaitome pavyzdžius, tokius tikrus ir taip gerai aprašytus, kad kyla noras visa tai nukopijuoti ir pakabinti virtuvėje virš kriauklės."
The Episcopalian

„Tėvai studijavo vaikų auklėjimo meną ir taikė jį praktikoje. Visi mūsų apklaustieji pasirodė esą... be galo patenkinti."
The New York Times